

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра технологічної і професійної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВО-ВИБІРКОВОГО МОДУЛЯ «ОСНОВИ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконав:

Іскрич Сергій Вікторович_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

014 педагогіка і методика середньої освіти,
технологічна освіта_____

_____

(спеціальність, освітня програма)

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент_____

(науковий ступінь, учене звання, посада)

Зінченко В.П._____

(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

В.П. Курок_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 2023 р.

Оцінка: _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

м. Глухів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ «ТЕХНОЛОГІЇ».....	7
1.1. Зміст та основні положення активізації пізнавальної діяльності учнів	7
1.2. Психолого-педагогічні основи активізації пізнавальної діяльності учнів під час навчання предмету «технології».....	12
1.3. Стан використання засобів активізації пізнавальної діяльності у практиці вчителів.	18
Розділ 2. ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОБОВ’ЯЗКОВО-ВИБІРКОВОГО МОДУЛЯ «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»	25
2.1. Пізнавальний інтерес та засоби його формування.	25
2.2. Методи і засоби стимулювання пізнавальної активності учнів.....	47
2.3. Формування творчої активності та мислення у процесі вивчення обов’язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»	64
2.4. Методичні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення обов’язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»	77
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110
ДОДАТКИ.....	117

ВСТУП

Перед загальноосвітньою школою стоїть завдання формування підприємницької компетентності учнів, як однієї з ключових.

Для цього надзвичайно важливо використовувати засоби, що активізують пізнавальну діяльність, особливо в умовах дистанційного навчання.

Важливим є не лише зміст навчання, а й процес, результативність.

Сьогодні освіта виконує дві основні функції: виховує людину, здатну функціонувати в суспільстві, і готує її до життя в суспільстві. У сучасному інформаційному суспільстві необхідно підготувати випускників, здатних орієнтуватися в мінливих життєвих ситуаціях, самостійно набувати необхідних знань, застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних завдань і знаходити своє місце в суспільстві впродовж усього життя; критично мислити й використовувати сучасні технології для бачення проблем та раціонального пошуку шляхів їхнього розв'язання, а також формувати чітке розуміння того, де та як можна застосувати набуті знання, генерувати нові ідеї.

Активізувати пізнавальну діяльність учнів без підвищення їхнього пізнавального інтересу практично неможливо. Тому необхідно систематично викликати, розвивати і зміцнювати пізнавальний інтерес учнів до процесу навчання як важливу мотивацію навчальної діяльності, як стійку рису характеру і як потужний інструмент виховання.

Розвиток активної пізнавальної діяльності, самостійності, ініціативи та творчого ставлення до праці - це життєві вимоги, що визначають напрями удосконалення навчального процесу.

Активізація пізнавальної діяльності учнів - проблема багатогранна. Вона характеризується підвищенням рівня активності та самостійності учнів, а також постійним зростанням їхньої працездатності та інтересу до предмета "Технологія". Це стає можливим завдяки вдосконаленню змісту пропонованого для вивчення

матеріалу, поданню його в доступнішій для розуміння учнів формі та відображенню практичної значущості явищ і фактів, що вивчаються. Такі завдання спонукають учнів застосовувати отримані знання в реальних ситуаціях і розвивати навички, які знадобляться їм у житті.

Важливо, щоб школа підтримувала учнів у розвитку самостійного мислення, уміння ухвалювати рішення та застосовувати теоретичні знання в повсякденному житті. У зв'язку з цим ідеться про вдосконалення методів і прийомів викладання технічних дисциплін, що дають змогу максимально розвивати активність і самостійність учнів. Одним з основних чинників, що підвищують ефективність навчання, є управління процесами пізнання, що сприяє пробудженню мислення та емоцій учнів.

У цьому контексті йдеться про формування особистості, здатної знаходити, оцінювати й використовувати отриману інформацію, а також застосовувати отримані знання в різних галузях діяльності.

Питання організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, методів і шляхів розвитку пізнавальної діяльності, знайшли глибоке обґрунтування в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів: А. Алексюка [1], Н. Бібік [4], Л. Данилової [15], Є. Пузиревич [64], В. Сухомлинського [73], О. Савченко [65], Л. Шевцової [84] та ін.

Пошуками оптимальних шляхів розвитку пізнавальних інтересів, шляхів і методів розвитку пізнавальної діяльності займались: А. Алексюк [1], Н. Крохіна [34], Л. Щевцова [84], які розглядали пізнавальні інтереси як стимули до пересилання труднощів у навчанні, шляхи до отримання морального задоволення від роботи, намагання розширити знання, знайти нові джерела інформації, до активного мисленевого пошуку.

Враховуючи цей факт, вважаємо актуальним і перспективним напрям роботи з теми **«Засоби активізації пізнавальної діяльності у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»**.

Об'єктом дослідження є освітній процес з предмету «Технології».

Предметом дослідження є засоби активізації пізнавальної діяльності у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»

Мета роботи полягає у визначенні та характеристиці основних засобів активізації пізнавальної діяльності та обґрунтуванні методики їх використання на уроках предмету «Технології».

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Визначити сутність та функції засобів активізації пізнавальної діяльності учнів.

2. Охарактеризувати засоби активізації навчання.

3. Виявити стан використання засобів активізації навчання в практиці вчителів технологій.

4. Охарактеризувати можливості використання засобів активізації навчання при вивченні обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

5. Розробити методику використання засобів активізації навчання при вивченні обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

6. Скласти методичні рекомендації для вчителів технологій по використанню засобів активізації навчання в процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

Практичне значення результатів: розроблені дидактичні засоби можуть бути використані у процесі навчання на уроках технологій.

Апробація. Результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях: «Глухівські наукові читання – 2023». Тема доповіді: «Використання ментальних карт, як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «основи підприємницької діяльності». Опубліковані тези: Глухівські читання - 2023. Актуальні питання суспільних та

гуманітарних наук: Збірник матеріалів XIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 6-8 грудня 2023 р. Глухів, 2023. С.262-263. URL: <https://drive.google.com/file/d/19yatN9-DOp23N6wuK6CX35BVZJXmE-iQ/view>;

Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» 16 листопада 2023 р. Тема доповіді: «Методика використання засобів активізації навчання під час вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності» (URL: <https://drive.google.com/file/d/1CSaC4Sw4WB5GsWWwOc2ztk4Pgctv0NOM/view> .

Структура магістерської роботи: робота, загальним обсягом 130 сторінок складається зі вступу, двох розділів, висновків (основного тексту – 109 сторінок), списку використаних джерел (88 позицій), 4-х додатків. У роботі наявні 1 таблиця та 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ «ТЕХНОЛОГІЇ»

1.1. Зміст та основні положення активізації пізнавальної діяльності учнів

Одним із питань, яке потребує невідкладного вирішення у розвитку теорії та практики освіти на даному етапі, є активізація пізнавальної діяльності учнів. Від її вирішення залежить ефективність навчальної діяльності, яка втілюється в міцному засвоєнні знань, стимулюванні і розвитку навчальних інтересів, формуванні самостійності думок і підготовці до самостійного життя.

У педагогічних дослідженнях активізація пізнавальної діяльності найчастіше розглядається як організація сприйняття учнями матеріалу, коли знання здобуваються шляхом виявлення зв'язків між явищами, порівняння нової інформації з уже відомою, виявлення, узагальнення та оцінювання матеріалу з різних точок зору.

Варто зазначити, що словник освіти визначає активізацію навчального процесу як процес удосконалення змісту, форм і методів навчально-виховної роботи, що сприяє активній і самостійній діяльності учнів у здобутті знань, умінь і навичок на всіх рівнях освіти, на всіх етапах навчально-виховного процесу. У цьому сенсі підкреслюється важливість педагогічних методів, прийомів та засобів у процесі активізації.

Використання та вдосконалення різноманітних форм і методів навчання сприяє активізації самого навчального процесу, а вже потім активізує пізнавальну діяльність учнів. Варто зазначити, що у наведеному вище визначенні ототожнюються поняття «активізація навчання» та «активізація пізнавальної діяльності». Основою навчальної діяльності учнів є, перш за все, їхня активність. Процес активізації – це процес переведення суб'єкта (в даному випадку учня) в

стан активності. Поняття активності вивчалось в психології та педагогії в різних аспектах. Термін «активність» походить від латинського слова «actives», що означає діяльний, енергійний, ініціативний; М. Ярмаченко (ред.) у «Педагогічному словнику» дає таке визначення: активність – 1) властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх та внутрішніх потреб 2) Якість особистості, що виявляється в активному, ініціативному ставленні до навколишнього світу і самого себе [56, с. 210]».

Активність учнів виражається в їхній пізнавальній самостійності в процесах постановки питань, готовності до мислення, сприйняття, відтворення, розуміння і творчого застосування. Критеріями сформованості активності особистості є спонтанність, дієвість, енергійність, інтенсивність, сумлінність, інтерес, самостійність, усвідомленість дій, воля, наполегливість у досягненні мети, творчість. Завдяки цим якостям можна підвищити рівень активності учнів у процесі навчання. Таким чином, рівні активності учнів у навчальній діяльності були визначені наступним чином:

1. Низький – педагоги передають знання, ставлять запитання, дають відповіді та показують, як вирішувати проблеми.
2. Середній – завдання вирішуються через спільну роботу вчителя та учня. Учні беруть участь у частковому дослідженні та проявляють епізодичний інтерес до роботи, елементи творчості та самостійності.
3. Високий – учні активно шукають відповіді, пропонують власні шляхи вирішення проблем, виявляють стійкий інтерес, амбіції та сумлінне ставлення до своєї роботи.

Прояв активності в процесі навчання пов'язаний зі сприйняттям світу. Саме тому в багатьох педагогічних джерелах підкреслюється важливість пізнавальної активності, що виникає на основі продуктивних видів діяльності. Пізнавальна активність є складним інтегральним утворенням особистості, що має мотиваційний, операційний та результативний компоненти. До них відносяться

прояв інтелектуальної ініціативи, гіперпростір - вихід особистості за межі даної діяльності за власним бажанням, прагнення до постановки нових цілей [62, с. 122]. Різниця між пізнавальною та загальною активністю полягає в тому, що «активність» як поняття включає в себе не лише пізнавальні процеси, а й інші сфери діяльності учня, зокрема волюву та емоційну.

У будь-якій діяльності ознаки пізнавальної активності є показниками готовності до роботи, бажання працювати самостійно, якості роботи та вибору найкращого способу вирішення завдань.

Пізнавальна активність у процесі навчання є об'єктивною і природною складовою навчання як активного процесу пізнання. Це важлива складова потреби учнів бути активними в навчанні. Однак характер і ступінь активності учнів у навчанні буває різним. Які фактори впливають на це? По-перше, пізнавальний інтерес. Як правило, саме втрата цього інтересу є причиною зниження пізнавальної активності дітей.

Окрім пізнавального інтересу, який є внутрішнім стимулом, стимулювання пізнавальної активності в навчальному процесі включає також такі педагогічні прийоми, як заохочення, розкриття необхідності та важливості навчального завдання (мотивація), акцент на розвиток позитивних рис характеру в процесі навчання, своєчасне визнання успіхів учнів, позитивна позиція вчителя, довіра до учнів та інші. Це вже зовнішні стимули для пізнавальної діяльності учнів. Пізнавальна активність учнів - це показник якості педагогічної та пізнавальної діяльності учнів, їхньої спрямованості на ефективне засвоєння знань та способу їхньої роботи.

За вищезазначеними критеріями дослідники виділяють різні рівні пізнавальної активності учнів; О. Дубінчук у своєму дослідженні виділила рівні пізнавальної активності наступним чином:

1. *Репродуктивно-повторювальна* активність - це діяльність, в якій досвід діяльності однієї людини накопичується через досвід іншої.

2. *Пошуково-виконавча* активність - заходи, які підкреслюють автономію здобувачів освіти, де учні можуть зрозуміти проблему і знайти шляхи її вирішення без сторонньої допомоги.

3. *Творча активність* - діяльність, в якій учні самостійно ставлять конкретні завдання та обирають нестандартні та креативні рішення.

Автор підкреслює, що ці рівні не є ізольованими, а взаємопов'язаними. Залежно від шкільного віку ці рівні можуть співіснувати. Ми відстежували ті самі рівні пізнавальної активності протягом вивчення обов'язково-вибіркового предмета «Основи підприємницької діяльності» в основній школі.

Система рівнів пізнавальної активності підкреслює, що одним із головних завдань вчителя у своїй педагогічній діяльності є піднесення активності учнів до рівня самостійності. Самостійність - це здатність працювати з власної точки зору при вирішенні складних навчальних завдань і здатність виконувати це завдання без сторонньої допомоги. Вона проявляється у критичному мисленні та здатності висловлювати власні ідеї, не піддаючись впливу думок інших. Активність не обов'язково тісно пов'язана із самостійністю, але є її необхідною умовою. Основою для самостійності є система знань, умінь і навичок, якими володіють учні, а використання вже засвоєного матеріалу веде до набуття нових знань, умінь і навичок. Самостійність завжди передбачає активність і тому відображає ставлення учня до навчально-пізнавальної діяльності.

У процесі навчання повна незалежність учня неможлива. Тому основним доказом самостійності учня є те, що він досягає поставлених цілей без сторонньої допомоги, але за участі вчителя. Майже завжди саме вчитель виконує функції визначення мети діяльності, постановки завдань і перевірки результатів.

Є. Голант [11. с. 92] виділяє три види самостійності учнів:

- організаційно-технічна самостійність;
- самостійність в практичній діяльності;
- самостійність у пізнавальній діяльності.

Під пізнавальною самостійністю розуміють якість особистості, що характеризується готовністю і здатністю самостійно здобувати знання, оволодівати засобами діяльності та розв'язувати пізнавальні завдання без сторонньої допомоги. М. Махмутов зазначає, що «під пізнавальною самостійністю розуміють уміння і навички, за допомогою яких учень самостійно виділяє головні і другорядні ознаки предметів, явищ і процесів матеріального світу, розкриває сутність нових понять шляхом абстрагування і узагальнення» [41, с.18]. Він виділяє такі ознаки пізнавальної самостійності учнів:

- вміння учнів отримувати нові знання та навички, використовуючи різні джерела;
- вміння в своїй подальшій освіті використовувати отримані раніш знання;
- вміння практично застосовувати знання, вміння та навички при вирішенні будь-якого життєво важливого питання.

Розвиток пізнавальної самостійності учнів у навчальному процесі досягається за допомогою системи прийомів, методів і форм навчання, що відповідають їхньому рівню підготовки. Якщо такий вибір методів навчання є вдалим, навчальний процес активізується.

Наведені вище міркування дають можливість виділити такі критерії активізації пізнавальної діяльності учнів:

- формування пізнавального інтересу до об'єкта навчання;
- збільшення активності в процесі навчання;
- наявність ознак пізнавальної активності;
- прояв самостійності в навчально-виховній діяльності;
- розвиток пізнавальної самостійності.

1.2. Психолого-педагогічні основи активізації пізнавальної діяльності учнів під час навчання предмету «технології».

Активізація пізнавальної діяльності учнів - це перехід до більш високих рівнів активності та самостійності учнів у процесі навчання, що стимулюється розвитком пізнавальних інтересів і відбувається через удосконалення методів і прийомів навчального процесу.

Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення трудового навчання, є однією з проблем сучасної шкільної освіти. Це пов'язано, насамперед, зі зниженням інтересу молоді до навчання в цілому та зростанням ролі цього предмета в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Для активізації пізнавальної діяльності учнів важливо також підібрати відповідні методи, прийоми та засоби навчання, які враховують психологічні особливості учнів. Основна мета методів і прийомів навчання - організувати пізнавальну діяльність учнів.

Кожен метод навчання має зовнішній і внутрішній аспекти. Зовнішній аспект включає різні способи, в які метод проявляється в діяльності вчителів та учнів. Внутрішній аспект методу навчання не залежить від зовнішніх спостережень. Він залежить від змісту навчання, рівня і характеру діяльності.

Методи та прийоми навчання виконують такі функції:

- *спонукальну* (активізуючу), бо саме завдяки вдалому вибору методів розвивається інтерес учнів до навчання;
- *освітню*, бо в процесі їх використання учні набувають знання, вміння та навички;
- *розвивальну*, бо система методів навчання націлена на формування та розвиток інтелекту, логічного мислення, пізнавальної активності та самостійності учнів.

Сьогодні, коли учень розглядається як особистість, розвивальна та активізуюча функції методів навчання привертають все більше уваги.

Педагогіка класифікує методи і прийоми навчання за джерелом знань (словесні, наочні, практичні), характером пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, частково-пошукові, дослідницькі, проблемні) та способом організації навчально-пізнавальної діяльності (засвоєння нових знань, формування умінь і навичок, застосування знань на практиці, перевірка та оцінювання знань і вмінь).

Методи навчання - це системний предмет. Вона включає «прийоми і види навчальної діяльності вчителя, пізнавальну діяльність учнів, їхні взаємовідносини, а також дії та операції, що забезпечують досягнення поставленої мети. Правильний вибір методів навчання, адаптований до цілей навчання, змісту навчання та вікових особливостей учнів, не тільки сприяє розвитку пізнавальної активності та пізнавальної самостійності учнів, але й підвищує їхній інтерес до предмета, розвиває вміння використовувати набуті знання на практиці, спонукає до самостійної діяльності та формує світогляд. Важливим при виборі методу є той нюанс, що «ефективність того чи іншого методу залежить не тільки від елементів знань, які необхідно засвоїти в процесі навчання, а й від того, скільки нових понять вводиться і скільки посилянь робиться на них» [17, с. 36].

Необхідно пам'ятати, що використання системи методів і прийомів призводить до досягнення основних цілей навчального процесу. При цьому вони продовжують, доповнюють і розвивають один одного. Їх використання передбачає організацію взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів. Провідну роль тут відіграє вчитель.

Сьогодні в основі процесу навчання лежить мета створення умов для розвитку особистості. Тому, обираючи виходячи з цього систему методів і прийомів, навчання стає розвивальним і особистісно-орієнтованим.

У педагогіці під розвивальним навчанням розуміють орієнтацію принципів, методів і прийомів навчання на досягнення максимальної ефективності в розвитку пізнавальних здібностей учнів [17, с. 129]. Розвивальне навчання спрямоване на

формування в учнів розумових здібностей, самостійності та інтересу до навчання, а також на вдосконалення їхнього різнобічного сприйняття матеріалу. Цей підхід до навчального процесу використовує методи і прийоми, що ґрунтуються на ідеї орієнтації на «зони найближчого розвитку», а не на досягнутий рівень розвитку учня. Це означає, що завдання, які ставляться перед учнем, можуть дещо виходити за межі його можливостей, але все одно можуть бути виконані за допомогою вчителя. Такий цілеспрямований процес навчання заохочує та активізує розвиток пізнавальної діяльності учнів.

Одним із різновидів розвивального навчання є проблемне навчання; М. Махмутов проводить дуже тонкий зв'язок між поняттями проблемного навчання і розвивального навчання. «Розвиваючим навчанням, тобто навчанням, що веде до загального і спеціального розвитку, можна вважати тільки таке навчання, при якому вчитель, спираючись на знання законів мислення і використовуючи спеціальні педагогічні засоби, цілеспрямовано працює над формуванням розумових здібностей і пізнавальних потреб учня в процесі засвоєння основ науки. Цей тип освіти є проблемним» [41, с.16].

Суть проблемного навчання полягає в дослідницькій діяльності учнів. Проблемне навчання починається з постановки учнями запитань і розв'язання проблем і завдань під час викладу та пояснення матеріалу, а також у різних формах самостійної роботи.

Проблемне навчання є ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. Воно сприяє інтелектуальному розвитку учнів, одночасно формуючи їхній світогляд, моральне та емоційне обличчя. Проблемне навчання наближає шкільний навчальний процес до наукового пізнання та розвиває творче мислення.

Досягнення найвищого рівня емоційного стану, пізнавальної активності та самостійності - це прагнення використовувати проблемне навчання для активізації пізнавальної діяльності учнів. З цією метою діяльність вчителя та учнів

структурується у певні кроки для вирішення будь-якої проблемної ситуації (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Чотири рівні проблемності в навчальному процесі [54]

	<i>Діяльність вчителя</i>	<i>Діяльність учнів</i>
1 рівень	активізує та контролює знання; ставить та формулює навчальну задачу; розв'язує проблему; закріплює знання учнів, організовує самостійну роботу.	розуміють необхідність актуалізації знань; розуміють суть проблемної ситуації; осмислюють хід її розв'язання; виконують вправи за зразком та тренувальні вправи в процесі виконання самостійної роботи.
2 рівень	керує підготовчою роботою; актуалізує опорні знання; діагностує можливості учнів до розв'язання навчальної проблеми; створює проблемну ситуацію; формулює проблему; направляє учнів на розв'язання проблеми; організовує самостійну роботу	розуміють необхідність актуалізації знань та створеної проблемної ситуації; разом з вчителем розв'язують проблему; виконують вправи на перевірку та закріплення розв'язаної проблеми; тренуються у виробленні навичок.

	<i>Діяльність вчителя</i>	<i>Діяльність учнів</i>
3 рівень	керує підготовчою роботою; актуалізує опорні знання та створює проблемну ситуацію; керує розв'язанням навчальної проблеми; організовує самостійну роботу	осмислюють актуалізовані знання та створену проблемну ситуацію; формулюють навчальну проблему; висувають гіпотезу та дедуктивно її обґрунтовують; перевіряють розв'язання; виконують самостійну роботу
4 рівень	керує підготовчою роботою; ставить завдання; організовує, керує навчальним процесом; організовує самостійну роботу	усвідомлюють необхідність самостійного засвоєння нових знань; формулюють навчальну проблему; висувають гіпотезу; обґрунтовують її дедуктивно; перевіряють правильність доведення; творчо застосовують здобуті знання на практиці

Проблемний підхід є засобом розвитку творчого мислення учнів. На думку сучасних педагогів [17, с. 23], учням слід давати доступні, посильні, цікаві та природні проблеми з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і темпу навчання. У процесі викладу матеріалу в класі пов'язувати нове з відомим і створювати атмосферу творчого пошуку, з постійною увагою до спостереження, експериментування та узагальнення. Це призводить до розвитку пізнавальної активності та пізнавальної самостійності учнів і зміцнює пізнавальну діяльність.

На сучасному етапі розвитку освіти необхідно вирішувати проблему відкриття та розкриття внутрішніх резервів розвитку особистості учня. Тому освіта починає надавати пріоритет індивідуальності дитини, її самооцінці,

унікальності та особистому досвіду. Такий тип освіти називають особистісно-орієнтованим.

Особистісно-орієнтоване навчання - це організація навчання, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості учня, врахуванні особливостей індивідуального розвитку та ставленні до учня як до свідомо відповідального суб'єкта освітньої взаємодії. Він передбачає розвиток цілісної особистості, яка усвідомлює власну гідність і поважає інших [88, с. 24]. Завдяки такому підходу учень стає активним суб'єктом навчального процесу, а метою діяльності вчителя є пошук, підтримка і розвиток індивідуальних можливостей і здібностей дитини, закладання основ для самоосвіти, саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення. Особистість, що самовдосконалюється, є головною метою особистісно-орієнтованого підходу. Для досягнення цієї мети зміст освіти, методи, форми і прийоми навчання відбираються і організуються таким чином, щоб учні могли здійснювати вибір навчальних завдань і предметів; як зазначає І. Якиманська [88, с. 26], впровадження особистісно-орієнтованого навчання в шкільну практику - це диференційоване та індивідуалізоване навчання, яке може бути реалізоване через диференційоване та індивідуалізоване навчання. Ці елементи навчальної діяльності мають значний вплив на активізацію пізнавальної діяльності учнів.

Індивідуалізація навчання через диференціацію вимагає врахування не лише якості засвоєння знань, а й формування активної навчальної діяльності учнів. У педагогічній літературі поняття «диференціація» та «індивідуалізація» іноді ототожнюються. Для того, щоб врахувати принципи індивідуально-орієнтованого та розвивального навчання, необхідно розглядати ці поняття не тільки з точки зору вчителя, але й з точки зору учнів у цьому процесі. Це дає підстави звернути увагу на артикуляцію цих понять.

Індивідуалізація - це така організація навчального процесу, при якій важливо враховувати індивідуальність кожного учня, перспективи подальшого психічного

розвитку та гармонійного особистісного вдосконалення. Така організація навчання сприяє формуванню пізнавальних інтересів, активності та самостійності учнів, розвиває їхні творчі здібності.

Під *диференціацією* навчання розуміють спеціально організовану пізнавальну діяльність, яка враховує індивідуальні особливості учнів і здійснюється з метою їх інтелектуального розвитку. Важливим елементом реалізації цього напрямку в педагогіці є вибір форм, методів і прийомів навчальної діяльності відповідно до типологічних особливостей учнів. Різні підходи вчителя до груп учнів, сформованих відповідно до їхніх індивідуальних особливостей, є основою для організації диференційованого навчання. Диференційоване навчання створює сприятливі умови для виявлення і прояву учнями притаманних їм особистісних характеристик. Таким чином, диференційоване навчання враховує індивідуальні особливості учнів, формуючи навчальні групи на основі певних характеристик і здійснюючи навчальну діяльність відповідно до них. Це забезпечує оптимальні результати в розвитку особистості учня. Диференціація є засобом індивідуалізації навчання.

Концепція розвивального та особистісно-орієнтованого навчання спрямована на активізацію пізнавальної діяльності учнів. У цьому процесі навчання всі методи, прийоми і форми освітнього процесу мають бути підпорядковані розвитку розумової активності та пізнавальної самостійності. При їх виборі важливо враховувати вікові та психологічні особливості учня. Це спонукає сучасну педагогіку до пошуку нових елементів навчання, які сприятимуть активізації пізнавальної діяльності учнів та підвищенню їхнього інтересу до навчання.

1.3. Стан використання засобів активізації пізнавальної діяльності у практиці вчителів.

Аналіз досвіду викладання трудового навчання та технологій свідчить, що багато вчителів, які вже мають досвід роботи в середній школі, використовують різні методи навчання та різні підходи до організації навчальної та трудової діяльності учнів. Учителі технологій активно впроваджують інтерактивні методи навчання на своїх уроках.

Слід пам'ятати, що використання інтерактивних методів не є самоціллю. Це лише засіб для досягнення такої атмосфери в класі, яка активізує пізнавальну діяльність, сприяє максимальній співпраці, взаєморозумінню та доброзичливості, надає можливості дійсно практикувати особистісно-орієнтоване навчання, забезпечує високу успішність і мотивує учнів до навчання. Це далеко не повний перелік труднощів, з якими ми стикаємося майже щодня і чуємо багато скарг від учнів. Здебільшого це відбувається через те, що ми не приділяємо достатньо уваги питанню мотивації. Мотивація - це сукупність спонукань, які утримують підлітків у навчальній діяльності, спонукають їх активно здобувати знання та навчальні навички.

Важливу роль у цьому питанні відіграє характер навчальної діяльності. Вони мають бути оптимальними за рівнем складності, щоб учні відчували себе компетентними та ефективними, відчували реальну потребу у своїх знаннях та вміннях. Учні повинні розуміти, для чого вони виконують те чи інше навчальне завдання на конкретному етапі уроку, а також відчувати емоційне задоволення від виконання завдання та подолання труднощів, що викликає позитивні емоції. Навчальні завдання з елементами новизни та непередбачуваності сприяють формуванню мотивації до навчання.

У чому сильні сторони інтерактивних методів навчання? По-перше, вони підвищують "ефективність" процесу засвоєння інформації. За даними американських вчених, учні засвоюють лише 5% під час лекцій, 10% - під час читання, 20% - під час роботи з відео- та аудіоматеріалами, 30% - під час

демонстрацій, 50% - під час дискусій, 75% - під час практики, і 90% - коли учні навчають інших або одразу застосовують знання [75, с. 5]. Таким чином, відносно пасивні методи навчання (коли учні лише засвоюють і відтворюють інформацію) у 5-10 разів менш ефективні, ніж активні, інтерактивні методи навчання.

В інтерактивному навчанні учні почуваються не об'єктами навчання, а активними дійовими особами, які беруть активну участь у подіях, у власній освіті та розвитку (це особливо важливо для старшокласників). Це забезпечує внутрішню мотивацію до навчання і підвищує його ефективність.

Ефект новизни та оригінальності інтерактивних методів при правильній побудові підвищує інтерес до процесу навчання.

На наш погляд, особлива цінність інтерактивного навчання полягає в тому, що учні вчаться ефективно працювати в команді. Інтерактивні методи навчання є частиною особистісно-орієнтованого навчання, оскільки вони сприяють соціалізації особистості, входженню в команду та усвідомленню своєї ролі й потенціалу.

Наприклад, Л. Собко, вчитель трудового навчання Лукашівської ЗОШ І-ІІІ ступенів, використовує інтерактивний метод у темі «Відомості з історії бісеру. Матеріали та інструменти для роботи з бісером», використовує інтерактивний метод «незакінчені речення» для закріплення вивченого матеріалу.

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу "незакінчені речення".

Метод «незакінчених речень»

1. Переклад з арабської намистини....
2. Перше скло було виготовлене з річкового піску та намистин...
3. Так називаються маленькі, круглі або злегка плоскі намистинки...
4. Розмір намистин позначається цифрою; чим більша цифра, тим більша намистина...
5. Гармонує з червоним кольором...

6. Бісер - це круглі намистини, діаметром...
7. Рубані, нарізані намистини - скляні палички, довжиною...
8. Скляні трубочки, довжина яких більша за діаметр, називаються...

На уроці "Техніки виготовлення виробів з бісеру" Л. Собко використовує інтерактивний метод "Мікрофон".

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу "Мікрофон".

Метод "Мікрофон".

1. Чи готові ви до сьогоднішньої роботи?
2. Які ваші очікування від уроку і що ви хочете дізнатися сьогодні?

Для актуалізації опорних знань на уроці "Визначення завдань проєкту" Л. Собко використовує інтерактивний метод "Мозковий штурм".

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу "Мозковий штурм":

Метод "Мозковий штурм

З яких видів діяльності та етапів складається проєкт?

Л. Собко використовує такі інтерактивні методи, як метод «Очікування» на етапі актуалізації опорних знань і життєвого досвіду та метод «Мікрофон» на завершальному етапі заняття на уроці «Презентація проєктної діяльності».

Розглянемо докладніше досвід використання інтерактивних методів - методу «Очікування» та методу «Мікрофон».

Метод «Очікування».

Попросіть учнів записати свої очікування від заняття.

Далі - метод «мікрофон»:

1. Що відбулося під час уроку?
2. Що вам сподобалося (або не сподобалося)?
3. Якою була ваша особиста участь?
4. Зауваження та пропозиції: до вчителя, до себе, до класу.

5. Аналіз видатних робіт учнів;
6. Мотивація оцінок, оцінювання роботи.

Учитель трудового навчання школи № 6 м. Шепетівки А. Печенюк також активно використовує інтерактивні методи у своєму навчанні, на уроці «Ручна та механічна обробка деталей виробу. Складання виробів» вчитель використовує «мікрофон» для повторення раніше вивченого матеріалу та «прес» для закріплення нового матеріалу.

Розглянемо докладніше інтерактивне використання методу мікрофону та методу преси:

Мікрофонний метод.

1. Чому так багато варіацій у порядку виготовлення спідниць?
2. Які з перелічених факторів впливають на послідовність виготовлення спідниці:
  - а) довжина виробу, б) плісирована вона чи ні, в) колір тканини, г) кількість деталей, д) вільність тканини, е) силует тканини.
3. Чому основні деталі виробу зшивають до примірки і після примірки?
4. Який загальний метод виготовлення спідниці?

Критерії оцінювання:

- 1.9 балів – учень добре орієнтується у питанні, вірно відповідає;
2. 7-8 балів – учень допускає незначні помилки у відповіді на питання;
3. 4-6 балів – учень мало, тобто погано розуміє зміст питання, відповідає невпевнено, з помилками.

Наступний, метод «Прес»

1. Які операції з пошиття є загальними для всіх із запропонованих моделей?
2. Які додаткові операції застосовуються для оригінальних фасонів?
3. Чи порушують ці операції типову технологічну послідовність пошиття спідниці?

Використовує інтерактивні методи і Л. Кава Жидачівської гімназії ім. О. Партицького на етапі уроку : узагальнення та систематизація знань учнів, метод «Аукціон знань».

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу «Аукціон знань».

Метод «Аукціон знань»:

1. З скількох систем ниток складається тканина?
2. Як вони називаються?
3. Як в тканині визначити напрям нитки основи? Піткання?
4. Як називається скупчення, ущільнення ниток основи по краях тканини?
5. Як визначити лицьову сторону тканини?
6. Які тканини називаються гладко фарбованими ?
7. Що таке гігроскопічність ?
8. Що таке драпірувальність ?
9. Що таке рапорт?
10. Що служить сировиною для виготовлення вовняних тканин?

Використовує інтерактивні методи і Р. Богайчук з Тернополя на уроці «Макетування. Розмічання розгорток на аркуші в клітинку. Виготовлення макетів будинку», а саме метод «Закінчіть речення» який вона використовує на підсумку уроку.

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу «Закінчіть речення».

Метод «Закінчіть речення»:

1. У давнину будинки споруджували з ... .
2. Зараз найпоширенішим будівельним матеріалом є ... .
3. Чи сподобалося вам виготовляти макети будинків?
4. У вільний час розробіть макет сільської хати. Обклейте дах соломинками, а навколо створіть подвір'я з квітами.

Використовує інтерактивні методи і вчитель трудового навчання Малосмілянської ЗОШ І. Сидоренко, а саме метод «Закінчення речення»

Розглянемо детальніше досвід використання інтерактивного методу «Закінчи речення».

Метод «Закінчи речення»:

1. Магнітне поле можна створити за допомогою електричного струму, якщо....
2. Щоб підсилити дію магнітного поля , провід або скручують у спіраль, або....
3. Котушка, в яку вміщене осердя , називають....

Таким чином, інтерактивні методи навчання використовуються значною кількістю вчителів трудового навчання, і застосування цих методів значно підвищило мотивацію до навчання та допомогло учням засвоїти теоретичний матеріал і вдосконалити практичні навички.

РОЗДІЛ 2.

ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОBOB'ЯЗKOBО-ВИБІРKOBОГО МОДУЛЯ «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

2.1. Пізнавальний інтерес та засоби його формування.

Проблема виховання пізнавального інтересу має глибоке історичне коріння. Шляхи розв'язання цієї проблеми формувалися під впливом філософських, соціальних, релігійних і національних поглядів, традицій і менталітету людей у різних країнах у різний час. Розвиток пізнавального інтересу вперше було вивчено античними та пізньосередньовічними філософами, які ототожнювали інтерес із такими поняттями, як «підстава дії», «мотивація» та «причини, що спонукають до дії».

На початку ХХ століття в педагогіці було розроблено ідею про те, що пізнавальний інтерес є основою високої ефективності навчання [46, с. 691].

К. Ушинський звернув увагу на проблему пізнавального інтересу учнів, розглядаючи пізнавальний інтерес як засіб успішного навчання і підкреслюючи його роль у моральному розвитку особистості. Він писав: "Якщо пробудити в людині щирий інтерес до всього корисного, піднесеного і морального, то немає сумніву, що вона збереже свою людську гідність" [81, с. 263].

Видатний чеський педагог Я. Коменський відносив категорію інтересу до педагогіки. Він надавав великого значення пізнавальному інтересу в навчанні, так, Я. Коменський писав, що тільки зацікавившись, учні «будуть старанно навчатися, не боячись ніяких труднощів, опановувати науки». .... Він вважав, що «замість того, щоб уникати роботи, вони скоріше будуть прагнути до неї, не боятимуться напруги та зусиль. Замість того, щоб прагнути до посередності, вони прагнуть до кращого, завжди намагаються чогось навчитися, якщо відчують, що їм чогось

бракує, завжди шукають людей, в яких можна повчитися, і змагаються з товаришами в усьому, що вони роблять».

Український педагог В. Сухомлинський вважав, що навчальний процес у сучасній школі повинен розвивати всемогутню радість пізнання, а школа повинна бути справжнім «будинком радості»: дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання» .

Виходячи з досвіду минулих століть, можна стверджувати, що пізнавальний інтерес до навчання є важливим і сприятливим чинником його побудови. Сучасна педагогіка, спираючись на нові досягнення в педагогіці та психології, вбачає в пізнавальній діяльності дедалі більше можливостей для навчання, розвитку та формування особистості учня [74, с. 46].

Пізнавальний інтерес - це активне, вмотивоване афективне ставлення суб'єкта до об'єкта пізнання, що безпосередньо впливає на формування і розвиток спрямованості особистості дитини і тому потребує систематичного врахування і розвитку в процесі навчання. В освітній практиці особливо важливо враховувати значення інтересів для розвитку особистості та формування знань.

Ян Амос Коменський вважав нову школу джерелом радості, світла і знань, а інтерес розглядав як один з основних способів реалізації цього світла і радості пізнання. Жан-Жак Руссо спирався на безпосередній інтерес учнів до навколишніх предметів і явищ і намагався будувати навчальний процес на цій основі; І. Павлов розглядав інтерес як активізуючий стан кори головного мозку і вважав його джерелом задоволення від навчання. Завдання, що задовольняють інтерес, легкі та продуктивні. Важливим чинником, що формує позитивне ставлення до навчання й активізує інтерес до нього, є афективна сфера учня: на думку В. Сухомлинського та багатьох інших педагогів, знання ефективні, якщо одночасно з їхнім набуттям людина може відчувати й відчувати радість духовного збагачення Кажуть. Педагог К. Ушинський вважав інтерес головним внутрішнім механізмом успішного

навчання. Він показав, що зовнішній механізм поневолення не дає бажаних результатів. Навчання, що відбувається без жодного інтересу, а тільки за допомогою сили примусу, вбиває в учня бажання здобувати знання. Водночас він зазначав, що все навчання не можна звести до інтересу. Навчання також потребує зусиль і великих вольових зусиль.

I. Герbart визнавав, що інтерес є невід'ємною властивістю особистості, і закликав педагогів не стомлювати дитину, а навчати її на основі притаманного їй інтересу. Таким чином, інтерес - це дуже складна і важлива для особистості категорія, яка трактується по-різному:

- Інтерес розглядається як вибіркова спрямованість людини, її увага (Т. Рибо, Н. Добринін); її думки, роздуми (С. Рубінштейн);

- Інтерес розглядається як прояв розумової та емоційної активності (Е. Строні, С. Рубінштейн);

- Інтерес трактується як активізація різних емоцій (Д. Фрейн), своєрідна чуттєвість у дітей (Ш. Бюлер);

- Інтереси розглядаються як своєрідний сплав емоційних, вольових та інтелектуальних процесів, що підвищують активність, свідомість і діяльний початок людини (Л. Гордон);

- Інтерес - це структура, що складається з потреб (Ш. Бюлер);

- Інтерес - це активно-пізнавальне (В. Мясіщев, В. Іванов), емоційно-пізнавальне (Н. Морозов) ставлення людини до світу;

- Інтерес - це конкретне ставлення людини до об'єкта, викликане визнанням його значущості та емоційним потягом (А. Ковальов).

Для нашого дослідження найбільшу цінність становить концепція Г. Щукіної, яка вважає, що інтерес насправді перебуває прямо перед нами:

- Як вибіркова спрямованість психічних процесів людини на предмети і явища навколишнього світу;

- Як схильність, імпульс або потреба займатися певною сферою чи діяльністю, що приносить задоволення;

- І як потужний стимул активності особистості, під впливом якого всі психічні процеси стають особливо інтенсивними та напруженими, а діяльність - стимулюючою та продуктивною;

- І, нарешті, не байдужою, а сповненою активних думок, живих емоцій, спонтанних прагнень і ставлень до навколишнього світу, його предметів, явищ і процесів [57, с. 263].

У цьому випадку інтерес розглядаємо як вибіркове афективне і когнітивне ставлення людини до предметів, явищ і подій навколишньої дійсності, а також до конкретних видів діяльності, значущих для цієї людини. Ставлення людини до предметів і явищ навколишнього світу має вибірковий характер. Цікавить людину насамперед те, що для неї є необхідним або суттєвим. Тільки коли той чи інший об'єкт, подія або діяльність визнаються важливими і життєво необхідними для людини, вона виявляє особливий інтерес до того, щоб дізнатися про них або зайнятися ними.

Характерною особливістю інтересу є його зв'язок з емоційною сферою людини. Емоції людини є основним ядром інтересу. Здивування, радість і задоволення від пізнання нового, переживання задоволення від подолання навчальних труднощів - усе це спричинено інтересом до пізнання природи людини, хоча зміст і глибина вираження емоцій учня можуть бути різними.

Формування інтересу - процес автоматичний. Він зумовлений соціальним середовищем, сферою і характером діяльності як самої людини, так і тих, хто її оточує, навчально-виховним процесом з його особливими способами збудження групового інтересу, діяльністю самої людини, її становищем і роллю в структурі групи. Найпотужнішою мотивацією в навчанні є пізнавальний інтерес, оскільки він позитивно взаємодіє із системою ціннісних орієнтацій, цілями та результатами діяльності, а також відображає всі компоненти особистості: інтелект, волю та

емоції. За певних умов інтерес є живим і стимулювальним засобом навчання, що визначає інтенсивний і цілеспрямований розвиток пізнавальної активності та переростає у стійку рису особистості.

Пізнавальний інтерес - це вибіркова спрямованість емоційно-свідомої особистості на об'єкт або пов'язану з ним діяльність із внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності [56, с. 49]. Цей інтерес має дослідницький характер і сприяє духовному розвитку учня. (В. Паламарчук), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексєєва).

Інтерес характеризується свідомістю, емоційністю та особливою вольовою спрямованістю на пізнання. Взаємозв'язок інтересу з різними психологічними функціями дає змогу зробити такі висновки. Якщо ми хочемо сформувані пізнавальний інтерес, організовуючи пізнавальну діяльність людини, то необхідно сформувані в неї психологічні функції, пов'язані з інтересом. Пізнавальний інтерес до навчальної діяльності є результатом взаємодії об'єктивної та суб'єктивної сторін інтересу. Він являє собою прагнення учня до знань і самостійної творчої діяльності і розглядається викладачами як один із найважливіших і надійних чинників, що підсилюють пізнавальну активність учнів. Інтерес є необхідною умовою навчання та його результатів, оскільки навчання ґрунтується на інтересах учнів і формується під їхнім впливом.

Пізнавальний інтерес може виступати і як засіб навчання, і як мета навчальної роботи, оскільки він розвиває загальну пізнавальну активність. Цей потрібний прояв інтересу як мети, засобу і результату навчання і виховання є головною особливістю педагогічного аспекту проблеми формування пізнавального інтересу учнів. Пильна увага вчених і методистів до проблеми пізнавальної активності учнів у процесі навчання характерна для всіх періодів розвитку школи. Виникнення її відносять до «сократівських дискусій».

Дидактичні теорії А. Коменського, Ж. Руссо, І. Песталоцці, А. Дістервега містили думки про необхідність розвитку пізнавальної активності в процесі навчання.

Я. Коменський, видатний слов'янський просвітителі і педагог XVII століття, засуджував школи того часу за те, що вони навчали дітей бачити світ чужими очима і думати чужими головами, і закликав розвивати в них здатність до розуміння речей; А. Дістерверг наголошував на тому, що пізнання не повинне зводитися до сприйняття образів і що воно не повинне обмежуватися цим, а повинне доходити до самої суті. У навчальному пізнанні дуже важливо, як учні намагаються осягнути суть явищ; А. Дістерверг сформулював це досить точно: "Поганий учитель підносить істину, хороший - навчає, як її знайти".

Інтерес є важливою рушійною силою будь-якої діяльності і може розглядатися як рання форма суб'єктивного самовираження, оскільки виражає виборчу схильність до діяльності, предметів і явищ навколишньої дійсності.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених виявляли великий інтерес до вивчення природи інтересу та його структури. Видатний психолог С. Рубінштейн, визначаючи природу інтересу, писав: «Інтерес - це зосередженість на якому-небудь предметі думки, думки людини, що викликає бажання дізнатися про предмет більше, не випускаючи його з уваги».

На думку інших дослідників, відомих психологів Т. Єгорова, Е. Натанзона, П. Рудіко, О. Коваленко, основною ознакою інтересу є не що інше, як стійке емоційне ставлення людини до предмета. Ці вчені вказують на емоції як на рушійну силу, що активізує або гальмує пізнавальні процеси і впливає на діяльність людини. Усі акти психічної діяльності людини тією чи іншою мірою насичені почуттями та емоціями. Однак особливо важливу роль емоційна мотивація відіграє в інтересах, які виражають те, що є найближчим і найважливішим для людини. Інтереси мають складну психологічну структуру, яка визначає силу їхнього впливу на розвиток особистості людини. Інтерес не є самостійним і специфічним процесом, як мислення, сприйняття і пам'ять. Інтерес -

це ставлення, своєрідний зв'язок між бажаннями людини і засобами її задоволення. У цьому складному ставленні людини до предметного світу тісно взаємодіють емоційні, інтелектуальні та вольові елементи. На цьому ґрунтується значний мотиваційний вплив інтересу на розвиток різних психічних процесів (пам'яті, уяви, уваги) [26, с. 212].

Пізнавальний інтерес у процесі навчання не обмежується гностичними питаннями (тільки набутими знаннями), а належить до особистісного пізнання учня, охоплюючи його соціальну сферу життя. Від інтересу залежить не тільки продуктивність засвоєння знань і способів пізнавальної діяльності, а й загальний тон усієї навчальної діяльності, включно з її соціальним змістом. Характер інтересу має об'єктивно-суб'єктивну основу, як і сама діяльність. Інтерес вибірковий, не має об'єктивного змісту і значення для учня. Проте інтерес, як і діяльність, є людським утворенням. Інтерес до навчально-пізнавальної діяльності є рушійною силою викладання і навчання. Байдужий учитель не в змозі підвести учнів до активного і творчого вирішення поставлених перед ними навчальних завдань. Байдужий учень подібний до робота, завченого механізму, позбавленого людських якостей.

Жодна проблема в навчально-пізнавальній діяльності не може бути успішно вирішена без звернення до інтересу. Інтерес може виступати як засіб, що ґрунтується на привабливих сторонах досліджуваного явища, або як внутрішня мотивація цієї діяльності. І, звісно, коли він досить стійкий, як особистісне утворення учня, що підкріплює його активність і сприяє розвитку його самостійного навчання.

Найпоширеніший і найефективніший спосіб зацікавити учня - це продемонструвати, що він чогось не знає. Другий спосіб зацікавити учня - ставити нестандартні запитання, які вимагають розуміння матеріалу або вміння користуватися, здавалося б, позбавленими смаку правилами, а не відтворювати вивчені правила. Не випадково питання інтересу до навчання впродовж століть

стало важливим чинником не лише плідного навчання, а й загального розвитку школярів. Здивування, захоплення, задоволення від пізнання нового, переживання радості внаслідок подолання навчальної складності, почуття гордості, спричинене відмінною відповіддю, - усе це викликає інтерес, хоча зміст і глибина вираження почуттів учня можуть бути різними.

Інтерес і мотивація тісно пов'язані між собою і є основою навчального процесу, на базі якого формуються, закріплюються і розвиваються знання, уміння, навички та практичний досвід учнів. За наявності такого зв'язку пізнавальний процес протікає активно. [12, с. 16].

Механізми виявлення пізнавальних інтересів:

- Активізація діяльності учнів і залучення їх у процес самостійного пошуку.
- Відповідність типу і структури навчання, методів і прийомів педагогічному змісту досліджуваного матеріалу.
- Психологічна адаптація учнів до роботи з педагогом.
- Мотиваційна роль теоретичної та практичної значущості матеріалу.
- Виховання прихильності до предмета і ставлення вчителя до нього.
- Стимулювання емоцій і мотивації.

Засоби підвищення пізнавального інтересу

- новизна навчального матеріалу; і
- Простота доступу до досліджуваного матеріалу; і
- демонстрація практичної ролі знань; зв'язок із життям
- Досягнення сучасної науки;
- Емоції вчителя;
- Спонування до навчання;
- Створення проблемних ситуацій;
- Методи стимулювання.

Критерії розвитку пізнавальних інтересів:

1. широта розумової діяльності.

2. самостійність мислення.

3. швидкість орієнтування під час розв'язання нестандартних завдань:

- здатність до мислення;
- визначення аналогії.

4. проникнення в сутність явищ:

- Виявлення сутності;
- 5. проблемна ситуація;
- Мистецтво дивувати;
- Узагальнення.

5. усвідомлення навчальної діяльності та розумових процесів учнів.

Основною умовою формування пізнавальної діяльності є активне, самостійне розв'язання учнями пізнавальних завдань. При цьому самостійна діяльність проявляється в кількох видах: мнемоніка, відтворення і створення, частковий пошук і дослідження тощо. Однак тільки в активній самостійній діяльності формуються всі її елементи, всі пізнавальні вміння (пошук, творчість, організація). Лише в цьому разі діяльність учня здійснюється не на вимогу вчителя, а за усвідомленою мотивацією зсередини учня, що призводить до розвитку пізнавальних інтересів учня та формування діяльності в цілому. Активізація пізнавальної діяльності відбувається в тісному зв'язку теорії та практики навчання. Інтеграція, збагачення і систематизація знань відбувається в процесі неусвідомленого застосування. Багаторазовий перехід від теорії до практики і навпаки є однією з умов успішного засвоєння знань. Це умова не тільки продуктивного і раціонального засвоєння знань, їх усвідомлення та набуття необхідних навичок і вмінь для застосування в нових ситуаціях, а й розвитку здібностей учнів, реалізації їх творчого потенціалу, створення основ для поступового переходу до самостійного навчання і регуляції своєї психічної діяльності. [12,с. 7].

Набуття знань і способів дій у такому навчанні є як процесом, так і результатом власної діяльності учня. Для цього навчальний матеріал подається у вигляді сукупності знань у предметній програмі, розділений на етапи. Потім розробляються конкретні уроки відповідно до того, на якому етапі вирішується навчальне завдання. Розвиток пізнавальних процесів сприяє створенню сприятливих умов для індивідуального розвитку на основі свободи психічного вибору дитини:

- Активізує пізнавальну діяльність;
- Розкриває індивідуальність дитини;;
- Тренує мислення;
- Навчає правильного мислення;
- Навчає вмінню об'єктивно оцінювати себе, ставитися до оточуючих і жити за певними правилами.

Основним підходом до реалізації інститутів і виховання в сучасній школі залишається класно-урочна система, а клас - основною формою організації навчальної діяльності. Клас є основною ланкою в процесі формування пізнавальної діяльності учнів. З окремих "цеглинок" будуються не тільки знання, а й почуття, переживання, міркування, логічне мислення, уява, вміння уважно слухати. Учитель у кожному конкретному випадку, виходячи зі свого розуміння учнів, вирішує, як побудувати урок, щоб досягти поставлених цілей.

У педагогіці виділяють чотири стадії розвитку інтересу: інтерес, цікавість, пізнавальний інтерес і теоретичний інтерес.

Інтерес вважається найелементарнішим, він передається учневі в певних ситуаціях, але зникає, щойно ситуація змінюється. Ця стадія розвитку інтересу пов'язана з новизною предмета і може бути не особливо важливою для людини. Учень ще не має бажання пізнати сутність досліджуваного предмета, явища або процесу. Допитливість характеризується прагненням вийти за рамки побаченого, розширити свої знання й отримати відповіді на запитання, що виникли в процесі

навчання. І на цьому етапі для учнів характерне почуття здивування, відчуття радості відкриття. Вони самі намагаються відповісти на запитання: чому?, прагнуть розширити свої знання.

З появою допитливості система пізнавальної діяльності набуває дивовижної стійкості, і навіть низка тимчасових гностичних збоїв не може призвести до порушення її функціонування. Ця стійкість ще більше посилюється, коли у зв'язку зі знов нагромадженими кількісними змінами в системі виникають інтелектуальні почуття, що визнаються пізнавальними інтересами [15, с. 19].

Цікавість зазвичай має безліч об'єктних царин, але інтерес більш вибірковий, оскільки завжди являє собою особисту пізнавальну потребу. З його появою мислення починає концентруватися на аналізі тільки конкретного об'єкта або явища, що становить інтерес. Цьому сприяє особливе сенсорне тло, що виникає навколо пізнавально значущого об'єкта. Надалі, у міру нагромадження знань, колір тла поступово тьмяніє, але ніколи не зникає повністю, тому що в момент, коли цей інтерес майже задоволений, виникають нові пізнавальні потреби і пов'язані з ними нові інтереси. Таким чином, сенсорне тло знову стає насиченим, на ньому з'являються інші, складніші кольори (свідчення інших, вищих рівнів нових пізнавальних потреб, поява яких сприяє виникненню нових, глибших інтересів). Така ситуація повторюється знову і знову, зберігаючи властиву їй динамічну стійкість. І з кожним новим повторенням пізнавальний інтерес стає дедалі більш значущим і глибоким. Однак на певному етапі своєї еволюції під впливом змін, що знову накопичуються в елементах когнітивної системи, він починає трансформуватися і набуває характеристик, притаманних інтелектуальним емоціям, наприклад, любові до знань. Це характеризується зростанням ступеня «емоційно позитивного ставлення, що виділяє предмет серед інших і ставить його в центр важливих для суб'єкта бажань та інтересів» [52, с. 17].

Пізнавальний інтерес - вищий щабель розвитку особистості в процесі навчання. Цей інтерес пов'язаний зі спробами самостійного розв'язання проблемних завдань. При цьому увага зосереджується на проблемі, а не на вже наявних знаннях. При цьому учні шукають причини, проникають у суть предмета, встановлюють закономірності, намагаються розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Людина напружує свій розум, докладає спонтанних зусиль і висловлює свої емоції. Пізнавальний інтерес можна визначити як загальну та вибіркочу спрямованість особистості, що стосується процесу пізнання, його об'єкту та процесу здобуття знань. Сутність пізнавального інтересу полягає в тому, що об'єктом є сам процес пізнання, і характеризується прагненням докопатися до суті явища (а також бути споживачем інформації про нього), бажанням пізнати теоретичні й наукові засади певної галузі знань і відносно стійким прагненням постійно поглиблено вивчати ці знання, характеризується прагненням дізнатися більше про предмет.

Пізнавальний інтерес характеризується динамічністю, поступовим рухом, переходом від явища до сутності, встановленням глибоких зв'язків і освоєнням закономірностей. Ці ознаки пізнавального інтересу формуються і виникають поступово. Збудниками інтересу є природа, певна діяльність, суспільно-історичні явища, а також людина, з якою пов'язаний суб'єкт.

Сам пізнавальний інтерес являє собою сплав психічних процесів, важливих для розвитку особистості. Інтелектуальна діяльність під впливом пізнавального інтересу містить активне дослідження, здогади, дослідницькі підходи, підготовку до розв'язання проблем та емоційну експресію (здивування, передчуття нового інтелектуального, задоволення і почуття успіху). Найважливішим елементом у цьому унікальному сплаві психічних процесів, що лежать в основі пізнавального інтересу, є вольове зусилля. (К. Ушинський, Б. Ананьєв, Н. Добринін). Найхарактернішими спонтанними проявами пізнавального інтересу є ініціатива пошуку, самостійність набуття знань, постановка і розв'язання завдань на шляху

до пізнання. Інтелектуальний, спонтанний та афективний аспекти пізнавального інтересу - це не частини, а одне взаємопов'язане ціле.

В основі пізнавального інтересу лежить процес мислення [83, с. 186]. Пізнавальний інтерес характеризується прагненням людини проникнути в суть пізнаваного. З цього погляду пізнавальний інтерес може виступати як мотивація до навчання і лежати в основі позитивного ставлення учнів до школи і позитивного ставлення до знань.

Іншою важливою особливістю пізнавального інтересу є його спрямованість на розв'язання пізнавальних завдань, що вимагають активної, дослідницької та творчої діяльності. Пізнавальний інтерес може набути характеру схильності, якщо людина інтенсивно і постійно займається певним видом діяльності. Однак він не обов'язково переростає в схильність. Когнітивний інтерес для розвитку особистості полягає в тому, що пізнавальна діяльність у предметній галузі під впливом інтересу до неї активізує психічні процеси людини, приносить їй глибоке інтелектуальне задоволення та сприяє емоційному піднесенню.

Пізнавальний інтерес деякі психологи прирівнюють до прагнення до пізнання, яке веде людину до реальності. Справді, бажання людини - це головна основа, головна рушійна сила і перша причина її діяльності. Теоретичний інтерес характеризується тим, що учні не тільки набувають глибоких і міцних знань, розуміють закономірності та теоретичні засади, а й застосовують їх на практиці. Теоретичний інтерес виникає при формуванні в молодих людей наукових поглядів, переконань і стійкого світогляду. [34, с. 2-6].

Інакше кажучи, у сферу пізнавального інтересу входять не тільки знання, що їх здобуває учень, а й сам процес набуття знань, тобто весь навчальний процес, що сприяє оволодінню необхідними пізнавальними прийомами і постійному просуванню учня до вибору майбутньої професії. На ранніх етапах розвитку пізнавальний інтерес не має характеру непереборного імпульсу, притаманного потребі. Реалізація пізнавального інтересу не приводить учня до стану насичення і

задоволення, характерного для потреби. Навпаки, реалізація пізнавального інтересу, тобто прагнення до знань, набуває нових стимулів у вигляді успішних результатів.

На думку А. Пуні, інтерес складається з трьох елементів:

- 1) знання, якими володіє людина в певній галузі;
- 2) успішність практичної діяльності в цій галузі
- 3) емоційне задоволення, що ґрунтується на задоволенні та пов'язане з результатами практичної діяльності [52, с. 4].

Формування пізнавального інтересу - процес тривалий. Він потребує певних умов і залежить від правильної постановки педагогічного керівництва, системи науки, системи знань цієї науки та органічної єдності її освітньої системи. Учень набуває практичних знань під керівництвом вчителя, активно долучаючись до джерел знань з інтересом.

Слід також відзначити основні етапи процесу формування пізнавального інтересу:

- 1) підготовка підґрунтя для виникнення пізнавального інтересу - створення умов, що сприяють виникненню потреби в даному знанні та відповідному виді діяльності;
- 2) формування позитивного ставлення до предмета та діяльності;
- 3) організація діяльності, що викликає справжній пізнавальний інтерес.

Формування позитивного ставлення до навчальної діяльності залежить від низки умов. Насамперед, від знання вчителем готовності дитини до навчання, яке передбачає значну відповідальність і зусилля; від знання вчителем ставлення учня до школи, знань і предметів; від зміни цього ставлення в часі; від організації навчального процесу, особливо використання здібностей дитини до засвоєння знань [27, с. 47-49].

Для цього вчитель має ставити перед собою чіткі освітні цілі. Перша мета - переконати учня в тому, що йому необхідно знати, тобто в чому його потрібно

переконати сьогодні і як він розкриє перед ним свої знання з цього питання в сьогоднішній і в найближчому майбутньому.

Другою важливою умовою пробудження інтересу є наявність чогось нового як у змісті предмета, так і в підході до його розгляду. Неможливо повторювати відомі істини на одному й тому ж пізнавальному рівні. Необхідно розширювати горизонти знань учня, знаходити у відомих питаннях нове, раніше невідоме, але необхідне для глибшого розуміння.

Третьою умовою виховання інтересу є емоційна привабливість навчання. Необхідно прагнути до того, щоб знання, отримані на уроці, викликали в учнів емоційний відгук, активізували їхні моральні, інтелектуальні та естетичні почуття.

Четверта умова виховання інтересу - наявність оптимальної системи підготовки творчих прав і пізнавальних завдань за відповідними «частинами» програмового матеріалу.

1. За стійкістю пізнавального інтересу.

Ситуативний інтерес - це епізодичний досвід, що виникає як реакція на щось нове, коли дитина ще не має стійкого інтересу до предмета, а його зміст емоційно захоплює.

Стійкий інтерес - це трансформація епізодичного досвіду в афективне та когнітивне ставлення до предмета, за якого учень прагне дізнатись щось нове та намагається розв'язувати пізнавальні задачі не лише на уроках, а й у вільний час.

Інтерес ставлення - це емоційні та пізнавальні орієнтації особистості, які поступово змінюють сенс життя дитини під впливом пізнавальних інтересів. Цей інтерес дуже глибокий. Він не тільки підкріплюється відповідною навчальною діяльністю, а й може спостерігатися в пізнавальній діяльності поза навчальним процесом.

2. За спрямованістю пізнавального інтересу.

Безпосередній інтерес - до самого процесу діяльності, тобто до пізнавального процесу або до змісту матеріалу.

Непрямий інтерес - до результатів діяльності (наприклад, набуття досвіду).

3. За рівнем ефективності інтересу.

Пасивний інтерес має споглядальний характер, тобто дитина тільки сприймає об'єкт, що її цікавить. Активні інтереси спонукають дитину до оволодіння об'єктом інтересу і формують розвиток особистості, характеру та компетентності.

4. За спектром пізнавальних інтересів

Широкі інтереси (пов'язані з вивченням різних предметів і процесу навчання в цілому).

Вузькі інтереси (вивчення одного предмета, окремих тем чи розділів) [37, с. 143].

Серед методів і форм організації пізнавальної діяльності дослідники найчастіше називають ігри, дискусії, інтерактивні прийоми, постановку та розв'язання проблемних і творчих завдань, участь учня в дослідницькій роботі та єврейській бесіді. При цьому учні потрапляють у проблемні ситуації, використовуючи проблеми та завдання, логічно пов'язані зі змістом матеріалу. Важливими факторами формування пізнавального інтересу є особистість учителя і рівень його педагогічної майстерності в організації пізнавальної діяльності учнів. Важливими умовами формування пізнавального інтересу є зацікавленість учителя, емоційність викладу, ораторський хист, уміння організувати диференційоване навчання та обрати модель, яка відповідає рівню розвитку учня. Педагог має не лише створити умови для засвоєння учнями певної сукупності знань, а й навчити їх застосовувати та досліджувати. Тільки в цьому разі можливий перехід від однієї стадії розвитку пізнавального інтересу до іншої [37, с. 155].

В інтерактивних технологіях також важливо, щоб їхнє використання максимально наближало теоретичні засади предмета до практики та давало змогу учням використовувати власний досвід під час аналізу проблемних ситуацій. Це є важливим чинником, що істотно підвищує рівень пізнавальної активності та

розвиває пізнавальний інтерес у учнів. Пізнавальний інтерес також впливає на вирішення навчальних завдань в освітньому процесі. Допитливість, емоційна залученість до подій, що відбуваються в процесі навчання, - все це належить до інтересів дитини і сприяє формуванню емоційно-ціннісної орієнтації та спрямованості на соціальні цінності. Таким чином, пізнавальні інтереси змінюються і розвиваються індивідуально, але самі по собі впливають на розвиток навчальної діяльності дитини. Таким чином, рівень сформованості пізнавальних інтересів учнів має певну залежність від усієї системи чинників, що визначають ефективність навчання. Пильна увага до питань активності, пізнавальної самостійності та інтересу до знань учнів у процесі навчання характерна для розвитку сучасної школи. Природно зростаючі вимоги підростаючого покоління до рівня і якості освіти змушують шукати нові шляхи вдосконалення навчального процесу в середній школі.

На особливу увагу заслуговує проблема пізнавальної самостійності в набутті знань із різних джерел, умінь і способів пізнавальної діяльності. Навчити дітей самостійно вчитися, формувати навички та вміння у творчій діяльності - одне з головних завдань модернізації змісту освіти.

О. Савченко вважає, що пізнавальний інтерес - це центральна і найпотужніша мотивація навчальної діяльності, яка виникає і зміцнюється лише в ситуаціях пошуку нових знань, інтелектуального напруження та самостійної діяльності [65, с. 79-80].

Пізнавальні інтереси мають такі переваги: вони легко розпізнаються дітьми в ранньому віці; є конкретним і реалістичним чинником навчання; їх легко виявити і спостерігати; їх можна розвивати незалежно від шкільного віку. Навчання на основі пізнавальних інтересів є активним та ефективним. Активізуються розумові процеси учнів, з'являється бажання досліджувати. Пізнавальний інтерес виражається в певному емоційному або афективному стані, такому як здивування, інтелектуальне задоволення тощо. Спонтанні прояви

пізнавального інтересу пов'язані зі спонтанністю того, хто навчається, самостійністю в придбанні знань і пошуком шляхів розв'язання навчальних проблем [38, с. 182]. Логічна цілісність, поєднання традиційних методів навчання із сучасними інтерактивними та інноваційними педагогічними технологіями, емоційність, активність як вчителя, так і учнів - усе це невід'ємні риси сучасного навчального заняття. Викладання має підвищувати пізнавальний інтерес учнів. Вирішальне значення тут мають інтелектуальні процеси, такі як інтенсивна розумова робота з розв'язання навчальних завдань, пошук відповідей на запитання, вольове зусилля з подолання неминучих труднощів.

Принцип «навчання має бути цікавим» слід вважати принципом сучасного викладання. Це означає подання предмета не як системи істин, що підлягають заучуванню, а як системи міркувань, що потребують творчого мислення. Саме це й означає активізацію творчих пізнавальних процесів. Синтез мислення, мовлення та діяльності на уроці має першорядне значення для забезпечення розвитку пізнавальних інтересів дітей молодшого шкільного віку. До числа найважливіших педагогічних якостей учителя належить уміння пробудити в учнів інтерес до знань. Причому важливо не тільки викликати інтерес, а й задовольнити його. Якщо вчитель приходить і проводить зразковий урок, можливо, за всіма правилами мистецтва, але не може запалити іскру пізнавального інтересу, не може знайти, як зацікавити учнів і на що звернути особливу увагу, то такий урок буде оцінений як хороший. Можливо, й так, але це не той урок, який викликає в учнів радість пізнання і вчить їх думати. Сучасний учитель має любити свій предмет і вміти передати свою любов та інтерес до нього.

В. Сухомлинський у своїх працях відводив спрямовуючу роль учителю, який відповідає за вибір форм і методів взаємодії з учнями, що максимально підвищують їхній інтерес до конкретного навчального та виховного матеріалу. Він зазначав: «Залишити щось недомовленим, щоб дитині захотілося знову і знову

повертатися до того, що вона дізналася. Іншими словами, створюються умови для того, щоб викликати інтерес до знань і бажання домогтися успіху».

До числа найпоширеніших способів стимулювання пізнавальної активності, що сприяють збагаченню навчальної інформації учнів, належать такі методи формування пізнавального інтересу учнів

- Методи, що вносять новизну в матеріал (створюють відчуття збагачення знань і атмосферу морального задоволення від інтелектуальної праці);

- Методи, що спираються на життєвий досвід учнів;

- Методи пізнавальних ігор;

- Способи формування почуття успіху в навчанні (зміцнення впевненості в собі, виховання почуття власної гідності та підвищення мотивації до навчання);

- Способи стимулювання почуття обов'язку та відповідальності в навчанні: (показати учням соціальну й особистісну значущість навчання; представити вимоги, що передбачають виконання обов'язків; ознайомити учнів із виконанням вимог; заохочувати сумлінне виконання обов'язків; оперативно контролювати виконання вимог і за необхідності вказувати на недоліки і (тобто вказувати на зауваження) [73, с. 10]. Вони викликають позитивні форми поведінки та настрою, такі як образність, цікавість, здивування та моральні емоції. Когнітивний інтерес на ранніх етапах формується під впливом емоційних чинників.

Пізнавальний інтерес у своєму розвитку виражається різними станами. Це цікавість, дослідження, пізнавальний інтерес і теоретичний інтерес. Ці стадії виокремлюються лише умовно, але їхні найхарактерніші риси загальноновизнані. На стадії цікавості учні задовольняються орієнтацією, пов'язаною з їхнім інтересом до того чи іншого об'єкта або ситуації. На цій стадії ще не проявляється справжнє прагнення до знань. Проте цікавість як чинник прояву пізнавального інтересу може стати початковою рушійною силою. Цікавість характеризується прагненням проникнути за межі побаченого. На цьому етапі розвитку інтересу досить сильно виражені почуття здивування, задоволення від пізнання і задоволення від

діяльності. Поява загадок і їх розгадування - суть цікавості як активного бачення світу.

Пізнавальний інтерес характеризується пізнавальною активністю, чіткою вибірковою спрямованістю на навчальні теми та ціннісною мотивацією, в якій головну роль відіграє пізнавальна мотивація. Пізнавальний інтерес сприяє проникненню людини в сутнісні зв'язки, відносини та закономірності пізнання. Цей етап характеризується поступальним рухом пізнавальної активності учня, пошуком інформації, що його цікавить.

Теоретичний інтерес пов'язаний як із прагненням розібратися в складних теоретичних питаннях і проблемах тієї чи іншої науки, так і з використанням їх як засобів пізнання. У реальному процесі ступені вираженості всіх цих пізнавальних інтересів найскладнішим чином поєднуються і взаємопов'язані. Однак стан інтересу, що виникає в учнів під впливом різних ситуацій і обставин у класі (цікавість, симпатія до вчителя, вдалі відповіді, що підвищили їхній престиж у колективі), може проходити без шкоди для їхнього індивідуального розвитку. Як показують педагогічні дослідження, інтерес учнів характеризується яскраво вираженим афективним ставленням до того змісту знань, який особливо яскраво й ефектно розкривається. Інтерес до вражаючих фактів, природних явищ, життєвих подій, зображень історії та спостережень за допомогою вчителя породжує інтерес до предмета. Усе це говорить про те, що коло інтересів учнів багато в чому залежить від навчальної ситуації та вчителя. Водночас практична позакласна робота сприяє подальшому поглибленню інтересів дітей, розширенню їхнього кругозору, спонукає їх до дослідження причин явищ навколишнього світу. Збагачення кругозору дітей призводить до зміни їхніх пізнавальних інтересів [63, с. 60].

Школи не можуть озброїти молодь усіма досягненнями сучасної науки. Масштаби її величезні, а темпи розвитку наукового знання стрімкі. Тому головне соціальне завдання сучасної освіти - не тільки дати широку освіту, а й підготувати

зростаючи особистість до самостійного набуття знань, до постійного бажання заглиблюватися в царину знань, до формування стійких пізнавальних мотивів учіння, головними з яких є пізнавальні інтереси. Це підготовка до того, щоб вони могли.

Спираючись на багатий досвід минулого, спеціальні дослідження і практику сучасного досвіду, можна говорити про умови, що сприяють формуванню, розвитку і зміцненню пізнавальних інтересів учнів:

- Максимальна опора на активну розумову діяльність учнів. Основними базами для розвитку пізнавальних сил і здібностей учнів, для розвитку справжнього пізнавального інтересу є ситуації розв'язування пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, припущень і роздумів, ситуації розумового напруження, суперечності думок і конфліктів між різними позиціями.

- Другою умовою, що гарантує формування пізнавального інтересу, є здійснення навчального процесу на оптимальному рівні розвитку учня.

- Третьою важливою умовою є емоційна атмосфера навчання, позитивний емоційний тон навчального процесу. Позитивна емоційна атмосфера навчання пов'язана з двома основними джерелами розвитку учня. Діяльність і спілкування породжують значущі стосунки та створюють особистісний тонус настрою учнів. Ці джерела не ізольовані одне від одного, а постійно переплітаються в навчальному процесі. Водночас стимули, що надходять із цих джерел, різні, і їхній вплив на пізнавальну активність та інтерес до знань може бути непрямим або неоднаковим [63, с.117].

Створення сприятливої емоційної атмосфери для пізнавальної діяльності учнів є найважливішою умовою формування пізнавальних інтересів і розвитку особистості учнів у процесі навчання. Ця умова пов'язує воедино всю функцію навчання, включно з його прямим і непрямим впливом на освітню, розвивальну, виховну діяльність та інтерес. Четверта важлива умова - сприятливе спілкування в процесі навчання. Навчання - це складний процес спілкування між учителем та

учнем і між учнями та учнями. Вплив спілкування важко виміряти, але його можна побачити в реальному житті. У реальному навчальному процесі викладачам доводиться стикатися з тим, що вони постійно мають навчати учнів набору навичок і вмінь. У міру ускладнення навчальних завдань набуття учнями дедалі складніших і досконаліших умінь, що дають змогу розв'язувати важчі пізнавальні задачі, становить суть розвивального навчання, що неухильно зміцнює пізнавальні здібності, інтереси та мотивацію учнів. Спілкування учня з педагогом створює різноманітні стосунки, і його непрямий вплив дуже значний. Прагнення до спілкування з однокласниками та вчителями є сильним мотиватором до навчання і сприяє зміцненню пізнавальних інтересів. Завдяки стосункам, що складаються в процесі навчання і спілкування, створюється сприятлива атмосфера для навчання, формування пізнавального інтересу і розвитку особистості учня. Вчитель має не тільки створити умови для засвоєння учнями певної сукупності знань, а й навчити їх застосовувати та досліджувати. Тільки в цьому разі можливий перехід від однієї стадії розвитку пізнавального інтересу до іншої.

З урахуванням досліджуваної нами проблеми важливим є й те, що інтерактивні технології дають змогу максимально наблизити теоретичні засади предмета до практики та використовувати власний досвід учнів під час аналізу проблемних ситуацій. Це значно підвищує рівень пізнавальної активності учнів і, як уже зазначалося вище, є важливим чинником розвитку пізнавального інтересу.

Пізнавальний інтерес впливає і на розв'язання навчальних завдань в освітньому процесі. Допитливість, емоційна залученість до подій, що відбуваються в процесі навчання – усе це належить до дитячих інтересів і сприяє формуванню емоцій та ціннісних орієнтацій, спрямованості на соціальні цінності.

2.2. Методи і засоби стимулювання пізнавальної активності учнів

Основне завдання сучасної школи - підготовка випускників, які володіють необхідним набором сучасних знань, умінь і навичок для впевненого самостійного життя. На жаль, традиційне репродуктивне навчання, пасивна і підпорядкована роль учнів не можуть вирішити ці завдання. Для розв'язання цих проблем необхідні нові освітні технології, ефективні форми організації навчального процесу та активні методи навчання.

На відміну від навчання, сучасна педагогіка розуміє освіту як здатність людини індивідуально сприймати світ, використовуючи власний досвід в оцінці навколишньої дійсності, спираючись на особистісно значущі цінності та внутрішні установки [29, с. 4].

На думку філософів, основною характеристикою особистості як суб'єкта діяльності є активність. Тому більшість учених розглядають пізнавальну активність учнів як системоутворювальну характеристику особистості.

Педагогіка накопичила великий досвід з проблеми активізації навчання.

У шістдесяті роки минулого століття в нашій країні самостійність і активність були проголошені основними принципами освіти. Ініціативи щодо підвищення ефективності навчання викликали необхідність пошуку шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів і стимулювання їхнього навчання; Закон про школу 1958 року зробив розвиток пізнавальної діяльності та самостійності учнів головним завданням перебудови середньої [22, с. 15].

Дослідження пізнавальної діяльності учнів та їхньої активності в процесі навчання проводили педагоги З. Абасов, Б. Коротяєв, І. Лернер, М. Махмутов, Л. Мар'яненко, В. Онищук, Н. Половникова, М. Скаткін, Н. Томін, Т. Шамова та інші, це дає змогу уточнити сутність, зміст і структуру цього поняття. Учені зазначають, що пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості учнів у процесі пізнавальної діяльності.

Так, Т. Шамова визначає активність як «якість діяльності, в якій особистість учня розкривається через ставлення учня до змісту і характеру діяльності та його прагнення мобілізувати власні моральні та вольові зусилля для досягнення навчальних і пізнавальних цілей».

Пізнавальна активність - це спрямованість особистості на пізнання нового, яка виникає на основі мотивів, пізнавальних спонукань, інтересів і потреб, що виникають у навчальній діяльності. Пізнавальну активність старшокласників можна визначити як безперервний процес набуття нових знань і як цілеспрямовану, самостійну навчальну діяльність з використанням різноманітних форм і методів навчання.

Психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку пізнавальної активності школярів розглядаються в таких працях: Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, Я. Коменський, Д. Локк, Ж-Ж. Руссо, А. Леонтьєв, Н. Менчинська, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, А. Любленська, К. Ушинський та ін., вчені розглядають самостійну діяльність як один із найефективніших засобів активізації пізнавальної діяльності.

Сучасні вчені та методисти, В. Давидов, А. Занков, І. Зязюн, Д. Ельконін, Н. Чувасова вивчають способи активізації та розвитку пізнавальної діяльності учнів, зауважують, що важливо забезпечити певні педагогічні умови для формування пізнавальної діяльності учнів.

Наприклад, Н. Чувасова стверджує, що «активізація процесу спілкування, педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості в системі стосунків «вчитель – учень», різноманітні види діалогічного спілкування та діяльності, свобода вибору засобів і дій, психологічний комфорт, саморозкриття та самоствердження учнів у навчальному діалозі та забезпечення успішної ситуації для кожного учня є стимулюючою» [83, с. 182].

Пізнавальна діяльність сприяє розвитку творчої активності та самостійності старшокласників, тому вчителі мають приділяти більше уваги її формуванню в освітньому процесі.

На всіх етапах навчання важливо будувати освітній процес з урахуванням індивідуального розвитку учня. Спостереження за учнями з низькими результатами показує, що серед них є діти з труднощами в навчанні, зумовленими розумовою відсталістю [83, с. 184].

Природне ігрове середовище, де немає примусу і де кожна дитина має змогу знайти своє місце, проявити ініціативу та самостійність, вільно реалізувати свої здібності та потреби в навчанні, якнайкраще підходить для досягнення цих цілей. Впровадження активних методів навчання в освітній процес дає змогу створити таке середовище як на уроках, так і в позаурочній діяльності.

Невипадково викладачів цікавлять питання навчання - зміст, структура, організація та методи роботи в класі. Адже ключ до успіху в підвищенні якості навчання лежить у підвищенні ефективності кожного уроку. Від вибору форми організації роботи в аудиторії, від методів і прийомів, використовуваних викладачем у процесі навчання, багато в чому залежить успішність навчального процесу.

Для того щоб навчальний процес був успішним, учні повинні приходити на кожен урок вчасно. Загальновідомо, що учні пунктуальні, коли розуміють, про що говорить учитель, і здатні передати отримані знання іншим учням. Іншими словами, однією з умов успішного навчання є участь учнів у заняттях. Цього можна досягти, впроваджуючи в навчальний процес активні методи навчання.

Активний метод навчання (АМН) - це система методів, що забезпечують активізацію та урізноманітнення розумової й практичної діяльності учнів у процесі навчання; АМН ґрунтується на практичній спрямованості, ігровій поведінці, творчому характері навчання, інтерактивності, різноманітних формах спілкування, діалозі, використанні знань та досвіду учнів; використання; організація роботи у груповому форматі, що базується на активному підході до навчання, вправі та рефлексії [57, с. 161].

Безпосередньо з активними методами пов'язані методи, що використовуються під час освітнього заходу. На кожному етапі навчання активні методи використовуються для ефективного вирішення конкретних завдань цього етапу.

За даними дослідження німецьких учених, люди запам'ятовують лише 10% прочитаного, 20% почутого і 30% побаченого. І тільки коли людина безпосередньо бере участь у реальній діяльності, самостійно розв'язуючи проблеми, ухвалюючи рішення, роблячи висновки і прогнози, вона запам'ятовує і засвоює 90% матеріалу [48, с. 124] (ДОДАТОК А).

Інтерес до використання активних форм зумовлений їхньою широкою застосовністю в навчальному процесі.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив нам узагальнити деякі зауваження щодо використання АМН:

Зауваження 1: Використання активних методів навчання має бути систематичним, поступово збільшуючи ступінь самостійності здобувачів у навчально-пізнавальній діяльності та скорочуючи різні види допомоги з боку вчителя. Тільки в цьому випадку використання активних методів навчання впливатиме на успішність навчання.

Зауваження 2: Активні методи навчання мають використовуватися насамперед для мотивації учнів. Відомо, що якщо учні не зацікавлені в уроці, то ефективність уроку дорівнює нулю.

Зауваження 3: Активні методи навчання також мають використовуватися для:

- Активізації пізнавальної діяльності учнів;
- Розвитку здатності до самостійного навчання; і
- Розвитку вміння працювати в команді;
- Регулювання самооцінки учнів;
- Формування та розвитку комунікативних навичок (з однолітками та вчителем).

Зауваження 4: Активні методи навчання можуть бути використані для досягнення таких освітніх цілей.

- Ефективний виклад різноманітного теоретичного матеріалу;
- Розвиток навичок активного слухання
- Застосування навчального матеріалу на практиці
- Розвиток навичок прийняття рішень;
- Ефективна перевірка знань, умінь і навичок за темою.

Зауваження 5. Використання активних методів неминує призводить до змін у системі управління. Перебуваючи в аудиторній системі та використовуючи традиційні педагогічні технології, ми використовуємо і традиційні системи тестування та адміністрування.

Грамотне використання активних методів навчання дає змогу побудувати навчальний процес на основі принципів навчання. Важливо зазначити, що не існує єдино правильної форми навчання для досягнення цілей навчання. Для підтримання уваги та працездатності учнів можна використовувати найрізноманітніші методи [48, с. 128].

Пізнавальна діяльність - складне явище, яке можна розглядати з двох точок зору. По-перше, це засіб навчання і зовнішній стимул, що має стосунок до питання працевлаштування. По-друге, це поняття є цінним стимулом навчальної діяльності учнів. Однак одного зовнішнього впливу для виникнення мотивації недостатньо, вона має ґрунтуватися на індивідуальних потребах. Тому можна провести відмінність між внутрішніми та зовнішніми проявами пізнавальної активності і, відповідно, умови, що впливають на її формування, також можна поділити на внутрішні та зовнішні [52, с. 13].

Педагог на заняттях не може повністю вплинути на мотиви та потреби людини, тому йому необхідно зосередитися на засобах навчання і відповідно враховувати зовнішні умови. Об'єктом пізнавального інтересу та творчості учнів є нові знання про світ. Тому продумані та відповідним чином дібрані навчальні

матеріали, які є новими та невідомими, захоплюють і дивують уяву учнів, а також неминуче містять нові наукові результати, наукові дослідження та відкриття, є важливою ланкою у формуванні інтересу до навчання. Не всі навчальні матеріали викликають інтерес в учнів. Тому необхідно звертати увагу на процес діяльності учнів. Іншими словами, навчальну діяльність має бути організовано таким чином, щоб сам процес навчання приваблював учнів. Творчі завдання можна розв'язувати як під час занять, так і після них. Творчі завдання можуть бути включені в навчальний процес практично на кожному уроці або етапі заняття [52, с. 17].

Необхідно створити атмосферу творчого пошуку як під час, так і після занять, у якій учні могли б повністю розкрити свій потенціал. Для цього необхідно використовувати на заняттях елементи розвивального навчання, такі як проблемні ситуації, творчі завдання, використання методу проєктів і самостійної дослідницької діяльності учнів. Поєднання деяких із цих прийомів на заняттях дає змогу проводити цікаві та унікальні уроки. Використання таких елементів на заняттях значно підвищує рівень знань, творчий потенціал і пізнавальну активність учнів [61, с. 67]. Для підвищення мотивації використовуйте ребуси та завдання з картинками. Для актуалізації знань добре використовувати ерудит, вікторини, задачі з картинками, логічні міні-задачі, жартівливі задачі; відпрацювання навичок - ігри; повторення та узагальнення матеріалу - ігри, кросворди, ерудит, ребуси, криптографія, вікторини, логічні міні-задачі, жартівливі задачі; контролю - кросворди, логічні міні-вікторини.

У результаті впровадження активних методів навчання в практичну діяльність усі учні класу були зацікавлені та вмотивовані, значно підвищилася інтенсивність роботи учнів, особливо під час виконання завдань:

- Слухати і думати з ентузіазмом;
- Бачити і думати;
- Читаючи та аналізуючи;
- Свідоме виконання практичної роботи [61, с. 71].

Таким чином, ступінь активності учнів на уроці є реакцією на методи і прийоми роботи вчителя та інтегративним показником його педагогічної майстерності.

Вибір методу навчання технології залежить від низки причин, зокрема від мети уроку, досвіду і знань учнів.

Активними методами можуть вважатися тільки ті, що сприяють активному і старанному засвоєнню матеріалу всіма учнями класу, включно зі слабкими та ледачими, а також з допитливими та сильними.

До активних методів навчання належать

- мозковий штурм
- ІКТ;
- Багаторівнева диференціація;
- ігрові технології;
- Діяльнісні методи навчання
- Робота в малих групах з розв'язання цікавих прикладних задач;
- Проблемно-орієнтоване навчання;
- Змагання, наприклад, вікторини, гра «Далі-більше», інші ігри;
- Інтерактивні лекції;
- Учні як вчителі;
- Проектні методи.

Розглянемо детальніше деякі активні методи, які можуть бути використані на уроках технології.

«Мозковий штурм» [68, с. 8].

Суть мозкового штурму полягає в тому, щоб записувати будь-які ідеї, пропонувати якомога більше ідей, не обговорювати, не критикувати, не обмірковувати ідеї, створити сприятливу атмосферу.

«Мозковий штурм» включає в себе:

- Розминку.

- Швидкий пошук відповідей на запитання або навчальні завдання, підготовлені вчителем;
- Безпосередній «штурм» проблеми, що розглядається;
- Неодноразове уточнення проблеми вчителем;
- Експертне обговорення результатів групової роботи;
- Експертний відбір та оцінка найкращих ідей;
- Повідомлення результатів мозкового штурму в порядку виконання завдання або за годинниковою стрілкою;
- Публічне обговорення найкращих ідей.

Враховуючи тенденції розвитку сучасного суспільства, немає жодних підстав не використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освіті.

У чому ж полягають переваги цього методу?

1. Використання декількох комп'ютерних програм полегшує роботу вчителя: підбір завдань, тестування, перевірку та оцінку якості знань, що дає змогу більше часу приділяти додатковій роботі в класі (оскільки матеріал заздалегідь готується в електронному форматі)

2. Ефективність викладання може бути підвищена за рахунок візуалізації. Звичайно, цього можна домогтися й іншими засобами (плакати, карти, таблиці, дошки), але безсумнівно, що інформаційно-комунікаційні технології створюють набагато вищий рівень наочності.

3. З'являється можливість демонструвати явища, які неможливо побачити в реальності. Сучасні ПК і програми можуть моделювати найрізноманітніші навчальні ситуації з анімацією, звуком і фотографічною точністю.

4. Інформаційні технології надають широкі можливості для індивідуалізації та диференціації навчання не тільки за рахунок різнорівневих завдань, а й за рахунок самоосвіти учнів.

Розглянемо ще один активний метод - модульне навчання [68, с. 11].

Цей метод навчання ґрунтується на блочно-модульному поданні навчальної інформації. Суть модульного навчання полягає в тому, що учень повністю самостійно (або з деякою допомогою) досягає конкретної навчальної мети в процесі роботи над модулем.

Підготовка до модульного навчання - справа непроста. Потрібна велика підготовча робота:

- Особливо ретельно переглянути всі навчальні матеріали та матеріали до кожного заняття.

- Виділити ключові ідеї.

- Розробити комплексні цілі для учнів. Ці цілі вказують, що учні мають дізнатися, вміти, зрозуміти та визначити до кінця уроку... Вказує таке.

- Визначити зміст, обсяг і послідовність навчальних елементів, вказавши час, відведений на кожен елемент, і вид роботи учнів.

- Підібрати додаткові матеріали, відповідні наочні посібники, ТЗН, завдання, тести тощо.

- Розпочати складання методичного посібника (блок-схеми) для учнів.

Алгоритм створення модульних уроків такий:

1. Визначення місця модульного уроку в темі

2. Формулювання теми уроку.

3. Визначення та формулювання цілей уроку та кінцевих результатів навчання.

4. Відбір необхідного фактичного матеріалу.

5. Вибір методів і форм навчання та діагностики.

6. Визначення методів навчальної діяльності учнів.

7. Логічне розбиття змісту на закінчені навчальні елементи та визначення призначення кожного з них.

Навчальні елементи, що визначають комплексні завдання досягнення результатів навчання, включають завдання на перевірку рівня початкових знань з

теми, завдання на засвоєння нового матеріалу, контроль початкових знань, конспекти уроків (для оцінювання досягнення цілей уроку), підбір домашніх завдань (для оцінювання роботи учнів на уроці) та мають бути диференційованими залежно від успішності учнів), рефлексія (для оцінювання роботи учнів на уроці), елементи навчання, включаючи оцінювання результатів навчання (для оцінювання роботи учнів на уроці).

Усі ці методи не повністю замінюють традиційні форми навчання, а доповнюють їх. Таке поєднання дає змогу раціонально організувати навчальний процес. Важливо підкреслити, що які б методи не використовував викладач на заняттях, він завжди має дотримуватися основних принципів:

1. Бути зібраним, ставити перед вихованцями чіткі та зрозумілі завдання, дотримуватися логіки викладу матеріалу
2. Бути доброзичливим, не ображати вихованців, не обурюватися їхнім незнанням або нерозумінням
3. Не перебивати вихованців і дослухати до кінця. Неясні відповіді можуть бути наслідком неясних запитань.
4. Бути чітким і лаконічним у завданнях та інструктажі, з обов'язковим уточненням того, як учень зрозумів вимоги
5. Звертати пильну увагу на те, як учні слухають учителя
6. Пам'ятати, що активне слухання та зосередженість на завданні є показниками уваги
7. Заощаджувати час, розпочинати урок вчасно і закінчувати його із дзвінком.
8. Виконуйте кожну вимогу.
9. Підтримувати інтенсивний, але доступний для більшості учнів темп уроку.
10. Стимулювати запитання учнів, підтримувати їхню спонтанність, заохочувати їхню активність та усвідомленість [88, с. 9].

Аналіз сучасних тенденцій розвитку активних методів навчання в старших класах з предмета «Технологія» показує, що пріоритет має бути відданий методам і засобам навчання, спрямованим на активізацію пізнавальної діяльності учнів.

При цьому важливо враховувати, що саме в методах навчання обов'язково проєктується пізнавальна діяльність учнів. Саме завдяки методиці навчання встановлюється глибокий зв'язок між діяльністю вчителя та пізнавальною діяльністю учнів через зміст навчального матеріалу.

Тож розглянемо поняття «метод» і «засіб» з точки зору стимулювання пізнавальної діяльності старшокласників у процесі викладання предмета «технологія».

Метод навчання - це система узгоджених і взаємообумовлених дій учителя та учнів, що забезпечують засвоєння змісту освіти, розвиток розумових сил і здібностей учнів, оволодіння ними навичками самоосвіти та самовиховання. Під методами навчання розуміють цілі навчання, способи навчання і характер взаємодії суб'єктів навчання [57, с. 90].

Педагогічні засоби - це матеріальні та психокультурні об'єкти, призначені для організації та здійснення педагогічного процесу і виконання функції розвитку учнів, об'єкти, що забезпечують педагогічний процес і різні види діяльності (праця, гра, навчання, спілкування, пізнання), до яких залучені учні [57, с. 76].

Педагогічні програмні засоби - це пакети прикладних програм для використання в педагогічному процесі з предмета "технологія".

Технічні засоби навчання (ТЗН) - це пристрої та прилади, призначені для вдосконалення педагогічного процесу, підвищення ефективності та якості навчання шляхом демонстрації аудіовізуальних засобів [57, с. 142].

Стимул (від латинського Stimulus - гостра палиця, якою поганяють тварин) - це зовнішній вплив на індивіда, колектив або групу, що активізує їхню мотиваційну сферу і через неї спонукає до певної діяльності [57, с. 89].

Ефективність освоєння будь-якого виду діяльності значною мірою залежить від мотивації дитини до цієї діяльності. Діяльність ефективніша і дає кращі результати, якщо в учнів є сильні, живі й глибокі мотиви, що викликають бажання позитивно діяти, долати неминучі труднощі й наполегливо рухатися до поставленої мети.

Навчальна діяльність буде успішнішою, якщо в учнів сформовано позитивне ставлення до навчання, пізнавальний інтерес, потреба в пізнавальній діяльності, почуття відповідальності та обов'язковості.

Групу методів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності вперше було виділено Ю. Бабанським [2, с. 26]. На думку Бабанського, для будь-якої діяльності необхідні три елементи: організація, стимулювання та контроль.

Методи емоційного стимулювання

- Створення ситуацій успіху в навчанні;
- Заохочення і осуд у навчанні;
- Ігри;
- Створення системи перспектив.

Методи розвитку пізнавального інтересу:

- Формування готовності до розуміння матеріалу;
- Створення захопливих ігрових сюжетів навколо навчального матеріалу;;
- Створення ситуацій для творчого пошуку;
- Як стимулювати цікавим змістом.

Формування відповідальності та обов'язків:

- Допомогти учням усвідомити особисту значущість навчання;
- Формування вимог до навчання;
- Оперативне управління.

Обговоримо кожну з цих підгруп з погляду способів стимулювання та формування мотивації здобувачів до навчальної діяльності.

Методи емоційного стимулювання

Важливим завданням вчителя є забезпечення позитивного ставлення учнів до навчальної діяльності, її змісту, формату та проведення. Емоційне збудження активізує процеси уваги, пам'яті та розуміння, роблячи ці процеси потужнішими та підвищуючи ефективність досягнутих цілей. Основними методами емоційного стимулювання є створення ситуацій успіху в навчанні, заохочення та осуд у навчанні, використання ігрових форматів організації навчальної діяльності та створення системи перспектив.

Під створенням ситуацій успіху в навчанні розуміють створення ланцюжка ситуацій, у яких учні досягають високих результатів у навчанні, що призводить до появи почуття впевненості та легкості в навчанні. Це найбільш ефективний спосіб стимулювання інтересу до навчання. Добре відомо, що подальший прогрес у подоланні труднощів у навчанні неможливий без переживання радості успіху.

Один зі способів створення ситуації успіху - підбір для учня не одного, а невеликої кількості завдань зростаючої складності. Перше завдання має бути легким, щоб учні, які потребують стимуляції, могли його розв'язати й відчувати, що в них є знання та досвід. Потім слідує більші, складніші завдання. Наприклад, можна використовувати спеціальне подвійне завдання: перше завдання просте для розуміння учня і готує базу для розв'язання наступного, складнішого завдання.

Ще один прийом, що дає змогу створити ситуацію успіху, - диференційована допомога учням під час виконання навчальних завдань однакового рівня складності. Наприклад, слабшим учням можна дати матеріали, які допоможуть їм впоратися із завданням, наприклад, картки з порадами, прикладами аналогій і планами майбутніх рішень. Потім учневі можна запропонувати самостійно виконати завдання, аналогічне першому.

Заохочення та оцінка в навчанні

Досвідчені вчителі часто широко й успішно використовують цей метод. Вчасно похвалити дитину в моменти успіху та емоційного піднесення, знайти

короткі слова докору в разі переходу допустимих меж - це справжнє мистецтво управління емоційним станом учня.

Спектр заохочень дуже широкий. У навчальному процесі це і похвала дитині, і позитивне визнання тих чи інших якостей, і заохочення обраного виду діяльності або способу виконання завдання, і виставлення вищих оцінок.

Ігри та ігрові види навчальної діяльності.

Цінним способом стимулювання інтересу до навчання є використання ігрових форматів, що організують різноманітні ігри та пізнавальну діяльність. Тут можуть використовуватися готові ігри, наприклад, настільні ігри з пізнавальним змістом або ігрові оболонки з готових навчальних матеріалів [2, с. 98].

Загалом можна виокремити три групи ігор, які можуть бути використані в освітньому процесі в середній школі [18, с. 83].

1. Короткі ігри. Термін «ігри» часто відноситься до ігор цієї групи. До них належать ігри, що використовуються для підвищення інтересу до навчальної діяльності або для розв'язання конкретних завдань, наприклад, тематичні та рольові ігри. Прикладами таких завдань є вивчення певних правил, відпрацювання навичок тощо.

2. Ігрова оболонка. Це більш тривала гра (уже навіть не гра, а ігровий формат, що організовує навчальну діяльність). Як правило, вони проводяться в класі, але можуть тривати й дещо довше. Наприклад, такі ігри можуть проходити протягом дня.

3. Тривалі навчальні та розвивальні ігри. Ігри цього типу розраховані на різні періоди часу і можуть тривати від кількох днів або тижнів до кількох років; на думку А. Макаренка [39, с. 23], вони орієнтовані на перспективу, тобто на ідеальні цілі на майбутнє, і спрямовані на формування психологічних та особистісних якостей дитини; вони призначені для використання як засіб розвитку психологічних та особистісних якостей дитини. Ігри цієї групи характеризуються

серйозністю та діловитістю. Гра цієї групи вже не та, якою ми її собі уявляємо - з жартами і сміхом, - а більше схожа на відповідальну роботу. По суті, це гра, яка вчить відповідальності, тобто націлена на виховання [39, с. 32].

Метод постановки системи перспектив

Цей метод був добре розроблений А. Макаренком [39, с. 121]. Він запропонував будувати життя дітей у групі на основі системи «ліній перспективи». Він вважав, що у школярів має бути три рівні перспективи. Короткострокову (розраховану на одне завдання, урок або день у школі), середньострокову (тиждень, чверть або рік) і довгострокову (кілька років або все життя). На кожному рівні він виділив кілька перспектив. Наприклад, на середньому рівні різноспрямована перспектива може включати підготовку до новорічних свят, виправлення поганих оцінок для батьківських зборів, участь у поході на Кримські гори та відбіркових змаганнях (за навчальними та поведінковими критеріями), підготовку до випускних іспитів тощо.

Методи виховання пізнавального інтересу

Основними способами виховання пізнавального інтересу є: формування готовності до розуміння матеріалу; побудова захопливих ігрових сюжетів навколо матеріалу; стимулювання цікавим змістом; створення ситуацій творчого пошуку.

Формування готовності до розуміння матеріалу

За цього методу вчитель дає учням одне або кілька завдань, щоб підготувати їх до виконання основного завдання або вправи уроку. Наприклад, замість «Почніть нову тему», попросить учнів за три хвилини написати слова, які стосуються цієї теми. Після виконання цього завдання учні підраховують кількість слів, які вони могли б написати, і з'ясовують, яке з них більше чи менше. Учні уважно слухають учителя і думають про те, що вони забули написати.

Створення пригодницької історії за матеріалом.

Останніми роками вчителі все частіше використовують цей прийом для збагачення та урізноманітнення навчального змісту своїх уроків. Прикладом може

слугувати включення в навчальний процес ігор-подорожей. Узагальнення знань учнів з обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності» може відбуватися у формі конкурсу «Кращий підприємець року».

Метод стимулювання цікавим змістом.

Дуже важливою складовою підвищення пізнавального інтересу учнів є підбір наочного, живого та цікавого матеріалу та додавання його до загальних навчальних прикладів і завдань. Цей прийом створює в класі атмосферу пошуків, стимулює позитивне ставлення до навчальної діяльності та є першим кроком на шляху формування пізнавального інтересу.

Одним із прийомів, що входять до цього методу, є створення в аудиторії ситуації цікавості, введення в навчальний процес цікавих прикладів, експериментів і парадоксальних фактів. Часто учням дається завдання самим добрати такі приклади.

Інтерес вихованців можна викликати і шляхом створення ситуації емоційного переживання через почуття здивування рідкістю тих чи інших фактів або парадоксальних дослідів, представлених на уроках підприємництва. Здивування від переконливого та наочного прикладу незмінно викличе в учня глибокі емоційні переживання.

Метод створення ситуації творчого пошуку.

Створення ситуацій, у яких учні займаються творчою діяльністю, викликає в них сильний пізнавальний інтерес і пізнавальну активність. Творчість - одна з найпотужніших причин пізнавального інтересу. Однак творчість пов'язана і з труднощами. Як показує практика, розвиток творчих здібностей учнів є найбільш складним і важким завданням для вчителів. Це пов'язано з протиріччями, закладеними в цьому завданні. З одного боку, необхідно створити умови для того, щоб кожен учень міг вільно розв'язувати найрізноманітніші завдання. І це тому, що чим ширше "охоплення" і чим різноманітніші рішення, чим вони різноманітніші, тим більше вони свідчать про успішний розвиток творчих

здібностей. З іншого боку, весь цей «вільний політ» мислення учнів має відбуватися в межах навчальної програми та підтримуваних школою норм поведінки. І тут тільки досвід та інтуїція можуть допомогти вчителю визначити (і постійно коригувати), якою мірою конкретний учень у конкретній школі може бути залучений до творчої діяльності, яка робить навчання цікавим для нього і охоплює всю навчальну програму [82, с. 265-266].

Методи формування відповідальності та обов'язковості.

В основі процесу навчання лежать мотиви емоційного та пізнавального інтересу, а також багато інших мотивів, серед яких особливе місце посідають мотиви відповідальності та обов'язку. Одним з основних мотивів є мотив честі, відповідно до якого учні цінують свої обіцянки та зобов'язання і прагнуть їх виконати, тобто «тримати слово».

Методи і прийоми розвитку почуття відповідальності в освіті ґрунтуються на способах виховання учнів, що саме по собі підкреслює єдність процесу навчання і розвитку.

Формування почуття обов'язку і відповідальності здійснюється за допомогою низки прийомів, таких як пояснення учням особистої значущості навчання та орієнтування їх на виконання оперативних і адміністративних вимог.

Методи пред'явлення вимог до навчання

Способи пред'явлення навчальних вимог до учнів визначаються правилами поведінки, стандартами оцінювання знань з усіх предметів, правилами внутрішнього розпорядку та Статутом загальноосвітнього закладу. Виховання відповідальності в процесі навчання має поєднуватися зі способами орієнтації здобувачів на виконання навчальних завдань. Тут важливу роль відіграє приклад інших учнів і самих педагогів.

Оперативна діагностика.

Важливу роль у вихованні почуття відповідальності відіграє оперативна діагностика. Використання методу оперативної діагностики - це не спосіб

суворого покарання за порушення, а спосіб виявлення важких для учнів тем і питань та привернення до них їхньої уваги для кращого засвоєння [82, с. 266-268].

Існує безліч способів досягнення цілей навчання, і вчитель може обрати будь-який із них, але завжди прагне обрати найкращий. Щоб полегшити проблему вибору, необхідно порівнювати методи за їхньою ефективністю.

2.3. Формування творчої активності та мислення у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»

Походження поняття творчості дуже складне, оскільки його трактування залежить від соціальних та ідеологічних настанов, культурно-історичних умов розвитку окремих людей і суспільства в цілому. Слід зазначити, що у величезному потоці наукової інформації, присвяченій вивченню творчості, нині не існує єдиного загальноприйнятого наукового підходу до дослідження цього феномена. Тому не існує і єдиного загальноприйнятого методологічного визначення поняття «творчість». Більшість учених розглядають творчість як складне, багатоконпонентне явище. Так, у філософському словнику поняття «творчість» подано як процес цілеспрямованої діяльності людини, унаслідок якої створюються якісно нові та соціально значущі матеріальні й духовні цінності [82, с. 116].

Розглядаючи поняття «творчість», М. Бердяєв вказує на нерозривність творчості та вільної особистості. Тільки вільна особистість може бути творцем. Тільки еволюція може народитися під тиском необхідності, стверджував філософ, а творчість може народитися тільки з волі.

Словник із психології визначає творчість як здатність генерувати нові й незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення та швидко розв'язувати проблемні ситуації [62, с. 198].

На думку багатьох дослідників, важливим носієм креативності є творча особистість; на думку Н. Кичук [45, с. 199-200], істотними рисами творчої особистості є мотивація, зосередженість на творчій та інтелектуальній діяльності й орієнтація на евристичну діяльність. Багато дослідників розглядають поняття «активність» і «креативність» у певному взаємозв'язку та взаємозалежності. Активність - це властивість особистості, що виявляється у стані готовності та прагненні до самостійної діяльності, а творчість - це діяльність людини, спрямована не тільки на створення нових за змістом і формою матеріальних і духовних цінностей, а й на розвиток самої особистості. Творче самовираження сприяє усвідомленню особистісної значущості та зростанню впевненості в собі. У зв'язку з цим участь учнів у творчій діяльності та розробка умов, необхідних для її формування, набувають дедалі більшої теоретичної та практичної значущості. Особливо гостро ця проблема стоїть у трудовій підготовці школярів. Адже саме освітня галузь «технологія», згідно з вимогами Основних і Повних стандартів середньої освіти, має забезпечувати відповідні умови для творчої самореалізації, розвитку підприємництва та професійного самовизначення кожного учня. Водночас, як зазначає А. Терещук [76, с. 19], шкільний предмет «трудове навчання» тісно пов'язаний із розвитком творчої активності учнів. Адже цей предмет за своєю суттю є творчим, тож під час його вивчення необхідно перенести акцент із власне навчання навичок на формування та розвиток творчої ініціативи, пошук, інтелектуальне освоєння його змісту та створення реальних умов для реалізації здібностей кожного учня.

Творчі здібності учня - це здатність виявити проблему, мобілізувати необхідні знання, висунути гіпотезу і створити новий оригінальний продукт (відкриття, винахід, розв'язання проблеми тощо). Успішний розвиток творчої компетентності можливий тільки за використання різноманітних за характером і складністю, посильних і зрозумілих для багатьох учнів систем завдань, що підвищують упевненість учнів у своїх силах і компетентності.

Таким чином, можна зробити висновок, що творча особистість - це людина, що володіє високими знаннями, прагненням до нового й оригінального, здатна відкидати нетрадиційне і банальне в проєктуванні та виробництві продукції. Потреба у творчих особистостях вкрай велика. Творчість - це вищий рівень логічного мислення, оскільки вона породжує щось нове й неповторне, що вирізняється оригінальністю та соціально-історичною унікальністю. На розвиток творчого мислення учнів впливає ціла низка чинників, зокрема зміст занять, майстерність учителя, методи і прийоми навчання, вмiла організація уроків і відповідний вибір продуктів.

Виготський зазначає, що творчість виникає не тільки тоді, коли створюється щось абсолютно нове, а й тоді, коли людина вводить, відтворює, змінює і розвиває своє розуміння того, що вже було створено. Іншими словами, якщо є творчий процес, то зрештою буде і результат. Розвиток творчих здібностей учнів важливий не тільки тому, що формування творчої особистості - завдання сучасної освіти, а й тому, що людина, яка вмiє творчо мислити, завжди може знайти вихід із нестандартних ситуацій, і така людина швидше адаптується в житті [17, с. 124].

Для того щоб залучити учнів до творчої діяльності, вчителі повинні володіти творчим потенціалом, а вся система освіти повинна цьому сприяти. Справжній вчитель допомагає учням розвивати свою творчу особистість. Творча особистість проявляється у спонтанності й активності, спирається на знання, уміння та досвід у створенні якісних матеріальних і духовних, оригінальних і неповторних цінностей.

У результаті творчої діяльності учні відкривають для себе нові знання і способи діяльності, або створюють нові форми, що вдосконалюють їхню виконавську майстерність, тощо. Новизна результатів діяльності має велике значення для розвитку пізнавальних здібностей та інтересів учнів. Проте з погляду дидактики це не головна і не єдина ознака їхньої творчості, яка здебільшого

виявляється в новизні способів дій для досягнення мети та розв'язання навчальних завдань.

Таким чином, творча діяльність учнів відіграє важливу роль у їхньому пізнавальному розвитку, причому їхній розумовий розвиток не обмежується лише творчою діяльністю, пов'язаною з розв'язанням навчальних завдань. Важливі й інші компоненти пізнавальної та практичної діяльності. До них належать пам'ять, увага, практичні навички та вміння успішно розвиватися в умовах особистісно-орієнтованого навчання. Саме індивідуалізація педагогічного підходу дає змогу не загубити найменший прояв творчості, не втратити бажання дитини вигадувати нове й отримати підтримку навіть за першої невдачі.

Ефективність роботи з розвитку творчої активності в навчальному процесі предмета «Основи підприємницької діяльності» значно підвищується за дотримання таких психолого-педагогічних умов:

- при створенні емоційної та доброзичливої атмосфери в процесі творчої діяльності учнів;
- коли діяльність учнів із розв'язання творчих завдань будується з урахуванням їхніх інтересів, потреб, потенційних можливостей і здібностей; і
- коли розв'язання творчих завдань пробуджує дослідницьку активність окремих учнів, поглиблює їхній інтерес до творчої діяльності, сприяє успішній діяльності та досягненню поставлених цілей.

Важливим показником творчого ставлення учнів до завдання є наявність усвідомленого спонукання до творчості та прагнення суб'єкта до набуття знань, умінь і навичок, що сприяють ефективному здійсненню творчих пошуків.

Воно є ключовим показником поведінки учні, оскільки, як було доведено в багатьох дослідженнях, визначає поведінку учнів і лежить в основі мотивації особистості. Тому саме визначення цього показника розкриває глибину даної спрямованості.

Про характер творчого розвитку учнів свідчить також яскраво виражене бажання займатися творчістю (активна спонтанна дія, спрямована на досягнення мети: творчий пошук неординарних рішень і засобів для проблемних ситуацій, що виникають у процесі діяльності).

Нарешті, ще одним показником є емоційне забарвлення процесу творчого пошуку під час розв'язування різноманітних творчих завдань, наявність позитивних емоцій під час досягнення кінцевої мети, упевненість у собі, почуття власної гідності та вміння знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Основним чинником, що визначає цілеспрямоване управління процесом розвитку творчої особистості, є, насамперед, наявність достатньо стійкого інтересу до творчості. Тому дуже важливо з'ясувати спрямованість інтересу учня і ступінь його стійкості.

Формування в учнів глибокого і стійкого інтересу до творчої діяльності є однією з основних умов розвитку, а також становлення творчої особистості.

Іншими словами, інтерес завжди викликає позитивне ставлення до відповідної галузі знань і тим самим створює передумови для оволодіння об'єктом, що цікавить. Інакше кажучи, психологічна природа інтересу являє собою нерозривний комплекс важливих для особистості процесів (інтелектуальних, емоційних і вольових).

Іншим важливим чинником, що сприяє розвитку творчої особистості, є наявність мотивації досягнення успіху в процесі розв'язання творчих завдань. Мотивація досягнення є однією з найважливіших детермінант ефективності поведінки людини.

Тому під час підготовки учнів до творчої діяльності значну увагу слід приділяти свідомому спонуканню мислення і дій до творчості, а також розвитку бажання і прагнення до набуття навичок і знань, що визначають творчий пошук, нестандартне мислення, оригінальність тощо. Нижче наведено найважливіші аспекти розвитку дітей та підлітків.

Формування і подальший розвиток логічного, технологічного та конструкторського мислення учнів на уроках трудового навчання дає змогу розв'язувати загальноосвітні завдання на кожному етапі загальної освіти з урахуванням вікового розвитку кожного учня, змісту і доступності навчального матеріалу, його зв'язку з іншими галузями освіти. Для цього необхідно:

- 1) створити умови для залучення учнів до систематичної продуктивної роботи з творчим компонентом;
- 2) допомогти учням усвідомити важливість самооцінки власних здібностей; і
- 3) залучити учнів до проектної, конструкторської та дослідницької діяльності, заснованої на продуктивній праці;
- 4) розвивати в учнів здатності реалістично оцінювати власну компетентність для вибору здійснених практичних завдань;
- 5) залучати учнів до раціоналізації та винахідництва на основі змісту трудового навчання;
- 6) надавати учням можливості проявити свої приховані творчі здібності в різних видах діяльності.

Що більше вони захоплені своєю роботою, то легше їм долати труднощі, досягати більших успіхів і отримувати більше задоволення. Творчість - необхідна умова продуктивної діяльності, соціального і науково-технічного прогресу в суспільстві.

Особливе значення на заняттях з трудового виховання має творча діяльність у процесі формування національної самосвідомості, засвоєння учнями особистісних цінностей і створення на їхній основі конкретних переконань і установок.

Часто (як психологічна модель) творчість асоціюється з мистецтвом, таким як музика, живопис, архітектура, в той час як у бізнесі вона здебільшого відображає маркетинг, рекламу та вивчення менеджменту. Креативність у бізнесі - це спосіб мислення, що визначає напрямок розв'язання проблем і певні

поліпшення (наприклад, у якості продукції та послуг). Креативність у бізнесі визначається як здатність підприємця динамічно вирішувати проблеми, зумовлені часом. Підприємець - творець, а його бізнес - засіб реалізації його ідей.

Підприємець - творець, а його бізнес - засіб реалізації ідей. Тому учні мають знати про використання креативності як ресурсу під час вивчення курсу "Основи підприємницької діяльності" та впровадження інновацій для підвищення ефективності своїх ділових навичок.

У редакції навчальної програми «Технології» (2017 р.) зазначено, що предмет «Технології» покликаний розв'язувати такі завдання: розвиток особистості через формування ключових і предметних компетентностей, розкриття творчого потенціалу, розвиток у старшокласників критичного розвитку мислення, підприємницької компетентності, опанування та застосування на практиці знань, спільних для всіх видів сучасної технологічної діяльності людини, набуття навичок практичного використання нової інформації [43, с. 11].

Одним із завдань технологічної освіти є формування підприємницької компетентності.

Модуль «Основи підприємницької діяльності» навчає учнів економічного та маркетингового обґрунтування проєктів. Плани дій розглядаються з точки зору економічної ефективності та конкурентоспроможності на ринку послуг. Вчителів розвивають в учнів економічне мислення, підприємливість і ділове чуття, тобто якості, необхідні сучасному працівникові. Основні результати, очікувані від навчально-пізнавальної діяльності учнів, являють собою систему компонентів: знання, діяльність і цінність. Програма передбачає алгоритм проєктної діяльності учнів, який включає такі елементи:

1. Визначення теми та цілей проєкту (наприклад, інформація, що стосується організації бізнесу (наприклад, основні поняття))
2. Вибір інструментарію та аналіз інформації для виконання проєкту.
3. Характеристика основних концепцій для досягнення поставлених цілей.

4. Визначення послідовності виконання проєкту.
5. Виконання робіт відповідно до бізнес-плану.
6. Презентація проєкту.

У програмі наводиться довідковий список проєктів:

- Фінансово-кредитне підприємництво: «банки», «страхові компанії», «біржі» (обґрунтування та створення операційних моделей страхової, кредитної та біржової діяльності);
- Малий бізнес: «Майстер», «Меблеві дрібниці», «Український сувенір» (роздрібний бізнес).

Залежно від характеру та етапу проєктної діяльності економічна складова для учнів містить:

- Планування робіт, вибір технології, розрахунок необхідних матеріалів, вибір інструментів, обладнання та методів роботи, управління технічними процесами, дотримання вимог охорони праці, технічна дисципліна;
- Пошук резервів зниження матеріальних і трудових витрат на виробництво продукції; обґрунтування шляхів підвищення ефективності виробництва і продуктивності праці; техніко-економічний аналіз недоліків у роботі;
- Обґрунтування виробничої праці, особисте пояснення економії та ощадливості, підвищення продуктивності праці;
- Облік робочого часу, фотографії робочого дня.

Робота вчителів технологій з викладання основ підприємництва потребує постійного вдосконалення методики проведення занять. Для успішного підвищення ефективності навчального процесу вчителям необхідно аналізувати результати своєї професійної діяльності, використовувати методи педагогічного дослідження для правильного виявлення причин недостатньої якості знань і вмінь учнів.

Існує кілька видів викладання. До них належать: композиція (з яких елементів або етапів складається урок), послідовність (у якому порядку ці

елементи включені в урок) і зв'язок (як ці елементи взаємопов'язані). Набуття нових знань, застосування знань (проектна технологія), комбіновані заняття, перевірка знань, умінь і навичок, узагальнення та систематизація знань (ділові ігри).

Аналіз навчальної програми та посібників до неї, посібників з основ підприємництва, нових методичних матеріалів, журнальних статей, досліджень за колекціями, інструктивних карток, практичних навчальних завдань, підготовка наочних і технічних навчальних матеріалів. Наступним кроком у підготовці уроку є аналіз системи викладання конкретного розділу чи теми. Система викладання забезпечує надійний дидактичний зв'язок між уроками, сприяє усвідомленому засвоєнню матеріалу та його загальному розвитку. Система викладання має сприяти виконанню педагогічного завдання.

Інтенсивним способом реалізації творчого потенціалу учнів є інтерактивне навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що процес навчання завжди відбувається в умовах активної взаємодії. Це навчання у співпраці та взаємодопомозі (групове, колективне та кооперативне навчання), де учні та вчителі є рівноправними та співставними об'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання включає моделювання життєвих (історичних) ситуацій, використання рольових ігор і спільне розв'язання проблем на основі аналізу ситуацій і супутніх обставин [5, с. 23-26].

Творчий елемент проявляється в активній формі проведення інтерактивного навчання.

На наш погляд, для успішного досягнення мети заняття з основ підприємницької діяльності необхідне широке використання інтерактивних методів навчання на заняттях. На початку заняття для актуалізації базових знань слід використовувати дискусію, мозковий штурм, акваріуми, кола ідей, зайняття позицій, метод «пресу», мікрофони, незакінчені речення, навідні запитання, великі кола, $2+2=4$, парну роботу та асоціативний куш.

Наступним етапом є робота в проблемних ситуаціях і малих групах для розв'язання завдань, що мотивують необхідність освоєння нових способів поведінки. Етап формування необхідних навичок здійснюється за допомогою моделювання ситуацій, рольових ігор, імітації та дебатів.

Необхідно творчо переносити отримані знання та навички в нові ситуації за допомогою проєктів, есе, портфоліо, презентацій та інших методів. Особливо цінним є використання інтерактивних технологій на різних етапах навчання та за різних форм організації навчального процесу.

Ефективність навчання підвищується в умовах взаємодії, що включає залучення пізнавального та життєвого досвіду учнів, його використання в процесі дискусій та обговорень, моделювання ситуацій. Постійно активізується творчий потенціал, що створює умови для підвищення пізнавального інтересу учнів.

Таким чином, запровадження інтерактивних методів вносить новизну у звичну систему вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності», є привабливим для учнів, змінює існуючі межі викладання предмета і, найголовніше, робить досягнення освітніх стандартів інтенсивнішим і ціліснішим. Інтерактивність, оригінальність та ефективність цих методів роблять їх затребуваними як учням, так і вчителям, і зрештою їх систематичне застосування підвищує пізнавальну активність учнів у процесі вивчення вибіркових курсів.

Оскільки запровадження інтерактивних методів навчання сприяє підвищенню якості викладання та його результатів, то рекомендації щодо використання інтерактивних методів навчання спрямовані здебільшого на забезпечення ефективності навчання та зацікавленості учнів у освітньому процесі.

Успішність навчання насамперед залежить від того, на скільки ефективно вчитель зможе спонукати учнів до вивчення нового матеріалу та створити для підлітків комфортні умови для цього. Учитель повинен бути готовим до співпраці з учнями, давати їм можливість висловлюватися. Важливо щоб педагог був

готовий використовувати нові методи навчання, щоб допомогти оволодіти знаннями в найбільш ефективний спосіб.

Тому, педагогам варто використовувати різноманітні інтерактивні методи навчання поєднуючи з традиційними уроками, тому що якщо проводити постійно традиційні уроки, підліткам стає нудно, слухаючи лекцію вчителя учням нецікаво, вони постійно відволікаються, як висновок користі від такого навчання немає. Для учнів уроки на яких застосовуються інтерактивні методи навчання є більш цікавими, у них виникає мотивація до навчання, вони активно беруть участь у навчальному процесі, що позитивно впливає на розвиток їх навичок та здібностей.

Ми маємо на меті дати рекомендації щодо успішної організації навчального процесу з використанням інтерактивних методів навчання для вчителів, які працюють з обов'язково вибіркоким модулем «Основи підприємницької діяльності».

Перш за все на початку уроку педагог повинен створити позитивну атмосферу в класі, а також варто налаштувати учнів на роботу. На одному уроці варто застосовувати не більше двох інтерактивних методів навчання, оскільки підготовчий етап займає досить багато часу. Педагог повинен грамотно поєднувати традиційні та не традиційні методи навчання, а також старанно готуватися до кожного уроку.

Педагогу варто використовувати групову роботу, тому що старшокласники зацікавлені взаємодією з однолітками. Групові роботи можуть бути результативними, їх переваги полягають в тому, що вони сприяють кращій взаємодії між учасниками та спільному вирішенню питань. Крім того, вони забезпечують активну участь всіх учасників у процесі навчання. Загалом, групові роботи є ефективним способом навчання та розвитку різноманітних навичок, адже вона сприяє кращій взаємодії, співпраці та комунікації між школярами та забезпечує їх активну участь у навчальному процесі.

Наприклад, для залучення учнів до обговорення теми в групі можна застосувати групові методи, одним з яких є «Карусель». Для цього необхідно поділити клас на групи і дати кожній групі завдання, що стосуються теми уроку. Потім варто дати учням деякий час на дослідження своєї теми та підготовки до презентації.

Далі потрібно розташувати учнів у колі так, щоб кожен учень знаходився навпроти іншого. Учні представляють свої теми, після обговорення вини повертаються до своїх груп та обговорюють отримані відповіді.

Використання діалогу на уроці є не менш важливим методом, адже це є складовою навчання, особливо для підлітків. Учителеві варто заохочувати учнів до активної участі у діалозі з використанням відкритих запитань, щоб сприяти розвитку їхнього критичного мислення та аналітичних здібностей. Педагогу варто створити в атмосферу, у якій учні будуть почувати себе комфортно та були готові ділитися своїми думками. Заохочуйте їх задавати питання та висловлювати свої думки. Дуже важливо проводити спокійне обговорення за підсумками інтерактивної вправи, зокрема акцентувати увагу і на іншому матеріалі теми.

Також, варто застосовувати на уроках проєктні роботи. Наприклад, щоб провести проєктну роботу на уроці «Основи підприємницької діяльності» потрібно виконувати в наступній послідовності:

1. Вступне слово вчителя, де він пояснює мету та завдання проєкту;
2. Поділ учнів на групи. Кожна група отримує завдання проєкту;
3. Робота над проєктом: учні збирають необхідну інформацію, використовуючи різноманітні джерела – підручник, додаткові джерела, інтернет ресурси тощо;
4. Учні готують презентації. Учні можуть використовувати свої навички з комп'ютером, програмами для створення презентацій, щоб зробити свій проєкт якіснішим та цікавішим;
5. Презентація проєкту перед класом. Учні демонструють свої

презентації та відповідають на запитання вчителя та однокласників;

б. Оцінювання проєктів. Вчитель може оцінити проєкти за такими критеріями, як зміст, креативність, оформлення тощо.

Таким чином, проєктна діяльність може стати цікавою та пізнавальною. Загалом під час роботи в парах можна виконувати різноманітні вправи, адже це допомагає удосконалити комунікативні навички, розвивати критичне мислення та сприяти підвищенню рівня розуміння матеріалу.

Інтерактивні методи такі як: «дискусія», «метод мозкового штурму», «акваріум», «коло ідей», «займи позицію», метод «Прес», «мікрофон», «незакінчені речення», «навідних питань», «велике коло», « $2+2=4$ », «робота в парах», «асоціативний куц», є ефективним залученням підлітків до активної участі на уроці та сприяють розвитку їх творчих здібностей та аналітичних навичок. До прикладу,

«Мікрофон» – цей метод може бути корисним для залучення підлітків до участі в обговоренні теми та допомагає їм навчитися слухати інших, а також висловлювати свої ідеї щодо тої чи іншої теми. Педагог може заохочувати, надихати учнів на взаємодію, запитувати їх, надавати можливість висловлюватися кожному та вести діалог.

Окрім вище зазначених інтерактивних методів, метод «Мозаїка» також може бути корисним для розвитку творчих та аналітичних навичок учнів. Педагог може надати учням можливість побачити різні аспекти проблем та допомогти їм зрозуміти, як вони пов'язані між собою. Учні можуть працювати індивідуально або в групах шукають відповіді на запитання, які ставить педагог.

Активні методи навчання (АМН) - це система методів, що забезпечують активність і різноманітність розумової та практичної діяльності учнів у процесі засвоєння навчального матеріалу; АМН ґрунтуються на практичній спрямованості, ігровому, творчому характері навчання, інтерактивності,

різноманітних формах спілкування, діалозі, використанні знань та досвіду учнів і досвіду, організація роботи в груповому форматі, навчання на основі діяльності, вправ і рефлексії.

Важливо пам'ятати, що використання інтерактивних методів навчання має бути обґрунтоване та належним чином організоване для досягнення максимальної ефективності засвоєння знань. Варто зазначити, що педагог має бути промоутером навчання, який вміє розпалювати цікавість до навчання, співпрацювати з учнями. Загалом використання інтерактивних методів навчання залучає підлітків до процесу навчання та впливає на розвиток нових навичок. Ми вважаємо, що впровадження інтерактивних методів навчання є необхідною складовою для навчального процесу.

2.4. Методичні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»

Суспільство щодня оновлює свої вимоги до сучасної людини, як до громадянина, так і до представника тієї чи іншої професії. Щоб відповідати цим стандартам, необхідно постійно поповнювати та оновлювати знання, навички та компетенції. Дуже важливо навчити нові кадри самостійно здобувати знання, набувати різних компетентностей, орієнтуватися у великих обсягах різноманітної інформації та правильно її використовувати. Це неможливо зробити без ефективного планування та організації самостійної пошуково-пізнавальної діяльності.

Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів постійно перебуває в центрі уваги як дослідників, так і практиків.

Це питання можна розглядати з трьох основних напрямів. Основоположниками першого напрямку є Арістотель, Платон і Сократ, які стверджували важливість активного і самостійного набуття людиною знань у глибокий і всебічний спосіб. Їхні погляди поділяли А.Ф. Дістерверг, Й. Песталоцці, Ж. Руссо і Г. Сковорода. Вони розробили вчення про саморозвиток і вчення про природовідповідність виховання, зробивши принципи активності та самостійності одним із головних принципів педагогіки. [52, с. 12]

Основоположником другого напрямку був Я. Коменський. Цей автор розробив організовану і практичну методику залучення учнів до активної пізнавальної діяльності. Слід відзначити роботу Я. Коменського «Велика дидактика», в якій він закликає «запалити в хлопчику прагнення до знань і старанність до навчання». [17, с. 38]

Третій напрям розвивав К.Д. Ушинський. Автори цього напрямку вважали, що об'єктом дослідження є творча діяльність учнів та її активний характер. На наш погляд, точка зору К.Д. Ушинського є цінною. Це пов'язано з тим, що він розглядав інтерес як засіб успішного навчання та морального розвитку особистості. Він стверджував: «Якщо збудити в людині сильний інтерес до того, що є корисним, високим і моральним, то нема чого турбуватися - вона збереже свою людську гідність» [80, с.49].

На сучасному етапі великий інтерес до активізації навчально-пізнавальної діяльності у своїй роботі виявили Т. Головань, С. Крамаренко та інші педагоги і психологи.

Учені вважають, що активність - це одна з найважливіших психологічних особливостей особистості, яка проявляється в поведінці та діяльності людини.

У діяльності, особливо творчій, людина виходить за межі своєї природи та можливостей. Сліпий Гомер написав великі літературні твори. Глухий Бетховен створив незрівнянні музичні твори. Безрукий Микола Бідняк створює прекрасні витвори мистецтва за допомогою рота. Глухоніма Ольга Скороходова завдяки

своїй діяльності вчиться відчувати скульптуру, слухати музику, писати вірші й тим самим веде щасливе та повноцінне життя. Особливо доречно сказати, що в процесі діяльності людина розвивається духовно та соціально.

Тому в цьому розділі ми зупинилися на терміні «діяльність» і детально зупинилися на ньому. Поняття активності вивчалось в психології та педагогіці з різних боків. Термін «активність» походить від латинського слова «actives», що означає активний, енергійний, ініціативний; у педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка дається таке визначення поняття «активність»:

1) Властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх і внутрішніх потреб;

2) Властивість особистості, що виявляє активну ініціативу. [56 с. 91]

Поняття «активізація пізнавальної діяльності» тісно пов'язане з іншими поняттями, такими як «активність», «діяльність», «пізнавальна активність», «активізація». На думку автора, ці поняття пов'язані між собою таким чином. (див. рис. 2.1):

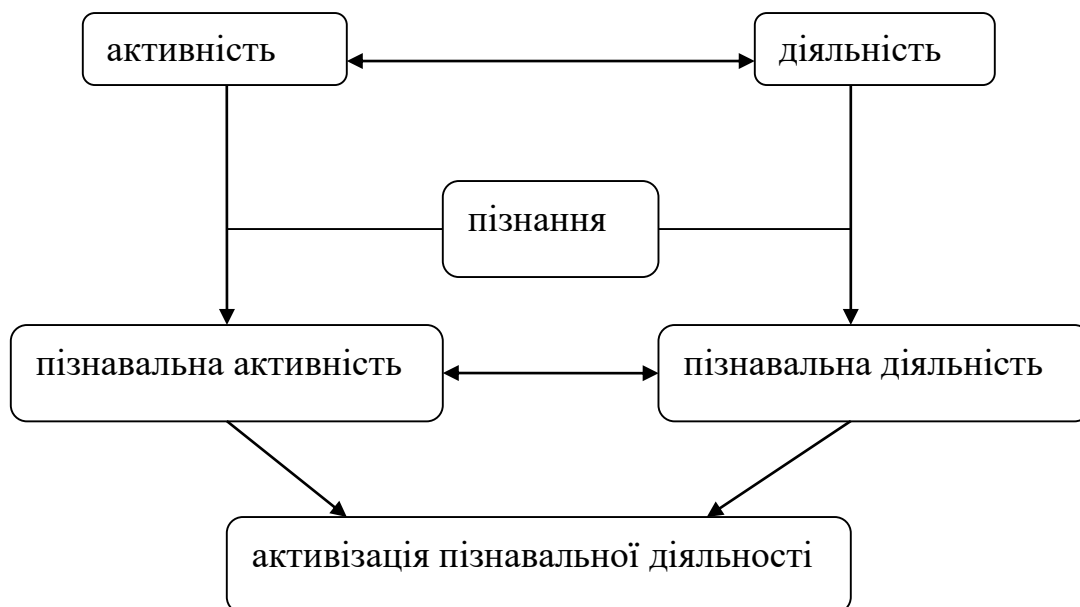

Рис. 2.1. Структура активізації пізнавальної діяльності

У педагогіці не існує єдиного підходу до визначення поняття «пізнавальна активність».

Нами встановлено, що в психолого-педагогічних дослідженнях пізнавальна активність розглядається в таких аспектах:

- Пізнавальна активність - це компонент пізнавальної діяльності;
- пізнавальна активність - одна з якостей особистості;
- пізнавальна активність як підготовленість людини до пізнання зовнішнього і внутрішнього світу.

Пізнання людини здійснюється за допомогою когнітивних процесів. Когнітивні процеси визначаються як особливі «психічні процеси, за допомогою яких людина сприймає світ». Цей процес за своєю суттю є активним.

Як зазначає І. Харламов, пізнавальна активність - це стан учня, що характеризується бажанням навчатися, розумовим напруженням і проявом вольових зусиль у процесі набуття знань [37, с. 146].

Л. Аристова вважає, що пізнавальна активність - це прояв перетворювального і творчого ставлення особистості до об'єкта пізнання, вибірковість у підході до об'єкта пізнання, визначення мети, задачі, яку необхідно розв'язати після вибору об'єкта, перетворення об'єкта в подальшій діяльності [81, с.83].

На думку Г. Щукіної, пізнавальна активність - це особистісне утворення, що відображає інтелектуальну відповідь, активну участь, розумові та емоційні реакції учня в пізнавальному процесі [81, с.90].

До пізнавальної активності належать.

- Готовність до засвоєння нових знань, розв'язання різноманітних інтелектуальних завдань і проблем;
- Розвиток таких рис характеру, як самостійність, дисциплінованість і організованість;
- Вихід мислення на якісно нові творчі рівні, відрив від репродуктивного відтворення і створення оригінальних способів розв'язання проблем.

Ці якості являють собою дослідницький характер пізнавальної діяльності.

Аналізуючи теорію діяльності, ми вважаємо, що в навчально-пізнавальній діяльності, де навчання і викладання спираються на шкільний досвід, виникають як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики явищ діяльності та суб'єктно-об'єктних відносин, на основі яких формуються пізнавальні інтереси.

Саме під час вивчення обов'язкового-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності» стає зрозуміло, наскільки тісно пов'язані поняття «творчість» і «підприємництво».

У сучасному світі підприємництво і творчість - це дві рівнозначні категорії, які багато в чому перетинаються і глибоко взаємопов'язані в бізнес-просторі. Місце творчості в підприємстві - цікаве питання. Якщо зібрати разом кілька творчих людей, то можна отримати безліч неординарних, але непотрібних ідей. У результаті найпривабливіші ідеї, які не дістали реального втілення, не мають жодної цінності й залишаються невизнаними.

Розглянемо тепер взаємозв'язок між такими сучасними поняттями, як «підприємництво», «інновації» та «творчість». Безумовно, термін «підприємництво» пов'язаний із поняттям «власність». Саме власнику-підприємцю належать усі права на напрям діяльності. У рамках приватних бізнес-організацій важливу роль відіграє внутрішнє підприємництво, інакше кажучи, інтрапренерство. Інтрапренерство - це діяльність, яку здійснюють співробітники компанії на основі їхньої ініціативи та активності в межах конкретної організації з метою підвищення ефективності роботи компанії, максимізації прибутку і задоволення потреб співробітників-активістів (інтрапренерів). Інтрапренерство дає змогу розглядати менеджерів компанії як творчих підприємців.

На основі аналізу джерел можна дійти висновку, що пізнавальна активність є цілісним композиційним утворенням особистості, яке включає мотиваційний, змістовно-руховий та афективно-моторний елементи.

Кожна дитина має індивідуальні особливості пам'яті, уваги, мислення, схильностей, мотивації, унікальні стратегії роботи та перцептивні особливості. Без

діагностики психологічних особливостей учня немає гарантії, що педагогічні впливи будуть спрямовані в потрібне для його розвитку русло.

У зв'язку з цим постає питання про формування особистості, здатної знаходити, оцінювати та використовувати отриману інформацію, застосовувати отримані знання в різних галузях діяльності.

Розвиток особистісних орієнтацій, формування національних цінностей і створення умов для розвитку життєвих навичок учнів є пріоритетними завданнями сучасної освіти. В основу національних стандартів покладено принципи особистісно-орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, що реалізуються в освітній галузі [4 с. 45].

Що таке творча компетентність? Вивченню та опису творчої компетентності приділяли увагу такі науковці, як Н. Пастухова. Вона визначає творчу компетентність як «комплексну характеристику вчителя, що відображає його готовність і рівень креативності до ефективної педагогічної діяльності, а також навички особистісного та професійного саморозвитку» [81, с. 88].

Дослідник Н. Лисіна визначає поняття творчої компетентності з точки зору інноваційного підходу як «ефективну інноваційну поведінку в сучасних соціально-економічних умовах і готовність до виконання конкретних завдань відповідно до встановлених вимог».

Таким чином, аналізуючи наведені вище поняття «компетентність» і «творчість», можна дійти висновку, що творча компетентність визначається як сукупність знань і способів діяльності, необхідних для створення, удосконалення та систематизації матеріальних і духовних цінностей, що відповідають потребам сучасного суспільства.

Метою трудового виховання є розвиток творчих здібностей особистості учня. Вкрай важливо навчити особистість, що формується, самостійно здобувати знання, опановувати різні компетенції, маніпулювати великими обсягами

різноманітної інформації та правильно її використовувати. Це неможливо без ефективного планування та організації пізнавальної діяльності.

З 5 по 9 клас учні навчаються за сучасним навчальним планом, орієнтованим на розвиток ключових компетентностей і предметних компетентностей та покликаним наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб, інтересів та вроджених здібностей учнів.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів поділяються на три складові: знаннєву, діяльнісну та ціннісну. Ці результати є підґрунтям для постановки освітніх завдань у роботі вчителя та визначають напрямки планованих результатів навчання. Очікувані результати педагогічної та пізнавальної діяльності учнів мають бути досягнуті до кінця навчального року [6, с. 17].

Для освітнього процесу характерний діяльнісний підхід. Уточнимо його особливості. Діяльнісний підхід до навчання передбачає залучення учнів до різних видів діяльності, що розвиває, з урахуванням взаємозв'язку цілей і мотивів, внутрішньої позиції особистості та механізмів, що перетворюють учнів з об'єктів на суб'єкти діяльності. Така схема аналізу занять може розглядатися як асоціативний куш. (ДОДАТОК Б) [55, с. 3].

Діяльність в освітньому процесі характеризується, зокрема, такими особливостями:

- Діяльність учнів пов'язана з діяльністю інших людей через обмін досвідом, видами та методами діяльності. Це збагачує всіх учасників освітнього процесу. Порівняння своєї діяльності з діяльністю інших впливає на них і підвищує їхню мотивацію.

- Удосконалення діяльності в навчальному процесі призводить до особистісного зростання за рахунок зміни характеру взаємодії з навколишнім середовищем (виконавська-активна-виконавська-незалежна-творча-незалежна).

- Зміна характеру діяльності суттєво впливає на зміну позиції учня (від перформативної до активної, а потім до ініціативної).

– Формування особистості учня в ході освітнього процесу відбувається за рахунок зміни регуляторних механізмів. Рівень саморегуляції є основним показником і механізмом розвитку особистості учнів.

– Зміна позиції учня залежить також від інтерсуб'єктивних стосунків між учителем та учнем (учні від самого початку не зацікавлені в саморегуляції навчання і виконують вказівки вчителя, перебуваючи під впливом його діяльності).

– Під впливом самоаналізу позиція учня поступово змінюється. Вони стають активними учасниками навчального процесу, у них формується саморегуляція.

В. Сухомлинський дійшов висновку, що головним чинником розвитку особистості є мета, до якої прагне вихованець [72, с. 69].

Мета будь-якої діяльності виникає під впливом потреби. Пізнавальні потреби в освітньому процесі є умовами цілеспрямованої діяльності учнів у навчанні та основою розвитку компетентності учнів.

Пізнавальні потреби учнів проявляються в допитливості та задовольняються шляхом "відкриття" нового.

Основні характеристики пізнавальних потреб.

- «Невгамовна допитливість» до пізнання нового
- Постійний розвиток;
- Безпосередня спрямованість на пізнавальні процеси;
- Зв'язок із позитивними емоціями;
- Свідоме підвищення рівня складності; Задоволення пізнавальних потреб [12, с. 16].

Далі ми приділимо увагу розвитку мотивації учнів.

Мотивація - це те, що формує пізнавальний інтерес учнів до процесу навчання і предмета. Одним з основних завдань шкіл, які проводять уроки трудового навчання, є розвиток мотивації учнів.

Мотивація до пізнавальної діяльності залежить від таких чинників, як характер навчального процесу, стиль спілкування вчителя з учнем, спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності, система оцінювання результатів навчання, інтерес.

Що розуміється під пізнавальним інтересом?

Пізнавальний інтерес до предмета - це спрямованість психічних процесів людини на набуття необхідних знань і вмінь, які вона використовує в розумовій і практичній діяльності. Тому необхідно підтримувати зацікавленість здобувачів і формувати в них стійкий інтерес до предмета, такий, щоб вони розуміли структуру курсу, його логіку, використовували методи дослідження й досягнення нових знань, самостійного розв'язання проблем, розв'язання нестандартних завдань тощо [15, с. 18-20].

Важливою умовою розвитку пізнавального інтересу учнів є стосунки між учителем і учнем, які складаються в процесі навчання. Розвиток пізнавального інтересу повністю залежить від характеру вчителя. Для спільної роботи з учнями вчителю необхідні такі якості: ерудиція, прихильність до предмета, інтерес до предмета, вміння зацікавити учнів, вміння організувати співпрацю з учнями, доброзичливість, створення позитивної атмосфери, педагогічний оптимізм.

Під пізнавальним інтересом розуміють вибіркочу спрямованість учня на пізнавальні процеси, зміст предмета та засвоєння знань. Прогресивна роль пізнавального інтересу полягає в тому, щоб спонукати людину опанувати сутність, а не залишити знання на поверхні.

У дидактиці пізнавальний інтерес є: засобом навчання: вчитель використовує об'єктивно привабливі характеристики предмета, явища, події або процесу (ігрову дію, наочність, цікавість); мотивацією навчання: пізнавальний інтерес є одним із найважливіших мотивів навчання та загальною У загальній структурі його розуміють здебільшого як «цікаво – нецікаво» [17, с. 93].

Джерелом пізнавального інтересу є процес інтенсивної та глибокої діяльності, спрямованої на розв'язання пізнавальних завдань.

Пізнавальний інтерес розвивається поетапно. Можна виділити такі етапи: репродуктивно-фактологічний, описово-пошуковий, творчий.

Значення пізнавального інтересу для ефективності навчального процесу полягає в тому, що він являє собою об'єктивну і суб'єктивну єдність у пізнавальній діяльності, відображає закономірність переходу від зовнішнього до внутрішнього, що становить суть розвивального навчання, активізує думки, почуття і волю, є основою ефективності навчального процесу, всієї пізнавальної діяльності загалом, творчої, пошукової та дослідницької діяльності, впливаючи на психічні процеси (сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, емоції),

Формування пізнавального інтересу та інтелектуальної активності проявляється в постановці учнями запитань, бажанні брати участь у спонтанній діяльності, прагненні активно оперувати набутими знаннями та вміннями, готовності ділитися інформацією з іншими.

Важливими показниками сформованості пізнавального інтересу учнів є також їхня емоційна експресія, інтелектуальне задоволення, обмін враженнями, спонтанна експресія (концентрація уваги, прагнення завершити навчальну діяльність) і концентрація на вільному виборі діяльності.

Умовами формування інтересу до знань є залежність від активності мислення, орієнтація навчального процесу на оптимальний рівень розвитку учня, позитивний емоційний тон і сприятливе спілкування.

Далі ми розглянемо чинники, що впливають на освітній процес:

а) Зміст навчального матеріалу, методика викладання, особистість вчителя, атмосфера в класі, візуалізація навчального процесу, емоційне представлення навчального матеріалу;

б) Здібності та темперамент учнів, стан здоров'я, рівень сформованості основних знань, умінь і навичок, інтелектуальний розвиток, розвиток основних психічних процесів.

У пізнавальних процесах інтереси підлітків мають дослідницький характер, вони схильні до пошуку глибших і ширших знань. Підлітки часто випереджають матеріал навчальної програми з огляду на свої знання і можуть використовувати в процесі навчання інформацію з інших джерел, що надає їм упевненості у своїх силах і зміцнює їхні пізнавальні інтереси. Однак пізнавальні інтереси молоді не однорідні. Вони можуть сильно різнитися за тематикою, рівнем розвитку та характером. Залежно від інтересів підлітків можна поділити на дві групи: теоретичну, яка прагне докопатися до істини, зрозуміти причини, закономірності та загальні принципи, і емпіричну, яка шукає пояснення життя і прикладних знань. Таким чином, підлітковий вік сприяє розвитку різних сторін особистості, насамперед пізнавальної діяльності та пізнавальних інтересів.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів середніх і старших класів - це діяльність, спрямована на оволодіння узагальненим досвідом людства та водночас на засвоєння знань у такий спосіб, щоб сприяти розвитку духовних сил людини, підносити її на вищий пізнавальний рівень і наближати до глибшого й повнішого опанування істини.

У навчально-пізнавальній діяльності виокремлюються певні елементи, зокрема: Цілі, які гарантують максимальний розвиток учня; мотиви, безпосередньо пов'язані з особистістю; зміст як джерело пізнавального інтересу, що постійно оновлюється, поглиблюється, розкривається в нових ракурсах, ускладнюється, спонукає до творчості та знайомить учня з різними видами людської діяльності; предметна поведінка, яка сприяє формуванню нових понять та прагненню нових пошуків; способи, операції й уміння, що повинні забезпечити активність учня у процесі навчання, а також його активність у процесі навчання.

Основними психологічними чинниками, що визначають активність учнів у процесі навчання, є увага, опора на уяву, аналіз і синтез, здогади й припущення, постановка запитань та їх перевірка, інтерес і наполегливість. Пізнавальна активність - це цілі діяльності, засоби їх досягнення та результати. Пізнавальна активність - це якість особистості учня, що виявляється в його ставленні до змісту і процесу діяльності, готовності ефективно оволодівати знаннями і способами діяльності в оптимальний час і мобілізувати моральні та вольові зусилля для досягнення навчально-пізнавальних цілей [17, с. 96].

Слід також відзначити думку автора Т. Шамової. Шамова класифікує пізнавальну діяльність на такі рівні:

- Репродуктивна діяльність - прагнення зрозуміти, запам'ятати та відтворити знання.
- Репродуктивна діяльність - практична діяльність із виконання завдань учителя, систематичні домашні завдання;
- Інтерпретаційна діяльність - прагнення учнів зрозуміти сутність явищ, встановити зв'язки між явищами, навчитися діяти в ситуаціях, що змінюються.
- Творча активність - прагнення знайти нові способи дій, перенести знання і методи на незнайомі учневі ситуації.

Особистісно-орієнтоване навчання підкреслює індивідуальність людини, її цінності, особисту свободу та здатність передбачати й контролювати своє життя. Суть цього типу навчання полягає в тому, що воно спирається на власні зусилля, активність і працьовитість людини.

Творчість - це вид діяльності, у результаті якої створюються якісно нові матеріальні та духовні цінності або пропонуються нові, ефективніші способи розв'язання конкретних наукових, технічних, соціальних чи інших проблем [52, с. 4].

Тож розглянемо детальніше критерії формування творчої особистості:

1. Творча особистість виявляється в активній діяльності людини, що ґрунтується на дослідженні, нагромадженні, засвоєнні та відтворенні знань;

2. Використання вчителем мотивації для стимулювання активної творчої діяльності учня; та

3. Оптимізація навчального процесу;

4. Органічне поєднання освітнього та виховного процесів;

5. Реалізація професійної спрямованості в навчанні;

Основними завданнями навчання і виховання творчих особистостей є:

1. Забезпечення високого рівня знань, умінь і навичок за рахунок підтримки потенціалу учнів, розвитку їхньої творчої активності та мотивації до самостійного навчання.

2. Підтримка особистості в процесі навчання та її загальнокультурного розвитку.

3. Формування цілісного уявлення про навколишній світ,

4. Формування творчої особистості, яке можливе лише за постійного розвитку та підтримки природних нахилів особистості, закладених у кожній людині від народження.

5. Розвиток творчої особистості, який можливий лише за розвитку та підтримки природних нахилів особистості, закладених у кожній людині від народження [71, с. 35-37].

Трудове навчання в школі сприяє формуванню компетентностей учнів:

- Технічний і технологічний світогляд

- Культура праці та побуту

- Самостійне критичне мислення

- Розвиток особистісних якостей, необхідних людині як суб'єкту сучасного виробництва та культурного розвитку суспільства, виховання відповідальності за результати власної діяльності. [51 с.118]

На кожному уроці трудового навчання з 5 по 11 клас учні за допомогою вчителів набувають нових знань і формують важливі предметні компетенції. На різних видах практичних занять учні набувають нових прийомів і навичок виготовлення виробів, формують конкретні вміння та навички, розвиваючи тим самим свої навчальні та пізнавальні здібності. Усі компетенції тісно взаємопов'язані між собою. Усі види практичної навчальної діяльності на заняттях з трудового навчання дають змогу постійно розвивати в учнів певні компетенції.

Авторка вважає, що тільки на робочому місці розкриваються компетентності, збагачуються знання, закріплюються вміння та проявляються творчі здібності.

Таким чином, можна зробити висновок, що пізнавальна діяльність - це інтеграція сенсорного сприйняття, теоретичного мислення та практичної діяльності. Вона має місце під час виконання всіх видів діяльності учнів, соціальних стосунків і різних предметно-практичних дій у освітньому процесі.

Підвищення активності та самостійності здобувачів у навчальному процесі - один з основних принципів активного навчання. Інший принцип полягає в тому, що неможливо нав'язати знання, а можна тільки мотивувати учнів. Тому, хоча для активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності» можуть бути використані відомі методи, активізація навчання є найефективнішою при використанні дослідницького, проблемного підходу до навчання. Такий підхід сприяє розвитку мислення, допомагає учням керувати потоком інформації та виробляти навички отримання потрібної інформації.

Розглянемо деякі найефективніші умови, прийоми та методи, що сприяють розвитку творчого мислення на заняттях.

М. Махмутов пише: «Проблемне навчання - це діяльність, у якій вчитель і учень свідомо формулюють навчальну проблему, формулюють її, висувають гіпотезу, демонструють її та перевіряють на практиці» [41, с. 223].

За проблемно-пошукового навчання перед учнями ставлять вузлові проблеми та запитання. До таких проблем належать ті, на які учні не можуть відповісти відразу, тобто ті, для відповіді на які їм бракує даних або інформації.

В. Садкіна відзначає ще одну особливість проблемного викладу знань: «Суть його в тому, що викладач не тільки повідомляє кінцеві висновки науки, які начебто взяли з нізвідки, а й якоюсь мірою відтворює шлях її відкриття. Він ставить проблему, виявляє внутрішні протиріччя, що виникають під час її розв'язання, розмірковує вголос, висловлює припущення, сперечається, спростовує можливі заперечення, доводить істину за допомогою експерименту» [68, с. 73].

Найважливіше значення має проблемно-ситуаційний тип запитання. Під час розв'язання цього питання необхідно враховувати умови, в яких відбувається навчання школярів на виробництві. Існують такі типи проблемних ситуацій.

Тип I. Проблеми, що виникають під час пояснення нових завдань і методів роботи. Під час розв'язання таких проблем стає очевидною неадекватність раніше набутих знань і виникає необхідність у нових знаннях, уміннях і навичках.

Тип II. Проблеми, що виникають під час виконання практичних робіт. Цей тип проблем має особливе значення, оскільки є результатом потреби в нових знаннях, уміннях і навичках. Проблеми цього типу сприяють творчому застосуванню наявної сукупності знань до виконання конкретних завдань і розвивають здатність творчо розв'язувати робочі проблеми.

Викладання предмета та методики його викладання на належному науково-методичному рівні потребує використання проєктної технології навчання. В основі цієї технології має лежати творча діяльність учнів, причому акцент має робитися на вільному виборі об'єктів проєктування. Саме тому в сучасних програмах трудового навчання знаходять відображення описані вище методи творчої діяльності.

Метод «мозкового штурму». Автором цього методу є А. Осборн. Під час своїх тривалих спостережень він помітив, що існує дві групи людей, які займаються творчою діяльністю. Перша група - це ті, хто генерує ідеї, а друга - критичні аналітики. Він запропонував штучно створювати ці групи (відповідно, генераторів та експертів) для пошуку рішень конкретних завдань. Практичний досвід проведення мозкових штурмів виявив основні прийоми (методи), що сприяють формуванню ідей

«Метод уяви». Прийоми уяви можна розуміти як метод спільної діяльності учнів та вчителів. Учні та вчителі реалізують неіснуючий образ об'єкта, що виконує функцію розв'язання проблеми, тобто розв'язання конкретного завдання, навіть якщо деякі елементи структури об'єкта невідомі. Головна умова методу фантазії - відсутність обмежень, правил, припущень, логічного та критичного мислення.

«Метод проб». Суть цього методу полягає в тому, що педагог знайомить учнів із поняттями «підприємництво» та «бізнес», історією їхнього розвитку. Він допомагає учням знайти підприємницькі ідеї та приклади їх реалізації в журналах, каталогах та інших виданнях. На основі проведеного дослідження учні вчать розробляти бізнес-план, знайомляться з його складовими та етапами розробки.

«Метод фокусування», розроблений К. Вайтінгом. Об'єкти, що поліпшуються за допомогою цього методу, називаються фокальними, оскільки вони поміщаються в центр уваги (фокус). Він заснований на перенесенні ознак випадково обраного об'єкта на фокальний об'єкт, унаслідок чого виходять незвичні поєднання, що допомагають подолати психологічну інерцію. Наприклад, якщо фокальним об'єктом є підприємництво, а випадковим - інновації, то комбінація виглядатиме як «інноваційне підприємництво».

«Методи створення образу ідеального». Створюється двоколонкова таблиця характеристик, у якій по горизонталі перетинаються десять евристичних прийомів (адаптація, аналогія, ідеалізація тощо), а по вертикалі - десять ключових

показників економічної системи, що підлягають удосконаленню. Застосування одного із прийомів при зміні одного з параметрів створює простір для нових асоціацій при пошуку нових бізнес-рішень. У цьому випадку ідеалізація означає наближення бізнес-об'єкта до ідеалу, що відповідає всім вимогам проблеми або бізнес-завдання, яке він покликаний вирішити.

«Метод проєктів». Проєктна технологія - це особистісно-орієнтована модель процесу трудового навчання, що ґрунтується на розвитку пізнавальних здібностей учнів, унікальності та самобутності кожного учня, творчого мислення, пізнавальної самостійності, наполегливості, креативності, націленості на кінцевий результат, здатності самостійно конструювати знання і вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, що дає змогу кожному вибудовувати власну освітню траєкторію.

Сутність проєктної технології полягає у функціонуванні інтегрованої системи освітніх засобів (змісту, методів, технологій тощо), що адаптує освітній процес до структурних та організаційних вимог навчального проєктування.

Проєктно-технологічна діяльність - джерело пошуку підприємницьких ідей та їх реалізації. У результаті цієї діяльності створюється проєкт (продукт або послуга). Проєкт розробляють і виготовляють учні самостійно як суб'єкти підприємницької діяльності, його розглядають як такий, що має суб'єктивну або об'єктивну новизну, особисту або суспільну значущість. Отже, на кожному етапі створення продукту творча діяльність вимагає використання набутих знань, умінь і навичок.

Суть проєктної технології полягає в тому, що навчання відбувається за взаємодії всіх учнів. Це і є ко-навчання (колективне, кооперативне та спільне навчання), де і викладач, і учні є агентами навчання. Інноваційні технології навчання можуть поставити учнів у позицію директора в першому випадку, вчителя в другому випадку, консультанта в третьому випадку, творця чи митця в четвертому випадку, організатора діяльності підлітків та однокласників, у п'ятому

випадку - організатора взаємного навчання, у шостому випадку - учня, а в сьомому - організатора взаємного навчання.

Вчитель виступає виключно в ролі організатора навчального процесу та лідера учнівської групи.

Інтерактивні технології найбільшою мірою відповідають індивідуально-орієнтованому підходу до навчання. У процесі використання таких технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, використовуються рольові ігри [88, с. 13].

Важливим показником творчого ставлення до завдання є наявність усвідомленого прагнення до творчості та бажання суб'єкта набути знань, умінь і навичок, що сприяють ефективному виконанню творчого пошуку. Усвідомленість означає розуміння важливості творчості в життєвому процесі та необхідності займатися творчою діяльністю.

Наступний показник, який свідчить про те, що особистості притаманне творче ставлення до виконання будь-якого завдання, - це спрямованість, вона є мотиваційним ядром особистості, оскільки, як було доведено в багатьох дослідженнях, визначає поведінку учнів. Тому визначення цього показника дає змогу виявити ступінь глибини цієї спрямованості.

Про характер творчого розвитку учнів свідчить також яскраво виражена готовність до творчості (активна спонтанна дія, спрямована на досягнення мети: творчий пошук особливих рішень і засобів для проблемних ситуацій, що виникають у процесі діяльності).

Нарешті, ще одним показником є емоційне забарвлення процесу творчого пошуку під час розв'язання різних творчих завдань, наявність позитивних емоцій під час досягнення кінцевої мети, впевненість у собі, почуття власної гідності та вміння знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Основним чинником, що визначає цілеспрямоване управління процесом розвитку творчої особистості, є, насамперед, наявність достатньо стійкого

інтересу до творчості. Тому дуже важливо з'ясувати спрямованість інтересів учнів і ступінь їхньої стійкості.

Глибокий і стійкий інтерес учнів до творчої діяльності є однією з головних умов не тільки формування творчої особистості, а й її розвитку.

Іншими словами, інтерес завжди викликає позитивне ставлення до відповідної галузі знань і тим самим створює передумови для оволодіння об'єктом, що цікавить. Спочатку інтерес має ситуативний, епізодичний характер, але за сприятливих умов він завжди переростає в стійкий інтерес до певної сфери діяльності. Іншими словами, психологічна природа інтересу являє собою нерозривний комплекс важливих для особистості процесів (інтелектуальних, емоційних і спонтанних).

Іншим важливим чинником, що сприяє розвитку творчої особистості, є наявність мотивації досягнення успіху в процесі розв'язання творчих завдань. Мотивація досягнення є однією з найважливіших детермінант ефективності поведінки індивіда.

Використання інтерактивних методів на заняттях з трудового навчання - це своєрідний перехід від орієнтації на запам'ятовування і відтворення до навчання, спрямованого на розвиток самостійного, усвідомленого мислення. Інтерактивна діяльність на заняттях передбачає організацію і розвиток інтерактивного спілкування, що веде до взаєморозуміння, взаємодопомоги та спільного вирішення загальних, але важливих для кожного учасника проблем. Інтерактивність передбачає виключення домінування одного мовця або однієї думки над іншою. У процесі діалогового навчання учні вчаться критично мислити, розв'язувати складні проблеми на основі аналізу ситуацій і відповідної інформації, порівнювати й зіставляти альтернативні думки, ухвалювати обґрунтовані рішення, брати участь у дискусіях і спілкуватися з іншими людьми.

Використання інтерактивних методів у професійній освіті означає, що навчальний і трудовий процес організовується таким чином, що до навчальної та

трудової діяльності залучаються практично всі учні, вони мають змогу розуміти та діяти незалежно від того, що вони знають або думають. Спільна робота учнів у процесі вивчення та освоєння матеріалу означає, що кожен робить свій внесок, обмінюється знаннями, ідеями та способами діяльності. І все це відбувається в атмосфері взаємної підтримки та знайомства.

Кожен інтерактивний метод характеризується специфічними організаційними, педагогічними та дидактичними особливостями, які визначають використання цих методів для досягнення конкретних цілей. При виборі того чи іншого інтерактивного методу вчитель має враховувати вік учнів та їхній досвід групової роботи. Використання інтерактивних методів - це свого роду система, технологія з відповідною логікою реалізації, алгоритм наростання складності [88 с. 15].

Оскільки предметом даного дослідження є засоби активізації пізнавальної діяльності в навчальному процесі обов'язкового модуля «Основи підприємницької діяльності» необхідно проаналізувати можливості використання методів, які найбільше підходять для даного модуля.

На основі аналізу змісту варіативного модуля «Основи підприємницької діяльності» можна сказати, що інтерактивні методи навчання можна використовувати на всіх етапах навчання, тобто під час актуалізації базових знань, у процесі вивчення нового матеріалу, під час закріплення навчального матеріалу, під час підбиття підсумків уроків і практичних занять.

Можливості використання інтерактивних методів під час вивчення варіативного модуля «Основи підприємницької діяльності» наведені в (ДОДАТКУ В).

Для даного варіативного модуля ми пропонуємо такі інтерактивні методи навчання: «дискусія», «мозковий штурм», «акваріум», «коло ідей», «позиціювання», «метод прес», «мікрофон», «незакінчені речення», «запитання для читання», «велике коло», « $2+2=4$ », «парна робота», «асоціативний куш».

Використання інтерактивних методів навчання дає змогу зробити уроки цікавими та захопливими. Інтерактивні методи навчання можуть бути використані для активної спільної роботи всіх учнів у класі. Для кожного уроку рекомендується написати на дошці порядок проведення інтерактивного методу навчання, щоб учні могли краще зрозуміти завдання та зорієнтуватися під час проведення інтерактивного методу навчання.

Під час використання методу «мозкового штурму» кожен учасник по черзі викладає всі свої думки з даного питання, навіть якщо вони нелогічні. Сказане не критикується і не обговорюється до кінця висловлювання.

Наступний метод – «метод мікрофона» - передбачає передачу учням уявного «мікрофона», тоді як вони по черзі швидко викладають свої відповіді на запитання. Говорить тільки той, хто тримає мікрофон. Цей метод може бути використаний на етапі уроку, тобто під час вивчення нового матеріалу.

Метод «навідних запитань».

Використовується для розвитку навичок учнів:

- Самонавчання;
- Прогнозування поведінки;
- Командної роботи.

У цьому методі замість інструкцій ставлять запитання, які є сильними тригерами для дій.

У наступному методі – «Карусель» - учасники, які сидять у внутрішньому колі, у коротких реченнях підсумовують свої основні враження від теми уроку. За сигналом педагога зовнішнє коло переміщується на один стілець за годинниковою стрілкою. У зовнішньому колі учасники в коротких реченнях висловлюють свої враження від попереднього уроку, враховуючи щойно почуте та власну думку. Потім, щоразу, коли зовнішнє коло пересуває один стілець, представник внутрішнього і зовнішнього кола по черзі робить те саме і в короткому реченні резюмує свої враження та почуте. Після того як усі висловили свою думку,

учасники обирають по одному представнику з внутрішнього і зовнішнього кола, які висловлюють узагальнену думку, а від двох до чотирьох рецензентів оцінюють, наскільки їхня думка врахована у висновку.

У методі «асоціативний куц» вчитель задає тему, яку необхідно розкрити, а учні згадують усе, що спадає їм на думку з цієї теми.

У наступному методі – «коло ідей» - усі обговорюють проблему.

Процедура.

1. Вчитель ставить питання для обговорення і пропонує обговорити його в малих групах.

2. Наприкінці часу обговорення кожна група представляє тільки один аспект обговорюваного питання.

3. Кожна група по черзі представляє свої ідеї, доки не будуть вичерпані всі відповіді.

4. Під час обговорення перерахуйте ці ідеї на дошці.

5. Після того як усі ідеї щодо розв'язання проблеми висловлено, можна переходити до обговорення всієї проблеми і підбивати підсумки роботи.

Метод « $2+2=4$ » дає змогу учням запропонувати свої ідеї, а потім розв'язати проблему.

Учні працюють у парах, пропонують свої ідеї та вирішення проблеми, знаходять спільне рішення, потім збираються разом і також приходять до консенсусу. Поступово вони можуть переходити до групових обговорень.

На цьому уроці можна розділити учнів на пари і запропонувати їм скласти бізнес-план, який буде створено в майбутньому. Таким чином, можна врахувати побажання кожного та знайти спільні ідеї щодо продукту.

Процедура.

1. Поставте учням запитання для обговорення. Після пояснення запитань дайте їм хвилину чи дві на обдумування відповідей.

2. Розділіть учнів на пари та попросіть їх обговорити ідеї одне одного. Дайте час кожній парі поділитися своїми ідеями та обговорити їх разом. Попередьте, що пари мають дійти єдиної думки.

3. Розбийте пари на четвірки та обговоріть попередні розв'язання проблеми, щоб вони могли дійти спільного рішення.

4. залежно від кількості учнів четвірки можна об'єднати в більші групи та перейти до групового обговорення.

Наступний метод – «пресинг» - використовується, коли в учнів виникає спірне питання і їм необхідно зайняти певну позицію щодо нього, чітко аргументувати та переконати інших у своїй правоті.

Правила поведінки.

1. Позиція: почати зі слів «я так думаю», викласти свою думку та пояснити, у чому полягає ваша точка зору.

2. Обґрунтування: починайте зі слів «тому що», наведіть докази на користь своєї думки і поясніть, на чому заснована ваша позиція.

3. Приклад: почніть речення зі слова «тому що...», вкажіть причину своєї думки та поясніть, на чому ґрунтується ваша позиція. Продовжіть речення словом "приклад" і наведіть факти та дані, що підтверджують вашу позицію.

4. Висновок: завершіть речення словами «Отже я вважаю» і підсумуйте свою думку.

Ми вважаємо, що теми проєктів можна обирати з найрізноманітніших джерел. Це пов'язано з тим, що вибір теми проєкту – непросте завдання, що вимагає уваги і творчого підходу. Наприклад, інформацію можна знайти в різних журналах, інтернет-ресурсах, різноманітних книжках, розробках тощо. Тож зібраний матеріал допоможе проаналізувати різні зразки та створити свій власний.

«Робота в парах». Цей метод підходить для роботи в парах над створенням виробу під час практичних занять. Учні разом працюють над ескізами та обирають спільні елементи, які доповнюють один одного.

Процедура.

1. Презентуйте завдання, поставте запитання та проведіть коротке обговорення. Після пояснення питань завдання дайте учням 1-2 хвилини на обмірковування завдання.

2. Розбити учнів на пари і запропонувати їм обговорити завдання один з одним, вирішивши, хто буде говорити першим.

3. Після закінчення обговорення кожна пара презентує результати своєї роботи та ділиться своїми ідеями й аргументами з усім класом.

Наступний метод – «дискусія» - є чудовою можливістю виявити різні точки зору з якогось конкретного або спірного питання.

Правила поведінки.

1. Говорити по черзі, але не одночасно.
2. Не перебивати промовця.
3. Критикувати ідеї, а не людину, яка їх висловлює.
4. Поважати всі думки.
5. Не сміятися, коли хтось говорить, якщо це не жарт.
6. Не змінюйте тему розмови.
7. Спонукайте інших приєднатися до обговорення.

Метод «Незакінчені речення», який можна використовувати для підбиття підсумків уроку.

Розглянемо конкретну реалізацію цього методу.

Суть цього методу полягає в тому, щоб учні висловили свої думки щодо заданої теми. Учитель видає незакінчене речення і пропонує учням висловитися, щоб завершити його. Учні працюють із закритими реченнями.

Незакінчені речення для обговорення

Найважливіше, що я дізнався на сьогоднішньому уроці... це.

Мені було цікаво працювати з цими інструментами...

Для демонстрації різних точок зору з будь-якого питання після того, як учні отримали певну інформацію, можна використовувати метод «Прийняти позицію».

Правила проведення заняття.

- Учитель представляє тему, та пропонує учням висловити свою думку щодо даної теми.
- Станьте поруч із плакатом, що позначає вашу позицію («так», «ні», «не знаю»).
- Будьте готові обґрунтувати свою позицію і чому ви її обрали.
- Уважно вислухайте позицію інших.

Якщо після дискусійного запитання вони передумують, то можуть перейти до іншого плаката і пояснити свою позицію.

Метод «Ток-шоу», на цьому уроці викладач виступає в ролі ведучого.

Правила.

1. Оголошується тема дебатів.
2. Потім «запрошеному гостю» пропонується висловитися з цієї теми.
3. Аудиторія може ставити запитання «гостю» протягом однієї хвилини.
4. Гість відповідає максимально коротко і конкретно.
5. Ведучий також ставить запитання і перериває промовця у зв'язку з обмеженням часу.

Наступний метод, метод «великого кола», полягає в обговоренні питань.

Учні мають змогу обговорити свої продукти, визначитися з уподобаннями та спробувати оцінити свої продукти та продукти інших учнів. [6, с.4- 240]

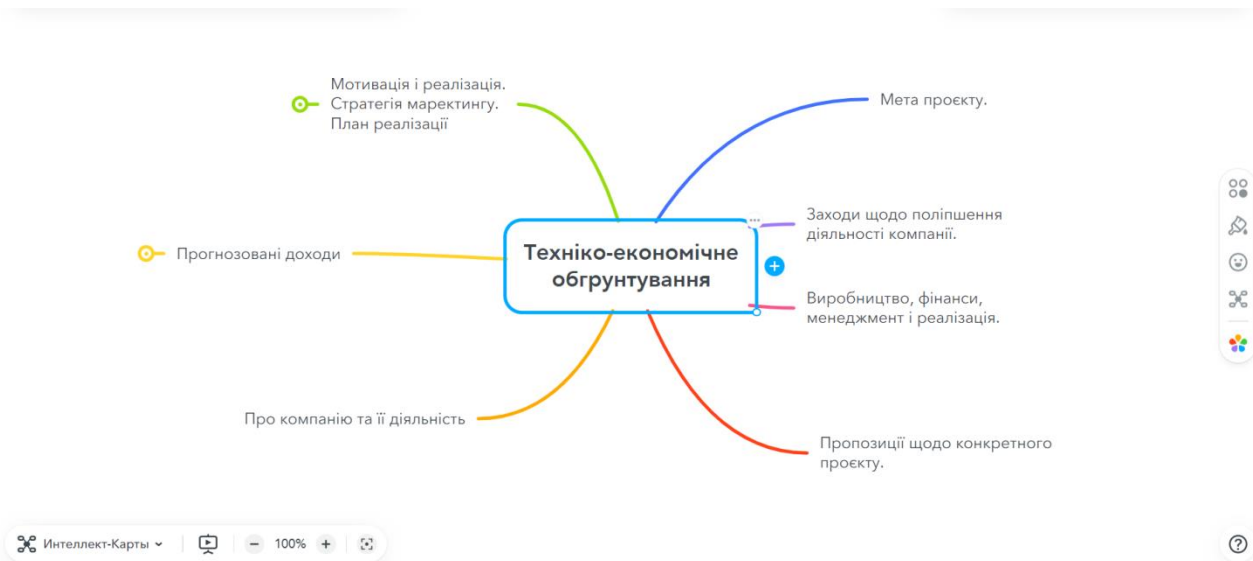
Вчителі також часто використовують карти розуму на заняттях з трудового виховання. Mind maps використовуються для візуалізації, категоризації та узагальнення ідей, а також як допоміжний засіб у процесі навчання.

Метод подання інформації в нелінійній формі схожий на метод, що лежить в основі мозкового штурму для стимулювання творчої активності, і може бути використаний для розв'язання будь-яких завдань. Структура mind map повинна

мати певну ієрархічну структуру, елементи якої розташовані в порядку важливості та об'єднані за групами або галузями. Карти розуму можуть використовуватися для засвоєння матеріалу та вивчення нових розділів.

Інтелектуальні карти можна створювати за допомогою різних онлайн-ресурсів. Ось кілька найбільш популярних безкоштовних прикладів: Freemind, Coggle, XMind, MindMeister, Bubble, MindMup 2.

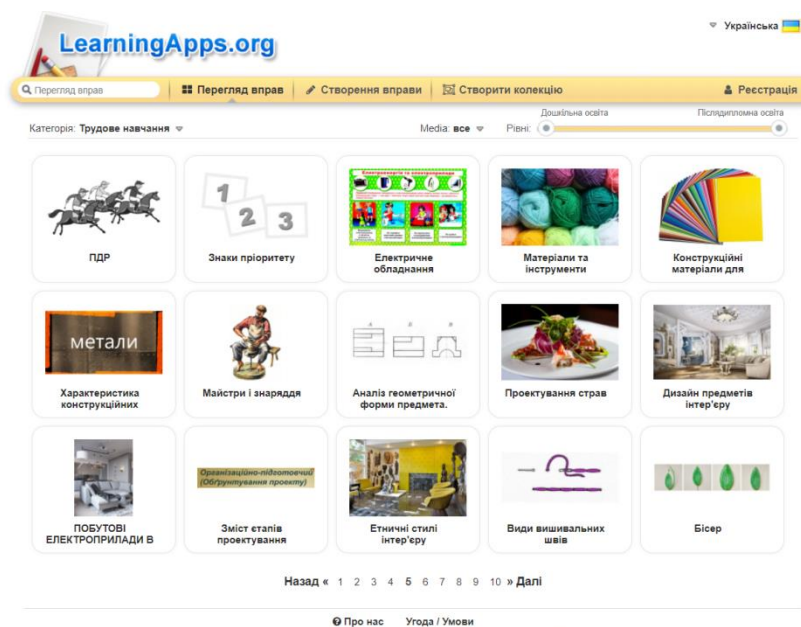
Ми обрали MindMeister (www.mindmeister.com) (Додаток Г). Доступність і наочність, чудовий набір функцій і дружній інтерфейс цього спеціального програмного продукту дозволяють користувачам зрозуміти логіку і зручність технології смарт-карток. У рамках описаної вище процедури було створено варіант mind map, розроблений для модуля «Основи підприємницької діяльності», приклад якої показано на *рисунку 2.2*.

Рис. 2.2. Скріншот розробленої ментальної карти в MindMeister

Зручність використання карт полягає також у тому, що учні можуть самі вирішувати, скільки часу їм знадобиться для прочитання потрібної інформації. Такий підхід дає змогу учням займатися у зручний для них час і в зручному місці. Крім того, протягом навчального дня вони можуть присвятити час виконанню

найважливіших завдань – своїх проєктів. Таким чином, час, витрачений на вивчення теоретичного матеріалу, може бути зекономлено на уроках. Таким чином, вчитель виступає в освітньому процесі не стільки в ролі передавача знань, скільки в ролі «диригента». Однак пошук, використання та тестування нових програмних продуктів (а їх зараз дуже багато) потребує багато часу та зусиль навіть за їхнього вибору. Крім того, при розробці інтерактивних вправ, тестів і спеціальних завдань необхідно дотримуватися педагогічних принципів. Однак результати впровадження в навчальний процес нових інтернет-технологій, зокрема й сучасних пристроїв, підвищують інтерес і мотивацію, що, своєю чергою, збільшує продуктивність навчального процесу. Тому як ще один приклад було обрано Learning Apps (<https://learningapps.org/>). Це сервіс з інтерактивним навчальним модулем, що дає змогу створювати власні тести, кросворди, вікторини, головоломки та інші онлайн-завдання різної складності (рис. 2.3). Особливістю цього програмного додатка є те, що він дає змогу самостійно займатися, створювати власні завдання та виконувати завдання, запропоновані вчителем. Для цього достатньо зареєструватися (команда "вхід"), вибрати меню "нова вправа" і відкрити "список типових завдань", щоб почати роботу з додатком. Виконавши ці дії, вчитель може перейти до навчального контенту, створити тест і надіслати посилання. Результати тестування вчитель може переглянути у своєму обліковому записі.

Рис. 2.3. Скріншот вікна додатку Learning Apps зі створенням завдань

Таким чином, використання інтерактивних методів навчання на заняттях з технологій підвищує інтерес учнів до навчання, залучає їх до активного спілкування та ділового партнерства з іншими учнями.

ВИСНОВКИ

На основі результатів проведеного теоретичного та емпіричного дослідження, можна виокремити такі узагальнюючі положення відповідно до поставлених завдань:

1. Першим завданням дослідження було визначити сутність та функції засобів активізації пізнавальної діяльності учнів.

Засобами активізації пізнавальної діяльності учня є методи, форми, методичні прийоми, що забезпечують формування у учнів пізнавального інтересу до предмету, розвиток пізнавальної активності, позитивного ставлення до навчальної діяльності і мобілізують їх на вирішення пізнавальних завдань.

Функціями засобів активізації пізнавальної діяльності

- *інформаційна*, Яка полягає в тому, що деякі засоби активізації навчання є безпосередніми джерелами знань, інші ж сприяють їх передачі;
- *адаптивна* функція засобів активізації навчання спрямована на підтримку сприятливих умов протікання освітнього процесу, орієнтування на індивідуальні можливості учнів та їх інтереси;
- *компенсаторна* функція спрямована на полегшення процесу навчання, сприяє досягненню мети з найменшими витратами сил, здоров'я і часу учнів;
- *інтеграційна* функція дозволяє розглядати об'єкт або явище як частину і як ціле, формує здатність відбирати, пов'язувати в єдине ціле знання, набуті з різних джерел інформації;
- *інтерактивна* функція проявляється у прямій взаємодії учнів із педагогом, іншими учнями і засобом навчання;
- *мотиваційна* функція проявляється в формуванні мотивів пізнавальної діяльності учнів.

2. Друге завдання передбачало охарактеризувати засоби активізації навчання.

До засобів активізації навчання відносяться:

- інтелектуальні карти,
- дидактичні, ділові, імітаційні ігри;
- проєктна технологія.
- кейс-стаді (аналіз випадків);
- дослідницька технологія;
- STEM-технологія та ін.

Результативність їх використання досягається за рахунок комплексності і систематичності.

3. У зв'язку з тим, що теоретичні викладки мають бути підкріплені практичним наповненням, тому **третє завдання** дослідження передбачало виявити стан використання засобів активізації навчання в практиці вчителів технологій.

Аналіз досвіду викладання трудового навчання та технологій свідчить, що багато вчителів, які вже мають досвід роботи в середній школі, використовують різні методи навчання та різні підходи до організації навчальної та трудової діяльності учнів. Учителі технологій активно впроваджують інтерактивні методи навчання на своїх уроках. Найбільш відомі форми інтерактивних методів – «велике коло», «акваріум», «незакінчені речення», «аукціон знань», «займи позицію», «мозковий штурм», «вертушка», «дебати», «мікрофон», «брейн-ринг», «аукціон», «реклама», «конференція», «Джиг-соу», рольові імітаційні ігри, робота в парах та групах з подальшою презентацією та захистом проєктів.

Таким чином, інтерактивні методи навчання використовуються значною кількістю вчителів трудового навчання, і застосування цих методів значно підвищує мотивацію до навчання та допомагає учням засвоїти теоретичний матеріал і вдосконалити практичні навички.

4. **Четверте завдання** передбачало охарактеризувати можливості використання засобів активізації навчання при вивченні обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

Одним із завдань технологічної освіти є формування підприємницької компетентності.

Модуль «Основи підприємницької діяльності» навчає учнів економічного та маркетингового обґрунтування проєктів. Плани дій розглядаються з точки зору економічної ефективності та конкурентоспроможності на ринку послуг. Вчителі розвивають у учнів економічне мислення, підприємливість і ділове чуття, тобто якості, необхідні сучасному працівникові. Основні результати, очікувані від навчально-пізнавальної діяльності учнів, являють собою систему компонентів: знання, діяльність і цінність.

Робота вчителів технологій з викладання основ підприємництва потребує постійного вдосконалення методики проведення занять. Для успішного підвищення ефективності навчального процесу вчителям необхідно аналізувати результати своєї професійної діяльності, використовувати методи педагогічного дослідження для правильного виявлення причин недостатньої якості знань і вмінь учнів.

Упровадження інтерактивних методів вносить новизну у звичну систему вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності», є привабливим для учнів, змінює існуючі межі викладання предмета і, найголовніше, робить досягнення освітніх стандартів інтенсивнішим і ціліснішим. Інтерактивність, оригінальність та ефективність цих методів роблять їх затребуваними як учнями, так і вчителями, і зрештою їх систематичне застосування підвищує пізнавальну активність здобувачів освіти у процесі вивчення вибіркового курсу.

5. П'яте завдання полягло у розробці методики використання засобів активізації навчання при вивченні обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

Методика використання засобів активізації навчання при вивченні обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності»

передбачає створення відповідних педагогічних умов для організації пізнавальної діяльності; використання засобів активізації навчання; парну і групову форми організації пізнавальної діяльності учнів на уроках; використання різнорівневих завдань, тестів, використання інтерактивних методів навчання, різних типів задач (які потребують мнемонічного відтворення даних, простих і складних розумових операцій, творчого мислення, включають мовленнєвий процес), комп'ютерних навчально-контролюючих програм, використання інтелектуальних карт.

6. Шостим завданням було створення методичних рекомендацій для вчителів технологій по використанню засобів активізації навчання в процесі вивчення обов'язково-вибіркового модуля «Основи підприємницької діяльності».

Використання засобів активізації навчання має бути систематичним, поступово збільшуючи ступінь самостійності дітей у навчально-пізнавальній діяльності та скорочуючи різні види допомоги з боку вчителя. Тільки в цьому випадку використання засобів активізації навчання впливатиме на успішність навчання дітей.

Засоби активізації навчання мають використовуватися насамперед для мотивації учнів. Відомо, що якщо учні не зацікавлені в уроці, то ефективність уроку дорівнює нулю.

Засоби активізації навчання мають також використовуватися для розвитку здатності до самостійного навчання (формування м'яких навичок), розвитку вміння працювати в команді, забезпечення адекватної самооцінки учнів, а також для формування та розвитку комунікативних навичок.

Засоби активізації навчання мають бути спрямовані на досягнення таких освітніх цілей, як

- ефективний виклад різноманітного теоретичного матеріалу;
- розвиток навичок активного слухання
- застосування навчального матеріалу на практиці
- розвиток навичок прийняття рішень;

- ефективна перевірка знань, умінь і навичок за темою.

Доцільне застосування засобів активізації пізнавальної діяльності дає змогу побудувати навчальний процес таким чином, що він буде цікавим як учням, так і вчителю

Таким чином, всі поставлені завдання виконано.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці практичних рекомендацій щодо адаптації технологій активізації пізнавальної діяльності учнів до умов дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання: Навч. Посібн. К.: ІСДО, 1993. 160 с.
2. Бабанський Ю. К. Оптимізація навчально-пізнавального процесу: метод. основи. 1982. 192 с.
3. Бербец В. В. Контроль навчальних досягнень учнів у процесі проєктно-технологічної діяльності. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 2. С. 21–25.
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ: Віпол, 1987. – 96 с.
5. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. Вип. 7. С. 23–26.
6. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, 1999. 19 с.
7. Бойко Н.О. Формування в учнів потреби в знаннях як основи їх пізнавального інтересу. *Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи*. Харків: ХДПІ ім. Г. С. Сковороди, 1998. С. 128–131.
8. Васильєва Н.М. Застосування інтерактивних методів навчання на уроках предметів гуманітарного циклу. *Управління школою*. 2005. Вип. 34. С. 22–24.
9. Вердіна С.В., Панченко А.Г. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 111 с.
10. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Свобода вибору. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність: посіб. для вчителя. Вид. 13-е, Харків: Вид. група «Основа», 2015. 112 с.
11. Голант Є. Я. Деякі принципові питання розвитку самостійності учнів. Вчен. Зап. ЛДПІ, 1944. 115 с.

12. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. Вип. 6. С.15–17.
13. Голодюк Л. С. Як навчити учнів спілкуватися на уроці. *Рідна школа*. 2001. Вип. 9. С. 20–26
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
15. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*. 2002. Вип. 6. С. 18 – 20.
16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 30.09.2020 р. № 898
17. Дидактика. Навчальний посібник: за ред.. Малафійк І. В. Київ: Кондор, 2009. 406 с.
18. Дичківська І. О. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
19. Дідух В. О. Економічне виховання. *Загальноосвітня підготовка учнів у процесі трудового навчання*. Київ: Освіта, 2003. С. 110–118.
20. Дмитрук І. В. Стимулюючі методи розвитку пізнавальної активності і мислення учнів. *Педагогічний пошук*. 2001. Вип. 4. С. 24–26
21. Житник Б. О. Методичний poradник. *Форми і методи навчання*. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 128 с.
22. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. Київ: Рад. шк., 1959. 26 с.
23. Калашнікова Л. М. Формування пізнавальної активності учнів у позаурочній роботі. *Педагогіка та психологія*. 1997. Вип. 4. С. 42–46
24. Киричук О. Б. Виховання в учнів інтересу до навчання. Київ: Знання, 1986. 48 с.
25. Коберник О. М. Трудове навчання в школі: проєктно-технологічна діяльність. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 255 с.

26. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання. Харків: ЧП «Штрих», 2003. 480 с.
27. Комар О. А. Інтерактивні методи як інноваційна діяльність сучасного вчителя початкової школи. *Початкова школа*. 2010. Вип. 7. С. 47–49.
28. Концепція «Нова українська школа» Схвалено рішенням кол. МОН України від 27.10.2016. веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
29. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2003. Вип. 24. С. 3–15.
30. Кострова Л.О. Дитина та її успіх: як допомогти жити з відчуттям успішної людини? *Педагогічна майстерня*. 2012. Вип. 3 С. 22–24.
31. Котелянець Н. В. Компоненти методичної системи трудового навчання школярів. *Педагогіка : традиції та інновації*: зб. матеріалів IV міжнар. наук. практ. конф. Херсон: Гельветика, 2017. Ч. 1. С. 53–56.
32. Котелянець Н. В. Методологічні основи методичної системи трудового навчання учнів школи. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації*. Київ: Міленіум, 2017. С. 25–26.
33. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. Вип. 5/6. С. 10–15.
34. Крохіна Н. П. Розвиток пізнавального інтересу учнів на уроках фізики. *Фізика в школах України*. 2008. Вип. 5. С. 2 – 6.
35. Лещук Р. М. Творчий підхід до організації практичної діяльності учнів у різних системах трудового навчання. *Трудове навчання в школі*. 2014. Вип. 1-2. С. 7–15.
36. Лозова В. І. Позанавчальна пізнавальна діяльність та її вплив на формування особистості школяра. *Управління школою*. 2003. Вип. 10 (22). С. 16–22.
37. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Вид. 2-ге, доп. Харків: О.В.С., 2000. 399 с.
38. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів.

- Харків: «ОВС», 2000. 164 с.
39. Макаренко А.С. Гра: твори: в 7 т. Київ, 1954. Т. 4. 428 с
40. Малафійк І. В. Дидактика: Навч. посібн. Київ: Кондор, 2005. 397 с.
41. Махмутов М. І. Організація проблемного навчання у школі. Книга для вчителів. М.: Просвіта, 1977. 240 с.
42. Методика трудового навчання: проєктно-технологічний підхід: навчальний посібник / за заг. ред.: О. М. Коберника, В. К. Сидоренка. Умань, 2008. 216 с.
43. Навчальна програма «Трудове навчання. 5 - 9 класи. Нова редакція» / За заг. ред. А.І.Терещука. 2017.
44. Назаренко Н. С. Соціально-економічні аспекти розвитку підприємництва в Україні. *Соціальна економіка*. 2012. Вип. 2–3. С. 105–110.
45. [Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету](#). 2008. Вип. 25. С. 199 – 200. Режим доступу:
46. Національна доктрина розвитку освіти. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія. Київ: Знання, 2005. С. 688–717.
47. Нестандартні методи навчання. *На Урок*. Веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-nestandardni-metodi-navchannya-127075.html>
48. Нісімчук А. С. , Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. К. : Просвіта. 2000. 368 с.
49. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології. навч. пос. Київ: Просвіта, 2000. 368 с.
50. Нісімчук А. С., Падалка О.С., Смолюк І. О. Педагогічна технологія. Київ: Четверта хвиля, 2003. 224 с.
51. Нова українська школа: порадник для вчителя: за заг. ред. Бібік Н.М. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с
52. Олексюк О. Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.

- пед. наук: 13.00.04: Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 22 с.
53. Освітні технології: навч. метод. посіб. / О. М. Пехота та ін. Київ: Вид-во А.С.К., 2002. 255 с.
54. Падалка О. С. Економічне виховання в школі. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 1998. Вип. 2. С. 29–32.
55. Паркер Р., Томсон Б. С. Діяльнісний підхід у школі. 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1ZcgBNOcKxlmj0qdLzwl0S_Qll9bYrOe/view?up=s_haring
56. Педагогічний словник. За ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
57. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / за ред. П. І. Матвієнко. Полтава: ПОПОПП, 1999. 376 с
58. Перспективні освітні технології: наук.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Сазоненко. Київ: Гопак, 2000. 560 с.
59. Педрада. *Платформа Освіта*. Веб-сайт. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2485-yak-analizuvati-urok-vchitelya>
60. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ, 2002. 136.
61. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посібник. Київ: Вид. А.С.К., 2004. 192 с.
62. *Психологічний словник-довідник*: Навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.
63. Пузиревич Є. В. Створення на уроці умов для підвищення пізнавальної активності всіх учнів. *Математика в школах України*. №9 (345). 2012. С. 2-5.
64. Радченко А. Є. Професійна компетентність учителя. Харків: Вид. група «Основа», 2006. 126 с.
65. Савченко О.Я. Впровадження інновацій – об’єкт педагогічної теорії і практики. *Рідна школа*. Київ: Преса України, 2012. Вип. 10. С. 79 – 80.

66. Садкіна В. І. цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 88 с.
67. Сазоненко Г. С. Педагогічні технології. Київ: Шкільний світ, 2009. 480 с.
68. Светлова Т.М. Форми організації навчальної діяльності на уроці. *Методи, прийоми навчання*. Вип. 28 (364). 2012. С. 6-11.
69. Сердюк З. О. Порівняльний аналіз навчальних досягнень учнів гуманітарних та загальноосвітніх класів. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*. 2006. Вип. 93. С. 131–136.
70. Сидоренко В. К. Актуальні проблеми підготовки вчителів «Технології» в світлі реформування освіти в Україні . *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. Вип. 2. С. 41–44.
71. Сидоренко Л. Пізнавальна активність і творча самостійність. *Відкритий урок*. 2012. Вип. 1. С.35–37.
72. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. 2-ге вид. Київ: Рад. Школа, 1971. 465 с.
73. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ, 1989. 69 с.
74. Сушенцева Л. Л. Підвищення активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання. *Рідна школа*. 2000. Вип. 9. С. 70-78.
75. Тарнопольський О. Б. Навчання через роблення у викладанні іноземної мови для професійного спілкування студентам немовних спеціальностей. ВЕБ-сайт: <http://eprints.zu.edu.ua/8760/1/16.pdf>
76. Терещук А. І. Методика організації проєктної діяльності старшокласників з технологій. Київ: Літера ЛТД, 2010. 128 с.
77. Ткачук О. М. Бізнес-культура: навч. посіб. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2013. 204 с.
78. Ткачук О. М., Назаренко Н. С. Формування економічного, морального і духовного потенціалу суспільства. *Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації*: зб. наук. ст. учасників 5-ї Всеукраїнської науково-

- практичної конференції; ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава: АСМІ, 2013. С. 51–54.
79. Ткачук О.М. Управління розвитком підприємництва в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. Вип. 1. С. 56–64.
80. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Радянська школа, 1949. 420 с.
81. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібн. для студ. вищ. педагог. закл. освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 546 с.
82. Фурман А. В. Організаційно-діяльнісні ігри у школі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.
83. Чуvasова Н. О. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг: Криворізький держ. педагогічний ун-т., 2008. 222 с.
84. Шевцова Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань. – 2001. - №12. С. 43-45.
85. Шпак О. Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти. Київ: Четверта хвиля, 2000. 352 с.
86. Ягупов В. В. Педагогіка, навчальний посібник. Київ: Либідь, 2002. 253 с.
87. Якиманська І. Особистісно орієнтована система навчання. *Завуч*. 1999. Вип. 7. С. 22-27
88. Яшенко Н. В. Використання інтерактивних методик для активізації навчально-пізнавальної діяльності на уроках. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-interaktivnih-metodik-dlya-aktivizacynavchalno-piznavalno-diyalnosti-na-urokah-168751.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Піраміда ефективності оволодіння навчальним матеріалом

(Едґара Дейла)

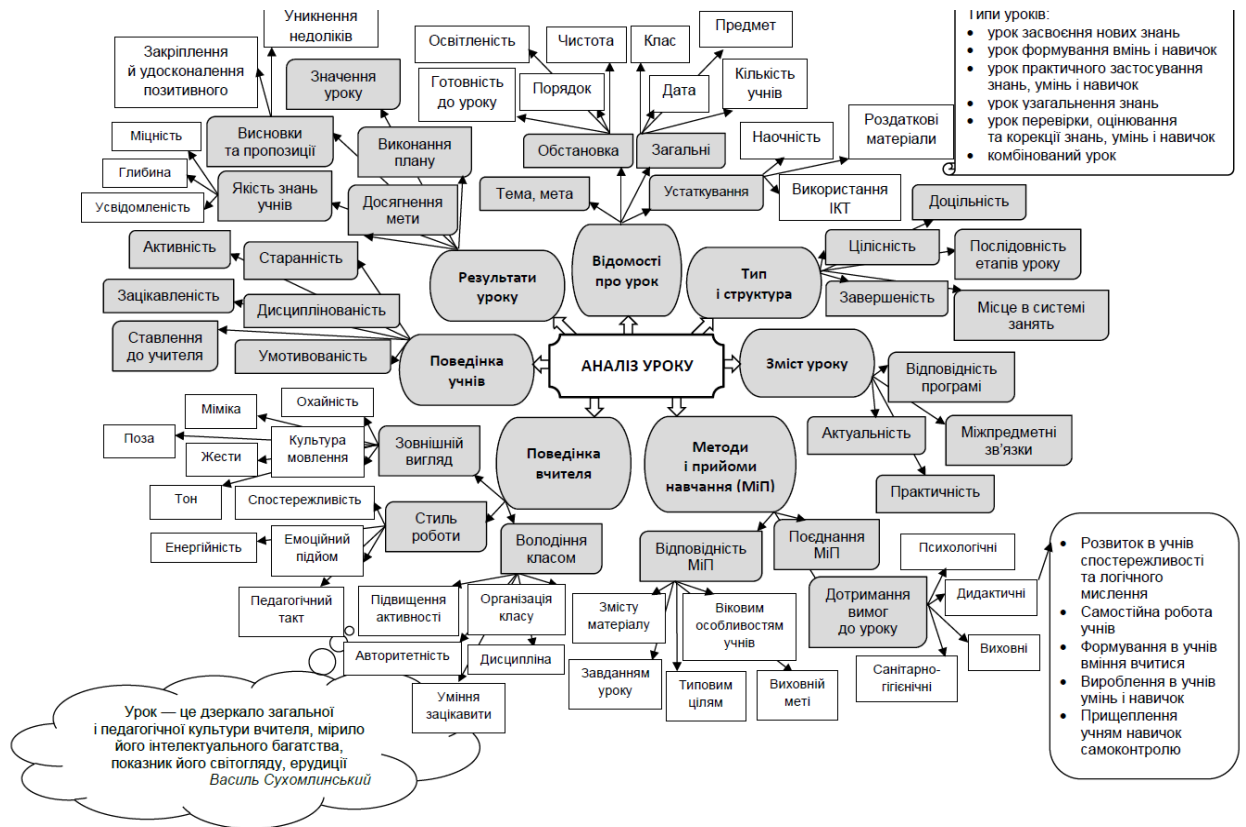
ПІРАМІДА НАВЧАННЯ

КОЕФІЦІЄНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗНАНЬ

Додаток Б

Структура сучасного уроку

Додаток В

Використання інтерактивних методів при вивченні варіативного модуля
«Основи підприємницької діяльності»

№ п/п	Тема уроку	Інтерактивні методи
1.	Сутність поняття «підприємництво», «бізнес». Історичний розвиток підприємництва. Основні форми підприємництва і їх класифікація.	Метод «Мікрофон», метод «Мозковий штурм»
2.	Види підприємницької діяльності: індивідуальне, спільне. Регіональні мережі: бізнесцентри, бізнес-інкубатори. Рушійні сили підприємництва.	Метод «Навідних питань», метод «Велике коло»
3.	Основи правової бази розвитку підприємництва. Організація, заснування, функціонування і регулювання підприємницької діяльності в Україні. Функції підприємництва.	Метод «Асоціативний куш», метод «Коло ідей»
4.	Підприємство як організаційна структура підприємництва. Суб'єкти та об'єкти підприємницької діяльності. Основні терміни підприємницької діяльності. Види підприємств. Поняття «ринок», «товар», «собівартість», «вартість», «прибуток» тощо.	Метод «2+2=4», Метод «Прес»
5.	Джерела підприємницьких ідей. Основні методи пошуку підприємницької ідеї.	Метод «Робота в парах», метод

		«Дискусія»
6.	Власне діло, головні переваги. Умови успіху підприємницької діяльності. Механізм створення власної справи. Процедура державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Економічна свобода, її сутність і роль.	Метод «Незакінчені речення», Метод «Велике коло», метод «Ток - шоу»
7.	Підприємницький менеджмент (управління). Основні завдання менеджменту підприємства. Маркетингові та інноваційні функції комерційного підприємства.	Метод «Займи позицію»
8.	Бізнес-план, його види та складові. Етапи розробки бізнес-плану. Мій власний бізнес-план. Складання бізнес-плану проекту «Український сувенір».	Метод «2+2=4», метод «Велике коло», метод «Ток - шоу»
9.	Вибір сфери діяльності. Пошук підприємницьких ідей та їх джерело реалізації. Робота з інформаційними джерелами.	Метод «Мікрофон», метод «Дискусія»
10.	Фінанси, банки та кредит. Їх роль у системі підприємництва. Страхові компанії: їх функціональна суть та основні операції. Поняття, види та функції бірж.	Метод «Велике коло», метод «Ток - шоу»
11.	Інновації та бізнес. Загальна характеристика інновацій. Моя власна інновація. Визначення послідовності реалізації проекту.	Метод «Мікрофон», метод «Мозковий штурм»

12.	Розробка проєкту. Визначення необхідної кількості коштів та документів для реалізації проєкту.	Метод «Навідних питань», метод «Велике коло»
13.	Бізнес-план проєкту. Конкуренція і аналіз впливу конкуренції на підприємницьку діяльність. Можливі ризики і загрози розвитку створюваної справи.	Метод «Асоціативний куш», метод «Коло ідей»
14.	Державне регулювання та підтримка підприємництва. Трудові ресурси. Оплата праці.	Метод «2+2=4», Метод «Прес»
15.	Культура підприємництва. Підприємницька етика і етикет.	Метод «Робота в парах», метод «Дискусія»
16.	Презентація та оцінка проєктної діяльності.	Метод «Незакінчені речення»

Додаток Г

Конспекти уроків до навчального модуля «Основи підприємницької діяльності» з використанням засобів активізації пізнавальної діяльності

Тема. Джерела підприємницьких ідей. Основні методи пошуку підприємницької ідеї.

Мета: навчальна ознайомити із джерелами підприємницьких ідей і методами генерації ідей,

розвивальна розвивати вміння аналізувати і робити висновки, **виховувати наполегливість, патріотизм.**

Обладнання: малюнки, підручник «Технології», Інтелект-карти,

Тип уроку: комбінований.

СТРУКТУРА УРОКУ

I. Організаційний момент перевірка наявності учнів;
перевірка готовності учнів до уроку;

II. Актуалізація знань

Фронтальне опитування.

Що таке маркетинг?

Маркетингова стратегія?

Місія?

Конкурентна перевага?

Сегменти ринку?

III. Мотивація навчальної діяльності.

УІ. Вивчення нового матеріалу.

Привабливої ідеї бізнесу – це досить важке і відповідальне завдання підприємця, котрий має віднайти в ідеї можливість реалізувати свої завдання й здібності. На цьому важливому етапі започаткування власного бізнесу виникає проблема: де і як шукати нову підприємницьку ідею.

Джерела ідей можуть бути різними, починаючи від спеціальних досліджень і розробок, але найчастіше вони виходять від:

- споживачів;
- працюючих фірм;
- парламентів і урядів.

Споживач є по суті вихідним пунктом формування ідеї нового продукту або послуги.

Детальний аналіз діяльності діючих фірм дає змогу знайти нові можливості вдосконалення продукції, послуг тощо і обґрунтувати концепцію власного бізнесу.

Діяльність парламентів та урядів періодично оприлюднювані її результати можуть бути корисними джерелами нових підприємницьких ідей.

Власні або запозичені результати досліджень та розробок є чи не найбільш плідними джерелами нових ідей щодо бізнесової діяльності.

У процесі пошуку і вибору підприємницької ідеї необхідно оцінювати шанси та успіх за практичної її реалізації.

Оцінювання нової ідеї має бути комплексним, тобто ідею варто розглядати з різних поглядів:

- рівня конкуренції на ринку відповідних товарів і послуг;
- наявності споживачів та знання їхніх потреб зараз і в майбутньому;
- виробничих можливостей фірми щодо продукування тих або інших необхідних ринку товарів;

- реальних можливостей залучення фінансових коштів (за необхідності – іноземних інвестицій);

- стабільності та гнучкості чинного законодавства в галузі господарювання підприємців;

- комплексності, досвіду і управлінських здібностей бізнесменів.

Наука і практика розробили чимало методів творчого (евристичного) пошуку підприємницької ідеї.

Метод аналогії передбачає використання чогось подібного до вже відомого рішення, підказаного, наприклад, технічною, економічною або іншою літературою чи “підглянутою” в природі.

Метод інверсії – специфічний метод, що не передбачає такі підходи до вирішення нової проблеми:

- перевернути “догори ногами”;
- “вивернути” на протилежний бік;
- поміняти місцями тощо.

Метод ідеалізації базується на ініціюванні уявлення про ідеальне вирішення проблеми, що може “наштовхнути” на усвідомлення якоїсь нової ідеї.

Порівняно з індивідуальними колективні методи є ефективнішими. Вони використовуються в другій групі методів пошуку підприємницької ідеї.

Метод “мозкового штурму” зводиться до творчої співпраці певної групи спеціалістів заради видалення проблеми за допомогою, наприклад, проведення дискусії з конкретного кола питань. При цьому слід дотримуватись таких правил:

- не допускати критики і негативних коментарів щодо висловлювань опонентів;

- не гудити нову ідею, якою б вона не була абсурдною з погляду можливих її практичної реалізації в сучасних умовах.

Метод конференції ідеї відрізняється від методу “мозкового штурму” тим, що допускає доброзичливу критику у формі репліки або коментаря. Вважається, що така критика може підвищити цінність висунутих ідей.

Метод колективного блокнота поєднує індивідуальні висунення ідеї з колективною її оцінкою. При цьому кожний учасник отримує блокнот, у якому викладена суть вирішуваної проблеми. Протягом певного часу (звичайно місяць) кожен учасник обговорювання записує у блокнот власні ідеї щодо вирішення певної проблеми. Потім блокноти отримує керівник групи учасників для узагальнення накопиченої інформації. Лише після завершення, цієї процедури організаційно-творча дискусія і приймається відповідне рішення щодо нової підприємницької ідеї.

З метою активізації творчого процесу пошуку підприємницької ідеї використовується третя група методів:

Метод контрольних запитань. Його сутність полягає у тому, щоб ініціювати вирішення обговорюваної проблеми з допомогою певних запитань, що мають стимулювати власні міркування щодо висунутої ідеї. При використанні цього методу бажано мати попередньо розроблені блок запитань.

Сутність методу **фокальних об’єктів** зводиться до перенесення ознак випадково вибраних об’єктів на об’єкт, що потребує вдосконалення. Останній перебуває у фокусі перенесення і тому його названо фокальним. При цьому може виникнути низка варіантів вирішення завдань. Досвід показує, що застосування цього методу дає добрі результати щодо пошуку нових модифікацій відомих технічних ідей і завдяки цьому дає змогу знайти підприємцеві ідею відносно розробки і освоєння виробництва нових товарів.

Метод морфологічного аналізу заснований на використанні комбінаторики, тобто дослідження всіх можливих варіантів, виходячи з закономірної будови (морфології) об’єкта, що підлягає вивченню й аналізу.

Шляхом комбінування варіантів можна отримати чимало різних рішень у процесі пошуку підприємницьких ідей. Цей метод уможливорює огляд усіх реальних рішень проблеми і вибір оптимального варіанту.

У. Закріплення матеріалу.

Фронтальне опитування.

Що таке ідеї бізнесу?

Джерела ідей?

Оцінка ідей?

Методи знаходження ідей?

Висунути ідею для бізнеса використовуючи різні методи знаходження ідей.

VII. Підведення підсумків уроку:

Рефлексія (перевірка психоемоційного стану учнів, ефективності мотивації діяльності).

встановлення відповідності між завданнями уроку та його результатами;

- внесення коректив;
- визначення перспектив.
- Виставлення і мотивація оцінок учнів.

VIII. Повідомлення домашнього завдання:

- пояснення особливостей виконання домашнього завдання;
- проведення інструктажу;
- мотивація учнів на його виконання.

Тема: Бізнес-план, його види та складові. Етапи розробки бізнес-плану.

Цільова група: учні 10 класу

Мета уроку:

- ознайомити з поняттям «бізнес –план» та його складовими елементами;
- формувати економічний спосіб мислення та підприємницькі навички;
- формувати комунікативну культуру та критичне мислення.

Операційні цілі (завдання):

Після закінчення уроку учень

знає

- визначення понять «бізнес - план», «мотивація», «сімейний бюджет»;

розуміє

- значення планування у веденні власного бізнесу;

вміє

- спланувати дії у визначеній послідовності;
- визначати бізнес - ідею;
- аналізувати та осмислювати проблемну ситуацію;

може

- брати на себе роль лідера;
- висловлювати свою думку та захищати її.

Методи і техніки:

- робота в групах;
- навчальна гра;

Обладнання:

- презентація вчителя до уроку;
- комп'ютери;
- мультимедійна дошка.
- Ватмани, маркери

Хід уроку

1. Вступна частина

1.1. Повідомлення теми і мети уроку

1.2. Інформаційне повідомлення вчителя

Бізнес – це бізнес–ідея та бізнес-план. Більшість із нас, коли збирається зробити щось важливе, складає у письмовій формі чи подумки – план. Це отже бути лан на день, план якогось заходу, план на рік. Сімейний бюджет 0 це теж план. Починаючи власну справу, ми теж повинні спланувати дії. І планувати їх краще в певній послідовності – крок за кроком. Як саме? Зараз ми це зрозуміємо.

2. Основна частина

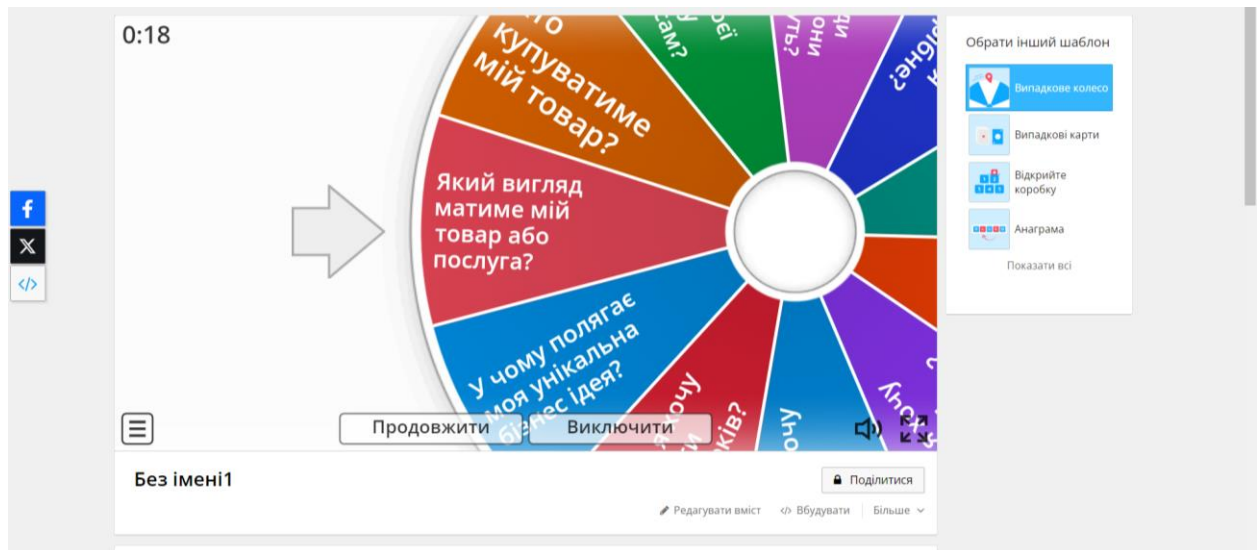
2.1. Пропонуємо учням спільно пограти в гру «Бізнес - план».

2.2. Робота в малих групах. Після того, як учні об'єдналися в чотири групи їм запропоновано завдання та необхідна інформація

- Розташуйте в правильній, логічній на ваш погляд, послідовності такі питання (зараз питання розташовані в правильній послідовності, перед видачею їх підліткам їх потрібно переставити місцями):

1. У чому полягає моя унікальна бізнес-ідея?
2. Який вигляд матиме мій товар або послуга?
3. Хто купуватиме мій товар (послугу)?
4. Що для втілення своєї ідеї я можу зробити сам?
5. Чи потрібні мені інші люди і яку роботу вони виконуватимуть?
6. Яке приміщення мені потрібне?
7. Яке обладнання мені потрібне?
8. Який стартовий капітал мені потрібен?
9. Скільки я хочу заробляти через місяць?
10. Скільки я хочу заробляти через рік?
11. Скільки я хочу заробляти через 5 років?

2.3. Учні групи починають:

- обговорювати запропоновану проблему
- дійти спільної думки за 5 хв.

2.4. Інформаційне повідомлення вчителя про оснівні функції менеджменту

Доберіть до кожної функції менеджменту відповідне визначення.

1. Планування	А. Створення структури фірми й забезпечення взаємодії та координації її підрозділів
2. Організація	Б. Створення внутрішньої мотивації працівника до дії
3. Контроль	В. Визначення цілей діяльності та засобів їх досягнення
4. Мотивація	Г. Визначення відповідності досягнутих результатів запланованим

3. Закріплення вивченого

Будь – який бізнес починається з яскравої бізнес – ідеї. Краще якщо вона буде твоєю власною, унікально. Придумайте бізнес- ідею і розкажіть про неї за допомогою питань I етапу гри.

3.1. Робота в групах обговорення ідей (необхідно ватман, кольорові маркери, стікери, тощо)

3.2. Презентація бізнес-ідей

4. Підсумок уроку

4.1. Підведіть підсумки уроку. Зверніться до учнів із запитаннями:

- Що для них виявилось найскладнішим під час виконання цього виду роботи?
- Що було цікавого?
- Чи вистачило часу на виконання всіх завдань?

4.2. Заохочуйте учнів, щоб вони поділилися своїми думками, відчуттями та емоціями.

4.3. Домашнє завдання - написати в зошитах про роль бізнес – планування в організації власної справи.